

dr. Uzonyi Kiss Judit

Tanári kézikönyv
a Magyar nyelv a 11. évfolyam
számára című tankönyvhöz

AK
APÁCZAI KIADÓ
CELLDÖMÖLK

Szerkesztette
Miskolci Szilvia

AP-110331

ISBN 978-963-465-373-8

© Uzonyi Kiss Judit, 2009

A kiadó a kiadói jogot fenntartja.
A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak része
semmiféle formában nem sokszorosítható.

Kiadja az APÁCZAI KIADÓ Kft.
9500 Celldömölk, Széchenyi utca 18.
Telefon: 95/525-000, fax: 95/525-014
E-mail: apaczaikiado@apaczai.hu
Internet: www.apaczai.hu
Felelős kiadó: Esztergályos Jenő ügyvezető igazgató

Nyomdai előkészítés
Holpert Péter

Terjedelem: 7,87 A/5 ív

ELŐSZÓ

Kedves Kollégák!

A 11. évfolyam Tanári kézikönyve – az előző évekhez hasonlóan – a tanmenetjavaslaton túl tartalmazza egyrészt a tankönyvből kimaradt olyan elméleti tudanyagot, amellyel az érdeklődő tanulók ismereteit bővíthetjük, másrészt – az órára való készülés idejét lerövidítendő – a feladatok megoldását.

A könyv első nagy fejezete a Szövegtan. A szöveggel való foglalkozás ugyan az ókori retorikákban is megtalálható, de szövegtanról mint a szöveggel való foglalkozás tudományáról csak a 20. század 70-es éveitől beszélhetünk. A szövegtan tehát nagyon fiatal tudományág, eredményei éppen ezért nem is mindig rendszerezhetőek megnyugtatóan. Ezt bizonyítja Deme László meghatározása is: „A szövegtan tudományosan rendszerezett (illetve sok tekintetben még ezután rendszerezendő) ismeretanyag a szövegről: funkciójáról, alaptermészetéről, makro- és mikroszerkezeti jellemzőiről; s természetesen válfajairól és a válfajoknak mind a közös, mind az elkülönítő sajátosságairól.” (A szövegtan, a szövegismeret és a szövegisméltetés az anyanyelvi nevelés rendszerében. Magyar Nyelvőr, 1980. 332.) A tankönyvben igyekeztem a legletisztultabb és a szövegszerkesztés szempontjából legfontosabb ismereteket tananyagká formálni. Szívesen foglalkoztam volna a szövegnyelvészettel is, amely tulajdonképpen irodalmi alkotások nyelvészeti alapú megközelítéséhez ad segítséget, de ezt az időkeretek nem engedik. Viszont némi betekintést nyerhetünk az említett módszerrel történő verselemzésbe a Stilisztika fejezetben, ahol József Attila Téli éjszaka című versében kell majd az igehasználat alapján kideríteni azt: minden cselekvő, cselekvést kifejező tárgy, tehát a világ megváltoztatására, átalakítására alkalmas ige a télhez kapcsolódik, míg az ember cselekvései csak önmagára hatnak vissza. Ugyancsak szövegnyelvészeti alapú az év végi összefoglalásban József Attila Tudod, hogy nincs bocsánat című versének szerkezeti elemzése.

A retorika érettségi anyag, de természetesen nem választható el élesen a szövegtantól. Éppen ezért követi azt, és főleg a szóbeli és írásbeli érvelő szövegtípusokra összpontosít.

A stilisztika a mondattani és jelentéstani ismeretekre építve tárgyalja a szóképeket, éppen ezért lehetőséget ad a 9. és 10. évfolyamon tanultak felélesztésére.

Munkájukhoz sok sikert kívánok!

Uzonyi Kiss Judit

BEVEZETŐ

A magyar nyelv és irodalom a nemzeti kultúra hordozója és alakítója, a magyaróra a nemzeti hagyományok átörökítésének és aktív befogadásának egyik legfontosabb színtere. Ezzel együtt más népek kultúrájának, szokásainak megismerése és megbecsülése, a különböző kultúrák iránti nyitottságra való nevelés is kitüntetett feladata ennek a tantárgynak. Az anyanyelvi tudás elengedhetetlen a NAT-ban megjelölt kulcskompetenciák elsajátításához: az idegen nyelvi kommunikációnak éppúgy alapja, mint a hatékony tanulásnak vagy az állampolgári jogok és kötelességek gyakorlásának.

Az önálló gondolkodás, az önkifejezés kulturáltsága ugyancsak fontos fejlesztési feladata a műveltségterületnek: felelősségteljes, önálló ítéletalkotás esztétikai, morális, társadalmi és történeti kérdésekről, a vélemény érvelő kifejtésének és védelmének képessége különféle kulturális, esztétikai, etikai normák és kultúrtörténeti ismeretek alapján, képesség a konfliktuskezelésre és az önálló ismeretszerzésre.

A kultúra egyik fő hordozója és megújítója az irodalom mint nyelvi művészet, melynek kiemelt szerepe van a szövegértési és szövegalkotási képességek fejlesztésében. A beszéd- és íráskultúra minden korban a társadalom önmegértését és a kommunikációt szolgálta, elősegítette a véleménykülönbségek megértését, kezelését és az önkifejezést. Ebből következően a műveltségterületnek egyenrangúan fontos feladata a szóbeli és írásbeli nyelvhasználati tevékenységek gyakorlása, a képességek fejlesztése.

Kerettantervünk a műveltségi terület fejlesztési feladatait évfolyamokra bontja,

áttekinthető szerkezetben ábrázolja a helyi tanterv készítéséhez a témakörönként tagolt feladatrendszerrel. A tanterv tizenkét tanévben gondolkodva a folyamatosság és fokozatosság elve alapján épül fel: egymásra és egymásból építkezés mind a tananyagtartalmak, mind a kompetenciák fejlesztésében érvényesül.

A hagyományos iskolai gyakorlat alapvetően passzív szerepre „kárhóztatja” a tanulókat, ezzel szemben a reformpedagógia a tevékenységközpontú személyiségfejlesztést helyezi előtérbe. A tanterv felépítésében is kiemelt szerepet kap a tanulói tevékenységek, a korszerű tanulásszervezési megoldások megjelenítése; a tartalom feldolgozásához, hatékony elsajátításához módszerek ajánlása. A tanórai munka szigorú kereteit lazítja a különböző feladatokra összpontosító, tanórán kívüli, tömbösített – esetleg más műveltségi területekkel kooperáló – tanulásszervezés.

A tanterv az egyes évfolyamok végén szempontokat fogalmaz meg a tanítási-tanulási eredményesség értékeléséhez.

Az anyanyelvi és irodalmi nevelés elválaszthatatlan egységet alkot, ezt erősíti az érettségi vizsga értékelési szabályzata. A gyakorlatban azonban a műveltségterület fejlesztési feladatai két tantárgyban realizálódnak, az érettségi követelményekben is bontva jelennek meg a nyelvi és irodalmi ismeretkörök. Tantervünk ennek megfelelően ugyancsak két tantárgyban gondolkodik, de folyamatosan törekszik a két tantárgy koordinálására.

MAGYAR NYELV

CÉLOK ÉS FELADATOK

A középiskolai anyanyelvi nevelés alapvető célja, hogy a tanulók minden kommunikációs szituációban megfelelően használják a nyelvet szövegalkotásra, illetve legyenek képesek a mások által alkotott legkülönbözőbb szövegek megértésére, az arra való reagálásra, a beszédpartnerekhez való alkalmazkodásra; valamint hogy rendelkezzenek a fenti képességekhez szükséges ismeretekkel a magyar nyelv jel- és szabálykészletéről, illetve a legkülönbözőbb szövegekről. Erősödjön a tanulóknak az anyanyelvi tudatosság, törekedjenek értékeinek felismerésére és aktív alakítására.

Cél az is, hogy az anyanyelv ismerete ne csak az önkifejezés, a társadalomba való beilleszkedés eszköze legyen, de adjon segítséget az idegen nyelvek tanulásához is, az egyes nyelvek közötti hasonlóságok és eltérések felfedezéséhez, így a más nyelvi környezetben történő sikeres kommunikáláshoz is.

Mivel a nyelv a társadalmi kommunikáció alapja, főleg ez közvetíti a kultúrát, teszi lehetővé az értékek megismerését, segíti az értelmi képesség fejlesztését és a társas kapcsolatok kialakulását; a magyar nyelv tantárgynak ezen célok elérése érdekében egyik fő feladata, hogy hatékonyan segítse az anyanyelv minél sokrétűbb és árnyaltabb megismerését és elsajátítását.

A középiskolai nyelvtanoktatás feladata a nyelv rendszerszerűségének felismertetése is, ennek megfelelően a grammatika oktatása, az általános iskolában tanult leíró nyelvtani és szövegtani ismeretek ezen szempont alapján történő rendszerezése és magasabb szintre emelése. Ez teszi lehetővé a grammatikai, szövegtani, jelentéstani, stilisztikai-retorikai és helyesírási

jelenségek és funkciójuk önálló fölismérését, a tanultak tudatos alkalmazását. A tanulók a közös és az önálló munka során felfedezik a nyelvi kifejezés lehetőségeit és korlátait, törvényszerűségeit, a nyelv mint jelrendszer működését és összefüggéseit a rajta kívüli világokkal, megismerkednek a különböző típusú szövegek szerepével és a rájuk vonatkozó elvárásokkal, hiszen ezek révén fejlődhet csak ki a pontos és kreatív kifejezés képessége és igénye.

A középiskolai nyelvtanoktatás során tudatosítani, rendszerezni kell és magasabb szintre kell emelni az általános iskolában megszerzett tudást a nyelv valóságképző és -alakító, társas és társadalmi szerepéről, a nyelv és gondolkodás viszonyáról, az anyanyelv jelenbeli és múltbeli változásairól is.

Az anyanyelv eszköz a kulcskompetenciák kialakításában. Az anyanyelvi kompetencia az alapja az idegen nyelven való kommunikálásnak és a hatékony, önálló tanulásnak, az IST eszközök használatának. Éppen ezért a magyar nyelv elméleti és gyakorlati tananyagát úgy kell kialakítani, hogy esélyt nyújtson a diákoknak arra, hogy sikeressé váljanak további tanulmányaikban és a munka világában.

Fejlesztési feladatok

1. Beszédkészség, szóbeli szövegek megértése, értelmezése, alkotása

Megfelelő szóbeli szövegalkotás: a kommunikáció tényezőinek és funkcióinak, ezek meghatározó szerepének az ismerete és szem előtt tartása.

A kommunikációs helyzetnek (ki, kinek, milyen céllal, milyen formában) megfelelő szabatos szövegalkotás. Az életkornak meg-

felelően fejlett kommunikáció, a beszédpartnerekkel való együttműködés képessége minden beszédhelyzetben, a megfelelő kód kiválasztása a különböző kommunikációs helyzetekben. Törekvés a változatosságra, a beszédpartnerek figyelmének megragadására és lekötésére. Alkalmazkodás a beszédpartnerek figyelmének, érdeklődésének változásaihoz. A másként vélekedők álláspontjának felfogása, annak tisztelete, amennyiben azok a társadalom által kialakított és elfogadott normáknak megfelelnek. Az érvelés művészetének, példáinak és szabályainak ismerete, a saját vélemény megvédése, illetve szükség esetén annak korrigálása. A kommunikációs zavarok felismerése, feloldásának képessége, a téves ítéletekhez való kritikus viszonyulás, a manipulációs szándék felismerése. Koherens szövegalkotás, ennek összehangolása a mondat- és szövegfonetikai eszközökkel és a nem verbális kifejezéssel (testbeszéddel), a megfelelő stílussal és magatartással a magán- és a nyilvános kommunikáció ismeretlen helyzeteiben is.

A kapcsolatteremtés és az együttműködés képességének alakítása a társakkal; a nyelvhasználat, a viselkedés és érzelmkifejezés összefüggéseinek megértése, szem előtt tartása. Törekvés az egyéni adottságok kihasználására. A tömegkommunikáció szövegeinek, a hangzó és digitális szövegeknek a megértése és értelmezése.

2. Olvasás, írott szövegek megértése

Az értő hangos és néma olvasás folyamatos fejlesztése minden szövegfajtában. A szövegértési technikák bővítése. Az aktív és passzív szókincs folyamatos bővítése, különös tekintettel a szavak kommunikációs helyzettől, kontextustól függő különféle használatának tudatosítására és gyakorlására.

Az elemzési jártasság színvonalának kialakítása és fejlesztése a tanult szövegtani, jelentéstani, stilisztikai és leíró nyelvtani ismeretek alkalmazásával, az elemzés kiterjesztése a különféle céllal alkotott és különféle médiumokban használatos szövegek feldolgozására, értelmezésére is. A szövegek nyelvi-stilisztikai, retorikai sajátosságainak megnevezése, jelentésszerkezetük, gondolatmenetük feltárása, a szöveg szó szerinti és mögöttes jelentésének értelmezése, a szerzői szándék és a mondatkhoz való viszony (modalitás) feltárása. A szövegértés a szövegek közti kapcsolatok vizsgálata, az azonos problémák különböző megközelítése, a különféle műértelmezések összehasonlítása és a velük kapcsolatos önálló állásfoglalás. Szabatos fogalmazás, a személyiséget kifejező, egyéni stílusra való törekvés.

A szövegértés és -alkotás képessége az egyén magánéletének és társas-társadalmi életének jellegzetes szóbeli és írásbeli megnyilatkozásaiban, valamennyi kommunikációs funkcióban (tájékoztató-ábrázoló, kifejező, meggyőző, felhívó, kapcsolatteremtő és -tartó). A korábban is gyakorolt közlésformák (elbeszélés, leírás, jellemzés) fejlesztése.

Az írásbeliség normáinak a megismerése, képesség a lényegkiemelő, áttekinthető jegyzetelésre és vázlatkészítésre az adott cél és téma figyelembevételével, a magyar helyesírás szabályainak az alkalmazásával.

A szó szerinti és a metaforikus jelentések megkülönböztetése, a ki nem fejtett tartalmak felismerése, megértése és értelmezése.

A művek műfaji természetének megfelelő szöveg-feldolgozási eljárások ismerete és alkalmazása. Különböző stílusok és stílusrétegek felismerése és alkalmazása.

A vizuális közlés nyelvi és nem nyelvi elemeinek értelmezése, az IST műfajainak megfelelő olvasási szokások gyakorlása, a hozzájuk kapcsolódó típusbábok felismerése és kiküszöbölése. Régi szövegek értelmezése, a történeti érzék fejlesztése (szótár segítségével).

3. Írásbeli szövegek alkotása, íráskép, helyesírás

Az egyéni, de esztétikus és olvasható írásmód fejlesztése. Világos szövegalkotás és kifejezőképesség különféle szövegfajtákban az egyéni stílusra törekedve. Szövegalkotás önállóan gyűjtött anyag rendszerezése után (pl.: beszámoló, ismertetés, esszé írása). A nyelvhelyességi és helyesírásbiztonság fejlesztése az írásbeli szövegalkotásban. A szöveg alkotására vonatkozó elméleti ismeretek (a szöveg tagolása mikro- és makroszerkezeti részekre, a jelentéstani és grammatikai kohéziót biztosító eszközök) és azok gyakorlatban való alkalmazása.

A tananyag és a vele kapcsolatos néhány, a korosztály számára is hozzáférhető szakirodalmi szöveg megértése, feldolgozása. Verbális és nem verbális információk gyűjtése, kritikával fogadása, szelektálása, rendszerezése és felhasználása. A források megjelölése és az etikus idézés szabályainak betartása. A könyvtárismeret bővítése, szövegalkotás a könyvtár és az IST eszközök gyakori használatával. A problémaérzékenység, a kreativitás és önállóság fejlesztése az információk világában való eligazodásban.

Az ismeretek bővítésének, rendszerezésének a képessége, a tanulási módszerek kialakítása, fejlesztése. Az önálló vázlatkészítés és a jegyzetelés képessége.

A kognitív képességek tevékenységekben való alakítása: a történeti gondolko-

dás, a problémamegoldó gondolkodás, a különféle jelentésszintekre vonatkozó szövegelemzési eljárások, az indukció és dedukció, a következtetés, az analízis és szintézis logikai eljárásainak alkalmazása. A tananyaghoz kapcsolódó helyesírás szabályok biztos alkalmazása.

4. A tanulási képesség fejlesztése

A tananyag és a vele kapcsolatos szakirodalom megértése, feldolgozása. Az összefüggések feltárása. Az ismeretek önálló bővítésének, rendszerezésének, az egyéni tanulási módszereknek a kialakítása.

Kapcsolatteremtés és az együttműködés képességének alakítása a társakkal. Rendszeres könyvtári munka, a különféle információhordozók használata, a gyűjtött anyagok szelektálásának, rendszerezésének és kritikával fogadásának a képessége. Fontos, hogy a tanulók kellő problémaérzékenységgel, kreativitással és önállósággal igazodjanak el az információk világában; tudjanak élni az önképzés lehetőségeivel. Az egyéni felkészülésen túl kiemelt szerepet kap a kooperatív, illetve a felsőbb évfolyamokon a projekt alapú tevékenység.

5. Ismeretek az anyanyelvről

Az általános nyelvészeti ismereteken keresztül (pl.: a nyelv és beszéd elkülönítése, a nyelv rétegződése, a nyelvek változása) a nyelv több szempontú megközelítése, egyben az idegen nyelvi kompetencia kialakításának segítése.

A nyelvhasználat, a viselkedés és érzelmkifejezés összefüggéseinek megértése, szem előtt tartása.

A nyelv és a társadalom viszonyának, illetve a nyelvi állandóság és változás folyamatának ismerete.

A magyar nyelv eredetének, a nyelvrokonság néhány bizonyítékának, nyelvünk típusának, történetének az ismerete.

A magyar nyelv hangrendszerének, hangtörvényeinek, szófajainak, alaktanának és mondattanának az ismerete, az ismeretek alkalmazása szóbeli és írott szövegek alkotásakor. A nyelvi normákhoz való tudatos alkalmazkodás, a normától való eltérések funkcionális és etikai megítélése, az aktív nyelvművelésben való részvétel, a saját nyelvi teljesítmény értékelése és tökéletesítése.

Jelentéstani és pragmatikai alapfogalmak önálló használata szövegek, kommunikációs események kritikai megközelítésében.

A szövegek jelentésének, szerkezetének, jelentésrétegeinek a feltárása. A tapasztalatok és a megszerzett ismeretek alkalmazása a szövegalkotásban. A szövegalkotás önálló elemzése és értékelése a szövegtani, jelentéstani-pragmatikai, stilisztikai és retorikai ismeretek kreatív alkalmazásával. Gyakorlottság az ismeretek alkalmazásában különböző típusú és műfajú szövegek alkotása során.

6. Esztétikai-művészi tudatosság és kifejezőképesség

Ahhoz, hogy a tanulók a művészeti alkotásokat értő emberekké váljanak, igen fontos az olvasás és az írott szövegek megértésének fejlesztése, az anyanyelv minél tökéletesebb birtoklása, illetve a szövegtani és stilisztikai ismeretek bővítése. Mindezek alapján fejleszthető a művészi önkifejezés, valamint a műalkotások és előadások elemzésének képessége.

Az anyanyelvi órák lehetőséget adnak a szövegértési és -elemzési feladatokon túl az élmények és érzések kreatív kifejezésének gyakorlására, illetve a humorérzék fejlesztésére is.

KULCSKOMPETENCIÁK

1. Anyanyelvi kommunikáció, kezdeményezőképesség és vállalkozói, valamint az esztétikai kompetencia

A kulturált nyelvi magatartás, a színvonalas szövegértés, és szövegalkotás, valamint az ezekhez szükséges ismeretek megszerzése a magyar nyelvről a kiemelt fejlesztési feladatok között szerepelnek. A cél az, hogy a tananyagban előforduló különböző típusú szövegek és kommunikációs szituációk, valamint a nyelvtani ismeretanyag alkalmasak legyenek arra, hogy ezek feldolgozásának eredményeképpen a tanulók rendelkezzenek magas szintű, kifinomult és kreatív anyanyelvi kompetenciával. A vita- és véleménynyilvánítási, a szövegfeldolgozási és szövegalkotási feladatok segítik a tanulókat abban, hogy képesek legyenek szóban és írásban is a legkülönbébb helyzetekben a színvonalas kommunikálásra, figyeljenek saját magukra és beszédpartnerükre, s a helyzetnek megfelelően alakítsák kommunikációjukat.

A pozitív attitűd magában foglalja a minden kommunikációs szituációban kritikus és építő jellegű megnyilatkozásra, párbeszédre való törekvést, az esztétikai minőség tiszteletét és a nyelvhasználat társadalmi szerepének, valamint a nyelv másokra gyakorolt hatásának reflexióját.

A könyvtárismeret és könyvtárhasználat, illetve a tananyag-feldolgozáshoz szükséges, folyamatosan az információs társadalom technológiáit (IST) is felhasználva végzett információgyűjtés és feldolgozás következtében kialakul a tanulóknak az a képessége, hogy a középiskolai tanulmányok befejezése után önállóan is képesek legyenek kiválasztani és feldolgozni a legkülönbébb témákat.

A magyar nyelvtan tantárgy egyrészt a sikeres kommunikáláshoz szükséges elmé-

leti ismeretekkel és gyakorlati felkészítéssel, másrészt olyan feladatmegoldásokkal segítheti a kezdeményezőképeség és a vállalkozói kompetencia kialakulását, melyek tervezést, szervezést, elemzést, értékelést igényelnek az egyéni és csoportmunkában, melyet a kommunikációs helyzetnek megfelelő szövegalkotás, az elvégzendő feladatok lépéseinek megtervezése, szervezése és a kreativitás jellemez.

A szövegtani és stilisztikai ismeretek, vagyis a különböző szövegfajtáknak, stílusoknak, költői képeknek és más költői eszközöknek az ismerete elengedhetetlen a műalkotások elemzésének képességéhez.

A pozitív attitűd magában foglalja az esztétikai érzék fejlesztésére való igényt és a művészetek iránti nyitottságot.

2. Idegen nyelvi kommunikáció

Az idegen nyelvi kommunikáció feltételezi a funkcionális nyelvtannak, valamint a szóbeli interakciók főbb típusainak és a nyelvi stílusoknak az ismeretét. A sikeres idegen nyelven való kommunikációhoz nagy segítséget adhat a magyar nyelvtan tantárgy. Egy idegen nyelv nyelvtani rendszerének, a jelek használhatóságának és az adott nyelv mondat- és szövegszerkesztési szabályainak, az idegen nyelv rétegezettségének felismeréséhez segítséget ad a nyelvtípusoknak, a nyelvek rétegződésének, a jelentés és a jelentésváltozás jelenségeinek, az eltérések okának, mibenlétének, a kommunikáció tényezőinek, illetve a magyar nyelv grammatikájának és szövegszerkesztési szabályainak ismerete. Az idegen nyelvi kompetencia fejlesztéséhez az anyanyelv és a tanult idegen nyelvek minden területre kiterjedő összehasonlítására van szükség. A feladatok egy része az idegen nyelvi órákon végezhető el.

A folyamatos összehasonlítás az anyanyelv és a tanult idegen nyelv(ek) között segít a pozitív attitűd kialakításában, mely magában foglalja a kulturális különbségek felismerését és erre épülő tiszteletét, illetve a kultúrák közötti kommunikáció iránti érdeklődést is.

3. Digitális kompetencia

A különböző médiumokkal, az információs társadalom technológiái (IST) kínálta lehetőségekkel való megismerkedésre, azok használatára, az onnan szerezhető ismeretek összegyűjtésére, szelektálására, kritikus és etikus alkalmazásukra az ezen kompetenciák kialakítására alkalmas elméleti ismeretekkel és azok gyakorlati alkalmazásával az első órától folyamatosan nevelni és ösztönözni kell a tanulókat.

A pozitív attitűd magában foglalja az igényt és képességet az adott problémához vagy jelenséghez kapcsolódó releváns szövegek, információk megkeresésére, összehasonlítására és kritikus feldolgozására, valamint az igényt a gyűjtött információk kreatív és etikus felhasználására.

4. Hatékony, önálló tanulás

A hatékony, önálló tanulás alapfeltétele az értő szövegolvasás- és alkotás, a problémamegoldó gondolkodás, valamint az IST eszközök kreatív és kritikus használata. Ezekre a készségekre épül a tananyag értő elsajátítása, az ismeretek önállóan, kooperatív és projekt alapú tevékenységgel történő bővítésének és a feladatok megoldásának képessége, a megfelelő tanulási stratégia kialakítása. Mindezek érdekében lépésről lépésre kell segíteni a szövegfeldolgozást és -alkotást (pl.: megadott, majd önállóan készített vázlat alapján), a tananyag-elsajátítást és -visszaadást, az önálló ismeretszerzést

során az összefüggések felismerését, a problémamegoldó gondolkodást.

A szükséges attitűd a nyelv és a sikeres kommunikáció feltételeinek és alkalmazásának ismeretében magabiztosság az egyéni, a kooperatív és a projekt alapú feladatmegoldások során.

5. Szociális és állampolgári kompetencia

Az anyanyelvi kompetenciák minél sokrétűbb és árnyaltabb birtoklása a különféle kommunikációs helyzetek felismerése és kezelése magabiztosságot ad a tanulóknak. A nyelvhasználatra és a viselkedésre vonatkozó normák, melyek magukban foglalják a más népek kialakult szokásainak megismerése iránti igényt is, biztosítják a normatudatos viselkedés lehetőségét itthon és külföldön egyaránt. A közéleti szövegtípusok elemzésének és alkotásának képessége,

az érvelés művészetének és technikájának elsajátítása lehetővé teszi a közélet műfajainak és megnyilatkozásmódjainak tudatos, kreatív és kritikus megítélését és gyakorlását, melynek igényét a feldolgozott szövegekkel, megvitatott témákkal lehet kialakítani a tanulóknak.

A kooperatív munkaformák segítik a tanulókat a különböző nézőpontok megértésében, az esetlegesen fellépő konfliktusok kezelésében, a félreértések tisztázásában és a sikeres együttműködési képesség kialakításában.

A pozitív attitűd magában foglalja az igényt és képességet a kulturált nyelvi magatartásra és a vitatkozás szabályainak betartására a közös értékek felismerésére és tiszteletben tartására alapozva, valamint a csoportban való hatékony együttműködés képességét.

11. évfolyam

Éves óraszám: 37 – Heti óraszám: 1

Témák	Új tananyag feldolgozása	Gyakorlás	Összefoglalás, ellenőrzés	Teljes óraszám
Év eleji ismétlés		2		2
A szöveg	6	6	2	14
Retorika	3	4	2	9
Stilisztika	6	4		10
Év végi összefoglalás			2	2
Könyvtár- és internethasználat				folyamatos
				37

A SZÖVEG

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenység-formák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
A logikai készség továbbfejlesztése, az összefüggések felismerésének képessége.	A mondattömb mint a szöveg alapegysége. A mellérendelés mint a mondattömböt összetartó logikai viszony.	Mondattömbök mondatai közötti lévő logikai viszonyok feltárása csoport- és egyéni munkával. Mondattömbök önálló elkülönítése szövegekben.	A mondatok közötti logikai kapcsolat megnevezése.
A szöveg tagolásának képessége, a témaváltás felismerése. Vázlat készítése írott szövegről a tételmondatok segítségével. A hatékony, önálló tanulás és problémamegoldás.	A szöveg szerkezete, a szöveg egységek. Mikro- és makroszerkezet. A tételmondat.	A mikro- és makroszerkezeti részek kompetenciaalapú feldolgozása. Szövegek tagolása mikro- és makroszerkezeti részekre, majd a szöveg feldolgozása egyénileg feltett kérdések alapján. Tanári magyarázat után tételmondatok megkeresése szövegekben önállóan.	A szöveget alakító tényezők megnevezése. A szöveg megfelelő tagolása. A szövegértelmezéshez és -alkotáshoz szükséges pragmatikai ismeretek alkalmazása. A témaváltás felismerése.

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenység-formák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
Az összefüggések megke- resése az intertextualitás feltárásakor.	A külső és a belső kontex- tus. Az intertextualitás.	Tanult versek külső kontex- tusainak feltárása. Irodalmi művek és nem irodalmi szövegek intertextuális kap- csolatainak megkeresése önállóan, közös megbeszé- lés és lehetséges funkciókról.	A külső kontextus fogalma és annak alkalmazása iro- dalmi szövegek kapcsán. Az intertextualitás jelensé- geinek értelmezése a szép- irodalmi szövegekben.
A tömör, lényegkiemelő szövegalkotás gyakorlása. A kommunikációs helyzet- nek megfelelő szabatos szövegalkotás a felépítés, tagoltság, kifejtettség, tartalmasság, koherencia, kifejezőmód figyelembe- vételével különféle témák- ban.	A szöveg és a kommuni- káció – a szöveget alakító tényezők. A szöveg meghatározása. A beszédhelyzet, a szöveg- környezet, a közös tudáske- ret és az előfeltevés mint a szöveget alakító tényezők. A tájékoztató, kifejező, érvelő és felhívó szöveg- funkciók.	Kooperatív vita: Helyes-e a nonverbális kommunikáció szöveggént való értelme- zése. A beszédhelyzet és a szö- vegként való értelmezés összefüggésének gyakor- lása. A közös tudáskeret hia- nyának pótlására irányuló szövegalkotási feladatok csoportmunkában.	Az előfeltevés helyes alkal- mazása szövegek alkotása- kor.
A szóbeli és írásbeli kifeje- zőkészség fejlesztése.	A szöveg szemantikai és grammatikai szintje, a jelen- tani és grammatikai ko- héziót biztosító eszközök.	Közös tananyag-feldolgo- zás.	A szöveget alakító tényezők ismerete.

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenység-formák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
	<p>A logikai kapcsolat, a hiány összetartó szerepe. A mondat szórendjének összefüggése a szövegbe ágyazottsággal, az aktuális tagolás. A cím funkciója és típusai. Az alcím. A szemantikai és a pragmatikai szint, a szöveg és a kommunikációs folyamat összefüggése. Szótári és lexikális jelentés. Témahálózat, tételmondat, kulcsszavak.</p> <p>A szövegfonetikai eszközök szerepe a szöveg jelentésében.</p>	<p>Szövegalkotási feladatok kooperatív csoportokban – azonos témáról különböző tudáskerettel rendelkező embereknek.</p> <p>Szövegalkotási feladatok szóban és írásban az aktuális tagolással kapcsolatban.</p> <p>Önálló feladatmegoldások a témával kapcsolatban.</p>	

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenység-formák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
<p>A szóbeli szövegalkotási képesség és a mondatfonetikai eszközök használatának fejlesztése.</p> <p>Figyelemösszpontosítás, jegyzetelés képességének erősítése.</p>		<p>Szövegek jelentéstani és grammatikai kapcsolóelemeinek megkeresése közösen, majd önállóan.</p> <p>Komplex szövegelemzési feladat a tanult jelentéstani és grammatikai összetartást biztosító eszközök feltárásával csoportmunkában.</p> <p>Egyéni és páros szóbeli szövegalkotás megadott és választott témában az elméleti ismeretek felhasználásával.</p> <p>A szövegfonetikai eszközök gyakorlása.</p>	<p>Az aktuális tagolás helyes alkalmazása.</p> <p>A szövegösszetartást biztosító eszközök ismerete és alkalmazása.</p>
<p>Írott szövegek elemzésének képessége.</p> <p>Az írásbeli és szóbeli szövegértés és szövegalkotás fejlesztése a különböző szövegtípusokban.</p>	<p>Szövegtípusok.</p> <p>Írott és beszélt szöveg. Monológ és dialógus.</p>	<p>Az írott és beszélt szöveg jellemzőinek ismerete.</p> <p>A szövegtípusok műfaji jellemzőinek ismerete és gyakorlatban való alkalmazása.</p>	

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenység-formák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
	<p>Elbeszélés, leírás, levél műfaji jellemzőinek összefoglalása és rendszerezése.</p> <p>A hallgató igénye, a beszélő lehetőségei a különféle szövegfajtákban.</p> <p>Az értekezés, tanulmány, pályázat kidolgozásának állomásai, stíláriis követelményei.</p> <p>Az ismeretterjesztő szövegek.</p>	<p>Irodalmi művekben található leírások elemzése párokban.</p> <p>Az írásbeli és szóbeli szövegértés és szövegalkotás fejlesztése a különböző szövegtípusokban csoportos és egyéni munkával.</p> <p>Az adatgyűjtés és a rendszeres gyakorlása a könyvtárban és az interneten elvégezhető feladatokkal.</p> <p>A gondolatmenetbe illő adatok kiemelésének és a szelektálásnak a gyakorlása egyéni és kooperatív tevékenységgel.</p>	

RETORIKA

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenységformák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
Az érvelés technikájának továbbfejlesztése és alkalmazása: érvek, ellenérvek összegyűjtése, deduktív vagy induktív érvelés, a cáfolat módszereinek ismerete.	A retorika mint a meggyőzés művészete a gondolatkozásban. A hatásos érvelés feltételei. Az érvelés technikája; érvek, ellenérvek felsorakoztatása, a cáfolat módszerei.	Kooperatív tananyagfeldolgozás. Két személy, illetve csoportok közötti érvelés és cáfolás különböző témákban.	Az induktív és deduktív érvelés ismerete és alkalmazása.
A kulturált véleménynyilvánítás és meggyőzés az érvelő szövegtípusokban. Az anyaggyűjtés, szelektálás, elrendezés képessége. Vázlatkészítés.	Az érvelő szövegtípus. A szóbeli és írásbeli érvelés szövegtípusai.	Érvelő szövegek elemzése, jellemzőik összegyűjtése kooperatív munkával. Régi és 21. századi érvelő szövegek elemzése közösen és csoportmunkában.	Az induktív és deduktív érvelés alkalmazása lényegre törő, világos felépítésű érvelő szövegek alkotásakor.
Könyvtár- és internethasználattal szövegalkotás. A szövegfonetikai eszközök használata.	A hatásos meggyőzés és véleménynyilvánítás nyelvi kifejezésbeli eszközei a különböző érvelési szövegműfajokban. A beszéd előkészítésének, elrendezésének, kidolgozásának lépései.	Ünnepi beszéd elkészítése projekt alapú munkával (irodalom, történelem, nyelv-tan), prezentálása a tanult beszédtechnikai, kommunikációs és retorikai ismeretek felhasználásával. Köszöntő, pohárköszöntő.	

		Ismeretterjesztő szöveg elemzése és alkotása a választott pálya valamely témakörében.	
--	--	---	--

Ajánlott tevékenységek a témakör projektjellegű bővítéséhez

1. Egy szabadon választott költő tájleíró költszete
2. Arcképek magyar irodalmi alkotásokban
3. A 12. évfolyamosok búcsúztatásának megtervezése, beszéd írása

STILISZTIKA

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenységformák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
A különböző szövegek nyelvi-stilisztikai sajátosságainak feltárása.	A <i>stílus</i> A stílus mint a szöveg értelemösszetevője. A nyelv elemei mint a szöveg stíluselemek. A stíluselemek. Korstílus, csoportstílus, az egyéni stílus Az adekvát stílus.	A 9. évfolyamos <i>A nyelv rézegeződése</i> ismételése önállóan, az ismeretek felhasználása a közös tananyag-feldolgozás során. Azonos témájú, különböző korokban készült versek, festmények és zeneművek keresése, összehasonlítása projekt alapú munkával, a közösen elkészített munka előadása szóban.	A stíluselemek ismerete. Stílusjelenségek felismerése és értelmezése.

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenységformák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
<p>A stílusváltás képessége változatos témájú és műfajú szóbeli megnyilatkozásokor különböző kommunikációs helyzetekben.</p>	<p>A szókészlet, az állandósult szókapcsolatok és a mondatok stilisztikai vizsgálata.</p> <p>A jelentés mint a stilisztika alapja: a szavak jelentésének szerkezete, jelentés-elemek; jelentésmező.</p> <p>Motivált és motiválatlan szavak.</p> <p>Stíluslem, stílushatás, állandó és alkalmi stílusérték.</p>	<p>Különböző stílusú szövegek alkotása csoportmunkával.</p>	
<p>A jegyzetelés képességének fejlesztése.</p>		<p>Tanári magyarázat után a stílusárnyalatok megnevezése szövegekben.</p> <p>Szópárokkal különböző stílusárnyalatú mondatok alkotása csoportokban.</p>	<p>A stílusrétegek ismerete.</p>

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenységformák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
<p>Jelentéstani és stilisztikai tanulmányok hasznosítása az egyéni szókincs gazdagításában és árnyalásában.</p> <p>A stíluseszközök adekvát alkalmazásának képessége a szövegalkotás során.</p>	<p>A szólások, közmondások stíluserkéke.</p> <p>Nyelvhelyességi és stilisztikai normaszegés a mindennapi nyelvhasználatban és szerepe a kortárs irodalomban (pl. Kukorelly Endre, Parti Nagy Lajos).</p>	<p>Állandósult szókapcsolatok gyűjtése, stílushatásuk megnevezése önállóan.</p> <p>A szándékos normaszegés alkalmazása egy szabadon választott témájú szövegben, kooperatív csoportmunkával.</p>	<p>Az állandósult szókapcsolatok stíluserkékének ismerete.</p>
<p>A szöveg szó szerinti és mögöttes jelentésének értelmezése.</p> <p>A mondat- és szövegszerkezet stíláriis lehetőségeinek, a szavak hangulatának, stíluserkékének, nyelvrétegbeli stíláriis különbségének figyelembevétele a szövegalkotásban.</p>	<p>A stíluserkégek.</p> <p>Az egyéni kifejezés formái a különféle szakmai, közéleti és társalgási stíluserkégekben.</p>	<p>Irodalmi szövegek stilisztikai elemzése csoportmunkában.</p> <p>A szónoki stílus jellemzőinek közös összegyűjtése egy korábban már elemzett mai ünnepi beszéd alapján.</p>	<p>A társalgási, a tudományos, a szónoki és a szépirodalmi stílus jellemzőinek ismerete.</p>

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenységformák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
<p>Az esztétikai érzék fejlesztése. Az egyéni stílus alakítása.</p> <p>A tanult jelentéstani, stilisztikai jelenségek önálló alkalmazása a műelemzésben, a mindennapi élet nyelvi jelenségeinek megítélésében.</p> <p>Az egyéni stílus alakítása.</p>	<p>A szóképek</p> <p>A szóképek (trópusok) nyelvi szempontból.</p> <p>A hasonlóságon és az érintkezésen alapuló szóképek.</p>	<p>Szóképek keresése és értelmezése versrészletekben közös, majd önálló munkával, szerepük a műalkotás befogadásában.</p> <p>Ismerősök jellemzése metaforák segítségével.</p> <p>Köznyelvi szóképek gyűjtése.</p> <p>Komplex költői képek elemzése.</p>	<p>A szóképek felismerése, megnevezése és alkalmazása.</p>

Fejlesztési célok	Tananyag	Ajánlott tevékenységformák Módszertani javaslatok	A továbbhaladás feltételei
Az esztétikai érzék további erősítése. Az egyéni stílus alakítása.	<p>Az <i>alakzatok</i></p> <p>Alakzatok (figurák), az ismétlődés különféle formái a hangzás, a szóhasználat, a mondat és a szöveg szintjén.</p>	<p>Alakzatok (pl. túlzás, szóhalmozás, eufemizmus) használata önálló szövegalkotási feladatokban.</p> <p>Alliteráló verssorok írása csoportban.</p> <p>Költői eszközök megkeresése irodalmi alkotások részleteiben.</p> <p>Vers írása a tanult szóképek és alakzatok alkalmazásával.</p> <p>A választott projekt prezentálása.</p>	<p>Az alakzatok felismerése, megnevezése.</p> <p>A költői eszközök felismerése, megnevezése.</p>
<p>Egyéb költői eszközök</p> <p>Egyéb stílusesszók a szóhasználatban, a mondat- és szövegalkotásban.</p>	<p>Egyéb költői eszközök</p> <p>Egyéb stílusesszók a szóhasználatban, a mondat- és szövegalkotásban.</p>		

Ajánlott tevékenységek a témakör projektjellegű bővítéséhez

1. Egy irodalmi alkotás elkészítése szabadon választott műnemben és műfajban
2. Stílusparódia készítése szabadon választott költőről vagy íróról
3. Egy stílusirányzat bemutatása irodalmi, képzőművészeti és építészeti alkotásokon keresztül

AJÁNLOTT SZEMPONTOK A TANULÓI TELJESÍTMÉNYEK ÉRTÉKELÉSÉHEZ

Mind a szövegtani anyagot, mind a stilisztikát ajánlatos diagnosztizáló értékeléssel kezdeni, feltárni a tanulók előzetes tudását.

A szövegtani ismeretek értékelésében kiemelkedő szerepe van a kvalitatív értékelésnek, a teljesítmények szóbeli megítélésének. Fontos, hogy pontosan ismerjék meg a tanulók a holisztikus (átfogó) és a horizontális (tartalmi összetevők szerinti minősítés) normáit.

A cél a szövegértési és szövegalkotási sikerek megerősítése, a hiányok differenciált feltárása. Mivel a szöveg a nyelv legmagasabb szintje, a szóbeli és írásbeli szövegek alkotásának értékelése kiemelten a szöveg-re vonatkozó elméleti ismeretek, illetve a 9. és 10. évfolyamon tanultak gyakorlatban való alkalmazására irányuljon. A folyamatosan végzett kooperatív és projekt munka eredményeképp ezen az évfolyamon még nagyobb szerepet kaphat az önértékelés, egymás értékelése és az önkorrekció.

A részösszefoglalások után ajánlott a szummatív értékelés.

Az írásbeli munkák javításába formatív értékelés esetén bevonhatók a tanulók is. Az erre alkalmas feladatok esetében (pl. helyesírás, vázlat, jegyzet készítése) korrigálhatják önmaguk vagy egymás hibáit.

Az írásbeli munkák javításába formatív értékelés esetén bevonhatók a tanulók is. Az erre alkalmas feladatok esetében (pl. helyesírás, vázlat, jegyzet készítése) korrigálhatják önmaguk vagy egymás hibáit.

TANMENET

Heti 1 óra, évi 37 óra

Óraszám	Tananyag	Tevékenységi formák
1-2.	ÉV ELEJI ISMÉTLÉS A tanult hangtani, alaktani, szó-fajtani, mondattani és helyesírási ismeretek	Elemzési, helyesírási és szövegalkotási gyakorlatok.
3.	SZÖVEGTAN A szöveg és a kommunikáció – a szöveget alakító tényezők A mondat a szövegben A közös tudáskeret Az előfeltevés	A lecke feldolgozása és Deme László szövegmeghatározásának értelmezése kooperatív munkával. A beszédhelyzet és a szöveggént való értelmezés összefüggése. Szövegalkotási feladatok a kommunikációs szituáció és az előfeltevés, illetve a közös tudáskeret figyelembevételével. Tájékozódás az interneten.

Óraszám	Tananyag	Tevékenységi formák
4.	<p>A szöveg mikroszerkezete A mondattömb és a bekezdés A tételmondat</p>	<p>A lecke feldolgozása kooperatív munkával. Szövegértési és szövegtagolási feladatok. A vázlatírás gyakorlása olvasott szöveg alapján. Szövegalkotás megadott mondatokból.</p>
5–6.	<p>A szöveg makroszerkezete A bevezetés, a tárgyalás és a befejezés A külső és a belső kontextus</p>	<p>Tételmondatok keresése megadott szövegben. Szövegalkotás megadott tételmondatl. Egy szöveg mikro- és makroszerkezeti részeinek megkeresése. Tanult versek külső kontextusainak feltárása kooperatív munkával.</p>
7.	<p>A SZÖVEGÖSSZETARTÓ ERŐ A lineáris és a globális kohézió A globális kohéziót biztosító eszközök A cím és a kulcsszók</p>	<p>A lecke alapján a globális összetartást biztosító eszközök megkeresése egy Ady-versben. Címekkel kapcsolatos feladatok megoldása. Helyesírási hibák javítása apróhirdetésekből.</p>
8.	<p>A lineáris kohéziót biztosító eszközök I. A szöveg jelentése A jelentés mint szövegszervező Az előfeltevés, az ismétlés, a szinonimák, a metonimikus kapcsolat, a felsorolás</p>	<p>A jelentéstani kohéziót biztosító eszközök megkeresése szövegekben. Kooperatív szövegalkotás a tanult jelentéstani összetartozást biztosító eszközök felhasználásával.</p>

Óraszám	Tananyag	Tevékenységi formák
9–10.	<p>A lineáris kohéziót biztosító eszközök II. A grammatikai szövegösszetartó eszközök Az anafora, a katafora és a deixis A névelő, a névmások és a határozószók szerepe, az egyeztetés eszközei A hiány szerepe</p>	<p>A jelentéstani és grammatikai kohéziót biztosító eszközök megkeresése adott szövegben. Csoportban önálló szövegalkotás a tanult eszközök felhasználásával.</p>
11.	<p>A mondatok szerkesztése, szórendjük alakulása a szövegben A téma és a réma helye a mondatban a kommunikációs szituációkban és a szövegben</p>	<p>Az aktuális mondattagolással kapcsolatos feladatok megoldása. Az írásjelek használatára vonatkozó szöveg értelmezése. Az írásjelekkel kapcsolatos feladatok megoldása.</p>
12.	ÖSSZEFOGLALÁS	Feladatok segítségével a tanultak átisméltése, elmélyítése.
13.	SZÁMONKÉRÉS	
14–15.	<p>A SZÖVEGTÍPUSOK A beszélt és az írott szövegtípus; a monológ és a dialógus A leíró szövegtípus Az arckép és a kép</p>	<p>Irodalmi példák az arckép jellemzőinek feltárása. A globális és részletező tájleírás elkülönítése egy Petőfi-vers alapján. Arckép készítése minta alapján. Leírás készítése egy kép és az internet segítségével. Ajánlás készítése.</p>
16–17.	<p>Az elbeszélő szövegtípus Az események láncolata mint a fő szervezőelv Az ab ovo és az in medias res kezdés Az én- és az egyes szám 3. személyű elbeszélés</p>	<p>Az <i>elbeszélő szövegtípus</i> című lecke közös feldolgozása csoportban. Közös szövegalkotás ab ovo és in medias res kezdéssel adott témáról. A levél jellemzői egy Mikes-levél alapján. E-mail írása.</p>

Óraszám	Tananyag	Tevékenységi formák
18.	<p>RETORIKA Az érvelő szövegtípus Az érvelő szöveg jellemzői</p> <p>A beszédmű előadása A mondat- és szövegfonetikai eszközök, valamint a nonverbális kommunikáció szerepe</p>	<p>A lecke feldolgozása csoportban. A <i>Kommunikáció, a Mikor kivel hogyan beszéljünk</i> és <i>A nyelv rétegződése</i> (9. évfolyam) című leckék közös felidézése a sikeres kommunikáció feltételeiről.</p> <p>Képelemzések alapján a jó és a rossz szónok jellemzői. A mondatfonetikai eszközök fel-elevenítése feladat segítségével. Az érvelés gyakorlása minta alapján.</p>
19–20.	<p>Az érvelés; az érvelő szöveg felépítése A külső és a belső érvelés Az érvfajták Az induktív és a deduktív érvelés</p>	<p>A lecke önálló feldolgozása, ennek ellenőrzése csoportban. Az érvelés gyakorlása megadott témák alapján – csoportban és egyénileg.</p>
21–22.	<p>A SZÓBELI ÉS ÍRÁSBELI ÉRVELÉS SZÖVEGTÍPUSAI Beszédművek szóban és írásban A nyilvános megszólalás feltételei</p> <p>Nyilvános célra, írásos formában készülő szövegek A fogalmazás, az ismeretterjesztő szöveg, az értekezés és az esszé</p>	<p>A leckék egyéni elolvasása után az olvasottak közös megbeszélése.</p> <p>Egy ismeretterjesztő szöveg feldolgozása kérdések alapján. Esszé készítése megadott szempontok alapján, szabad választás szerint a tanult irodalmi anyagból. Helyesírási feladat megoldása.</p>
23–24.	<p>Nyilvános célra készülő, szóban elhangzó szövegek I. A hozzászólás, a beszámoló, a vita és az élménybeszámoló</p>	<p>A lecke feldolgozása kooperatív módszerrel. Beszámoló készítése, majd átalakítása élménybeszámolóvá, kooperatív csoportban. Vitaindító előadás írása, vita adott témában.</p>

Óraszám	Tananyag	Tevékenységi formák
25.	Nyilvános célra készülő, szóban elhangzó szövegek II. Az előadás, az ünnepi beszéd és a köszöntő	Egy ünnepi beszéd elemzése. Szövegalkotási feladat: ünnepi beszéd készítése.
26.	ÖSSZEFOGLALÁS	Feladatok segítségével a tanultak átisméltése, elmélyítése.
27.	SZÁMONKÉRÉS	
28.	STILISZTIKA A stílus A nyelv rétegeiből való válogatást meghatározó tényezők Az adekvát stílus	Stilisztikai gyakorlatok: Adott téma megfogalmazása különböző címzettek esetén. Azonos téma – különböző stílus: egy Berzsenyi- és egy Petőfi-vers összehasonlítása. Különböző korstílusok jegyeit viselő festmények összehasonlítása. Korstílusok felismertetése irodalmi művek részletei alapján.
29.	Az állandósult szókapcsolatok stilisztikai vizsgálata A szólások, közmondások és a szállóigék stilisztikai hatása A mondat stilisztikai vizsgálata A nominális és a verbális stílus A szándékos normaszegés	Stilisztikai gyakorlatok: Állandósult szókapcsolatok, szólások, közmondások, szállóigék, fordulatok használata. Nagy stilisztikai hatással rendelkező mondat szerkezetek vizsgálata. Nagy stilisztikai hatással rendelkező mondat szerkezetek vizsgálata önállóan és csoportban. A nominális és a verbális stílus elkülönítése, elemzése példaszövegek alapján. A szándékos normaszegés funkciójának vizsgálata egy Parti Nagy Lajos-szövegben.

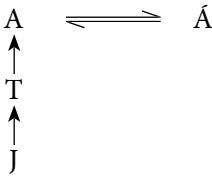
Óraszám	Tananyag	Tevékenységi formák
30–31.	<p>A STÍLUSRÉTEGEK</p> <p>A társalgási stílus A társalgási stílus jellemzői – eltérések az egyes szintek között A közhelyek, a nyelvi panelek, a szójárás A nonverbális kommunikáció szerepe</p> <p>A tudományos stílus A szakszavak, az egyértelmű szóhasználat és a mondat szerkesztés jellemzői</p> <p>A szónoki stílus</p> <p>A szépirodalmi stílus A többértelműség, a többféle értelmezés lehetősége</p>	<p>A lecke feldolgozása csoportban – a csoporttagokra jellemző szóhasználat megbeszélése.</p> <p>Nyelvészeti szakszöveg elemzésén keresztül a leckében foglaltak bizonyítása.</p> <p>Egy ünnepi beszéd részleteiben a szónoki stílus jellemzőinek megkeresése.</p> <p>Egy József Attila-vers változatainak összehasonlításával a tartalmi és stilisztikai változások feltárása. Parti Nagy Lajos <i>Sárbogárdi Jolán: A test angyala</i> c. regényében a stílusparódia nyelvi eszközeinek a megkeresése.</p>
32.	<p>A SZÓKÉPEK A költői képek mint képzettársítások A költői képek nyelvészeti megközelítése A hasonlóságon alapuló szóképek</p>	<p>A metafora, a megszemélyesítés és az allegória felismerése műrészletekben. Metaforák alkotása.</p>
33.	<p>Az érintkezésen alapuló szóképek Hasonlóságon és érintkezésen alapuló szóképek A komplex költői kép</p>	<p>A metonímia és a szinekdoché elkülönítése. Szóképek felismerése versrészletekben. Komplex költői képek vizsgálata.</p>

Óraszám	Tananyag	Tevékenységi formák
34.	Az alakzatok Egyéb költői eszközök	Az alakzatok megkeresése vers- részletekben. Alakzatok keresése. Az eufemizmus Vörösmarty <i>Szép Ilonka</i> c. versében. Az evokáció eszközei József Atti- la <i>Ady emlékezete</i> c. versében.
35.	ÖSSZEFOGLALÁS A tanult stilisztikai ismeretek	A költői képekkel és az alakza- tokkal kapcsolatos feladatok.
36.	SZÁMONKÉRÉS A tanult stilisztikai ismeretek	
37.	ÉV VÉGI ÖSSZEFOGLALÁS	Feladatok a szövegtan és a sti- lisztika köréből.

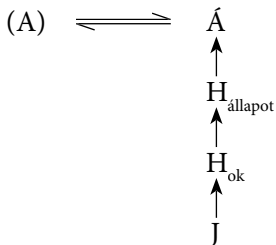
ÉV ELEJI ISMÉTLÉS

5. feladat

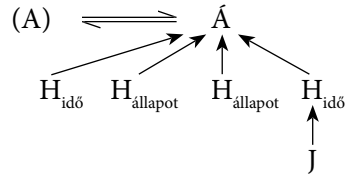
- a) Végezzetek szófajtani elemzést!
 b) Elemeztétek a mondatokat, és készítettétek el az ágrajzukat!
Kár: elvont főnév
lett: segédige
volna: segédige
elszalasztanunk: főnévi igenév
ezt: főnévi mutató névmás
az alkalmat!: határozott névelő + ragoz elvont főnév

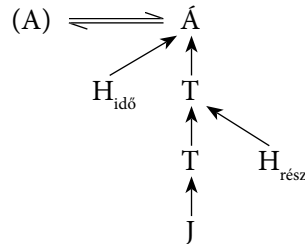
- Kissé:* határozószó
meg: igekötő
van: ige, cselekvő, létezését kifejező, tárgyatlan, tartós
hatódva: határozói igenév
a nagy: határozott névelő + melléknév
ünneplés: elvont főnév
miatt.: névutó

- Percekig:* ragoz elvont főnév
némán: ragoz melléknév
megmerevedve: határozói igenév
állt: cselekvő, cselekvést kifejező ige, tárgyatlan, tartós
a megdöbbsentő: határozott névelő + folyamatos melléknévi igenév
hír: elvont főnév
után.: névutó

- Holnap:* határozószó
akarom: cselekvő, cselekvést kifejező ige, tárgyas, tartós
megmondani: főnévi igenév
neki: személyes névmás ragozott alakja
a nagy: határozott névelő + melléknév
újságot.: elvont főnév

7. feladat

névmás	határozószó	névutó
<i>semennyi</i> (számnévi általános)	<i>sehol</i>	<i>alatt</i>
<i>bárki</i> (főné- vi általános)	<i>valamerre</i>	<i>végett</i>
<i>valami</i> (főnévi ha- tározatlan)	<i>ezalatt</i>	<i>miatt</i>
<i>magam</i> (visszaható)	<i>bármikor</i>	<i>mögött</i>
<i>egymással</i> (kölcsönös)	<i>akárhonnan</i>	
<i>tietek</i> (bir- tokos)		
<i>rólam</i> (személyes ragozott alakja)		
<i>akármennyi</i> (számnévi általános)		

8. feladat

- a) „Könnyen felnyitotta, **hiszen/ugyanis/ mert** nem volt semmi zárja.”
(magyarázó)
- b) „Lobogni lélekkel
Haszontalan próba, **mivel/hiszen/**
Míg mi élünk, nem lesz más e
Veszett Európa”
(magyarázó)

- c) „Ebből immár alig lesz édes ének,
Üdvözlötül a költő édesének, **ugyanis/hi-
szen/mivel**
Nehéz hang édesíti itt-amott
a futamot.”
(magyarázó)
- d) „Özvegy édesanyám van nekem is otthon,
így/ezért
Tudom én sajnálni a jó özvegyasszonyt.”
(következtető)
- e) „sietnél, **de** s folyton visszahökken
a falsűrű feketeség.”
(ellentétes)
- f) „Tisza mellé van egy karó leásva, **és**
Ahhoz van a kis pejlovam pányvázva.”
(kapcsolatos)
- g) „Ő gyáva fajt szült, **ezért/így** s érte sírba
jut.”
(következtető)

9. feladat

- b) Lobogni: főnévi igenév
lélekkel: elvont főnév
haszontalan: melléknév
próba: elvont főnév
(a)míg: határozószó
mi: személyes névmás
élünk: cselekvő, állapotot kifejező ige,
tárgyatlan, tartós
nem: módosítószó
lesz: segédige
más(milyen): melléknévi határozatlan
névmás
e: főnévi mutató névmás
veszett: melléknév(vé vált befejezett
melléknévi igenév)

Európa: főnév, tulajdonnév (földrajzi név)

(minőségjelzői, ezen belül kijelölő jelzői alárendelő összetett mondat)

- c) *Ebből*: főnévi mutató névmás
immár: határozószó
alig(ha): az Ért. kéziszótár szerint határozószó. Jelentése: valószínűleg nem. Én sokkal inkább tartom módosítószónak.

lesz: ige

édes: melléknév

ének: elvont főnév

üdvözetül: elvont ragos főnév

a költő: határozott névelő + főnév (vé vált melléknévi igenév)

édesének: főnévként használt melléknév
nehéz: melléknév

hang: elvont főnév

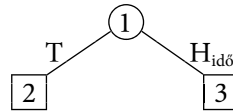
édesíti: cselekvő, (itt) történetet kifejező ige, tárgyas, tartós

itt-amott: határozószó

a futamot.: határozott névelő + elvont főnév

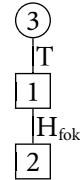
- b) *Semmit sem lehet a kétbalkezesek ellen bebiztosítani, mert a kétbalkezesek rendkívül találékonyak.*
 (magyarázó mellérendelés)

- c) ¹Nem lehet tudni, ²milyen mély egy pocsoya, ³amíg bele nem lépünk.

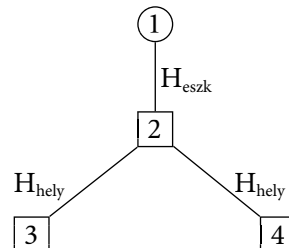
- d) *Bármely test úgy esik, hogy ezzel a legtöbb kárt okozza.*
 (módhatározói alárendelő összetett mondat)

- e) ¹Ha valamit olyan érthetően elmagyarázol, ²hogy senki sem értheti félre, ³valaki biztosan félreérti.

- f) *Tisza*: főnév, tulajdonnév, földrajzi név
mellé: névutó
van: cselekvő, létezés kifejező ige, tárgyatlan, tartós
egy karó: határozatlan névelő + főnév, köznévi, egyedi név
leásva: határozói igenév
ahhoz: főnévi mutató névmás
van: cselekvő, létezés kifejező ige, tárgyatlan, tartós
a kis: határozott névelő + melléknév
pejlavam: főnév, köznévi, egyedi név
pányvázva.: határozói igenév

- f) ¹Életbevágóan fontos iratok azzal bizonyítják fontosságukat, ²hogy onnan, ³ahol hagyta őket, ²átvándorolnak oda, ⁴ahol nem találod őket.

11. feladat

- a) ¹Az az eljárás, ²amely egy cél elérésére szolgál, ²a cél közelében csődöt fog mondani.

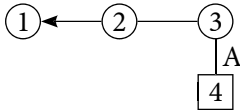
HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

1. feladat

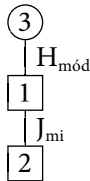
a) „¹Az ember nem azzal vétkezik, ²amit csinál, ³hanem a szándékkal, ⁴amellyel elköveti ezt vagy azt.”

b) „¹Nem védem magam, ²mert az igazat akarom, ³s ⁴aki az igazságot keresi, ³csak önmagában kezdheti a keresést.”

c) „¹Ilyenkor mindenki éléd siet, ²mintha te volnál a hódító, ³akit ünnepelni kell borral, lányokkal és virágfüzérrel.”

2. feladat

a)

- delayed: késés
- last call: utolsó figyelmeztetés
- departed: elindult (felszállt)
- on time: menetrend szerint
- gate open: a kapu nyitva van

b) Melyik az a járat, amelyiknek már nem kellene a táblán szerepelnie?

A kuvaiti járat 9-kor felszállt.

e)

- Rijád: Szaúd-Arábia
- Damam: Etiópia
- Mumbai: India
- Bejrút: Libanon
- Bahrein: India
- Jeddah: Szaúd-Arábia
- Tel-Aviv: Izrael
- Alexandria: Egyiptom
- Delhi: India

SZÖVEGTAN

A szöveg és a kommunikáció – a szöveget alakító tényezők

A szöveg meghatározásakor a tankönyvben nincs szó azokról az esetekről, melyeket a szakirodalom **antiszövegek**ként tart számon. Ilyenek például Weöres Sándor halandzsaversei (*Hangsoportok*), melyekben létező nyelvek hang- és szókészletét, valamint mondatszerkesztését utánozza. Ezek a versek hangzásuknál fogva nagy hatással vannak a gyerekekre.

Ange amban ulanojje
balanga janegok
mo hitula e mante
u kuaháj imanan.
Jekale munni temme
a jajja mimenó
golopandu ameníja
u kuaháj imanan.
(Puha, forró hangok)

Agrammatikus szövegnek mondják a debreceni Borbély Szilárd verseit, hiszen a

költő szándékosan megszegi a mondat szerkesztés és szövegalkotás szabályait. Például:

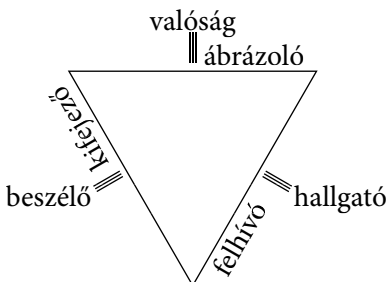
*A lábnyomatát a ritmusát a hóban
a lábnyomatát hogy szembe jön velem
a lábnyomatát a frissen esett hóban
a lábnyomatát hogy vissza követem
a lábnyomatát a ritmusát a léptét
a lábnyomatát hogy szembe jött velem
a lábnyomatát a cipőinek léptét
a lábnyomatát hogy vissza keresem
a lábnyomatát a léptek ritmusában
a lábnyomatát hogy szembe jön velem
a lábnyomatát a vissza ritmusában
a lábnyomatát hogy nélkülem megyen.
(a lábnyomatát)*

A tankönyvben Deme László kommunikáció-központú szöveg meghatározása szerepel feladathoz kapcsolva. Balázs János definíciója egyszerre kommunikációelméleti és nyelvészeti alapú: „...a szöveg az a legnagyobb funkcionális egység, amely a nyelvi kommunikáció szerkezeti kerete. Ebbe szerveződnek a mondatok mint legkisebb kommunikációs egységek, a mondatokba a szavak, a szavakba a morféimák, az utóbbiakba pedig a fonémák.”

FELADATOK

2. feladat

a) Egészítsétek ki a 9. évfolyamon megismert ábrát a beszéd funkciójáról!

b) Deme László kommunikációs szempontból közelít a szöveghez. Egyetlen mondatot is szövegnek tekint, ha az betölti kommunikációs funkcióját. Nyilvánvaló, hogy pl. a *Kihajolni veszélyes és tilos!* csak egy ablak vagy korlát előtt töltheti be a szöveg szerepét, ugyanígy *A fűre lépni tilos!* is csak egy füvesített területen értelmezhető.

c)

- *Lépte könnyű, szeme lágy
mint bolyhos bánatom ruhája*
Mivel hiányzik az alany, nem teljes a mondat.

- *Miért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgy is.
Miért ne legyek tisztességes? Kiterítenek úgy is.*
Ez a teljesség és lezártág érzetét kelti. Feladat lehet az, hogy fordított sorrenddel is vizsgálják meg a tanulók a töredéket:

- *Miért ne legyek tisztességes? Kiterítenek úgy is.
Miért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgy is.*

Ebben az esetben látszik, mennyire fontos a sorrend. Mindig a második megállapítás mutatja a költő álláspontját. Az eredeti sorrend tehát a tisztesség mellett foglal állást.

- *Én ámulok,
hogy elmulok*
Annak ellenére, hogy a töredék végén nincs pont, a teljesség és lezártág érzetét kelti – az élet mulandóságára való rácsodálkozás.

- *Hol a miniszterelnök, aki nemrég*
Hiányos mondat, befejezetlen.
- *Nincs közöm senkihez, szavam szálló
penész,*
Vagyok mint a hideg, világos és nehéz.
Teljes és lezárt közlés, a magány és a fájdalom kifejezése.
- *Költő szerelme szalmaláng,
azért oly sebes és falánk*
Keltheti a teljesség és a lezártág érzetét, bár ebbe intertextuális kapcsolatok, illetve életrajzi adatok is belejátszanak. (Nem általános érvényű megállapítás – Arany Jánosra például nem érvényes.)

3. feladat

- Egy postás éppen most hozott egy számlát.*
Ismeretlen a postás, és nem vártak számlát.
- Egy postás éppen most hozta a számlát.*
Ismeretlen postás hozta a várt számlát.
- A postás éppen most hozott egy számlát.*
Az ismert postás hozott egy nem várt számlát.
- A postás éppen most hozta a számlát.*
Az ismert postás hozta a várt számlát.

4. feladat

- Egy olyan embernek, akiről tudjátok, hogy ismeri a keresőprogramokat: csak a honlap elérhetőségét kell megadni.
- Egy olyan embernek, aki használ számítógépet, de nem tud keresni az interneten:
el kell magyarázni, a monitoron melyik ikonra kell rákattintania, a megjelenő

keresőprogramban mit és hova kell beírnia, és hogy hova kell kattintania ahhoz, hogy a keresett honlap megjelenjen.

- Egy olyan embernek, aki azt sem tudja, mi az, hogy internet:
Az előző magyarázatot be kell vezetni az internetre vonatkozó információkkal. Az internet az egész világot felölelő számítógép-hálózat. A számítógépek összekötéséből jött létre, hogy az egymástól teljesen különböző hálózatok tudjanak elektronikus leveleket cserélni, állományokat továbbítani.

5. feladat

A befogadó előismereteitől függött a magyarázat. Ezekből függően lehetett csak utalásokat, hiányos mondatokat alkalmazni. A szakszavakat is ezekből függően kellett megmagyarázni.

A szöveg mikroszerkezete

A tankönyvben nem szerepel a szabad mondat, a mondategész és a mondategység fogalma.

A **szabad mondat** a szövegmű tovább nem bontható alkotóeleme.

A mondategész és a mondategység Deme László meghatározása szerint: „...**mondategésznek** nevezzük azt a funkcionális, azaz kommunikációs egységet, amely a beszéd-folyamatot, illetőleg a beszédkapcsolatot egy teljes, lezárt mozzanatnyival viszi előbbre.”

„...**mondategységnek** nevezünk minden szerkezeti, azaz konstrukcionális egységet, amely egyetlen predikatív mozzanatot tartalmaz; akármilyen helyzetben áll is.”

A szakirodalomban nem alakult ki egységes nézet arra vonatkozóan, hogy a mellé-

rendelő összetett mondatok minden egyes tagmondata önálló egység-e, azaz szabad mondat, vagy a mellérendelő összetett mondatok esetében is – ugyanúgy, mint az alárendelő összetett mondatoknál – a nagybetűtől a pontig kell a mondatot egy mondatnak, azaz egy mondategységnek tekinteni. Az ellen, hogy a mellérendelő összetett mondatok minden egyes tagmondata szabad mondat, szól például az, hogy a szövegben a mellérendelő mondatok – azonos állítmány esetén – lehetnek igen hiányosak is. Eben az esetben önálló közlésként nem állják meg a helyüket. Például: *Mikor és hol találkoztál vele? Ki és mikor mondta ezt neked?* stb. A kapcsolatos mellérendelő mondatok között is vannak olyanok, amelyek tagmondatai önállóan nem felelnek meg a lezártág kritériumának. Például: *Nemcsak magyarból gyenge, hanem történelemből is.*

FELADATOK

2. feladat

„Régente azt írták volna a meseírók, hogy Szindbád gonosz emberek kapzsisága miatt veszítette el vagyonát, pedig **(ellentétes)** nem így történ, ugyanis **(magyarázó)** Szindbád a maga könnyelműsége és kapzsisága miatt ment tönkre, mivel **(magyarázó)** szíriai kereskedőkkel kockázott, s a perdülő kockán elúszott Szindbád vagyonkája, hajója, selyemköpenye, így **(következtető)** kifosztott koldusként tekergett az éjszakában, és valóban igen céltalannak látta az életet, melyhez pedig mindig ragaszkodott.”

(Krúdy Gyula: *Szindbád útja a halálnál*)

4. feladat

Az igaz állítások:

- B) Nyelven kívüli tényezők is szerepet játszanak a szöveg szerkesztésében.
- D) A szöveg fogalma grammatikai alapon nem definiálható.
- F) A szöveg mondatai a mellérendelés szabályai szerint kapcsolódnak egymáshoz.
- J) A bekezdés legfontosabb információt tartalmazó mondata a tételmondat.
- K) A bekezdések egy-egy új gondolat sor jelölésére szolgálnak.

5. feladat

A hamis állítások igaz tétele:

- A) A mondatoknak a szövegben már nincsenek pontosan meghatározott szerkesztési szabályai.
- C) A szöveggé váló értelmezés függ a befogadó előismereteitől.
- E) A szöveg minimális egysége a mondat.
- G) A szöveg mondatai között lehet kapcsolatos, ellentétes, választó, következő és magyarázó viszony is.
- H) Az alárendelő összetett mondatok a nagybetűtől a pontig alkotnak önálló egységet.
- I) A szóbeli szövegben a bekezdéseket mondatfonetikai eszközökkel érzékelhetjük.
- L) Egy mondat is átértékelődhet szöveggé adott kommunikációs szituációban.

7. feladat

A Jaksity-szöveg mondattömbjeit külön szedtük. Vastag betűvel kiemeltük az egyes mondattömbök leglényegesebb mondatait, melyek alkalmasak a tartalmi összefoglalásra:

Az előadás áttekinti a pénz és a pénzügyi piacok történetét, a pénzügyek, a befektetések, valamint a pénzügyi piacok elméletét, gyakorlatát és működését. Kitér arra is, hogy milyen szerepet játszanak a társtudományok (a szociológia, a pszichológia, a szociálpszichológia stb.) a pénzügyi piacok működésének megértésében. Érinti továbbá a természettudományok, a filozófia és a művészetek érdekes kapcsolódásait a pénzzel, pénzügyekkel. **Az előadás célja, hogy eloszlassa azokat a félreértéseket, féltreírásokat, melyek a közgondolkodásban a pénzhez kapcsolódnak, hogy megvilágítsa a pénz szerepét, működését a gazdaság, a családok és az egyének életében, hogy feltárja a pénzhez, a pénzügyi döntésekhez fűződő sajátos viszonyunkat. És nem utolsósorban azt is megtudhatjuk, hogy mennyire természetes állapota a pénzügyi piacoknak és a gazdaságnak az egyensúlyi fejlődés, illetve a válság, az egyensúlyhiány.**

Noha már **Mezopotámiában i. e. 2-3 ezer évvel** használtak ezüstöt fizetési eszközként, **a mai pénzérmék ősei** csak **Kis-Ázsiában, Lüdiában jelentek meg az i. e. 640-630-as években**, arany és ezüst ötvözetéből készültek. **I. e. 550 körül** a legendásan gazdag és hatalmas **Krózus király bevezette** az általunk is ismert **fémpénzt**, aminek alapját a lüdi királyság területén lévő Pactolus folyóban nagy mennyiségben található arany-ezüst ötvözet, az elektron jelentette. **Az érmeverés Athénban az i. e. 5. századtól vált uralkodóvá** és vette át a mért ezüst szerepét a fizetéseknel, bár ezeket az érmeiket is darabolták, vagyis a felhasználók sokáig nem vettek tudomást érmejellegükről.

Ekkoriban **Görögországban** már virágzik a **banki üzlet** és kialakult tarifái vannak a **kölcsönöknek**. Az első athéni pénzvál-

tók – **a bankok ősei** – az **i. e. 5. században** kezdték meg működésüket, amelyet lényegében semmi sem szabályozott, és nem léteztek az állam által felvállalt pénzügyi funkciók sem. Athén többletbevételét sem valamilyen állami intézmény kezelte, hanem Pallasz Athéné oltalmába helyezték, ha pedig szükségük volt mondjuk a háborúhoz pénzre, akkor onnan vették kölcsön, majd oda tették vissza.

A rómaiak viszonylag későn adoptálták a már jóval előtűk használt **fémpénzérméket**, de annál nagyobb lendülettel vették őket, és **egyre jobban hígították nemesfém tartalmukat** a pun háborúk (i. e. 3. század) finanszírozása érdekében, ami **a történelem első inflációjához vezetett**. A római pénzrendszert Octavianus Augustus császár (i. e. 63. – i. sz. 14.) reformálta meg, amikor tiszta arany-, ezüst- és rézérméket, illetve új adókat vezetett be. Néro császár azonban újra elkezdte hígítani a pénzek ezüsttartalmát, amit utódai követtek. Ennek a folyamatnak az lett az eredménye, hogy az érmék ezüsttartalma Tetricus császár (i. sz. 270-es évek) alatt elérte a mélypontját: fél százalékra esett. A Római Birodalom összeomlása az 5. században egyben **az ókori pénzügyi rendszer összeomlását** is jelenti. Britanniában megszűnik a fémpénzek használata több mint egy évszázadig.

A fémpénzek verése a 6. század közepén indult be újra, és a következő századokban részben francia hatásra kialakult a font váltópénzéneke, a pennynek az őse. **A kora középkori érmék** nemesfém tartalmukat tekintve kisebb értéket képviseltek, mint a forgalmi értékük, ami **a modern pénz** azon **jellemzőjén** alapul, hogy forgalmi értékét a piaci szereplők erre vonatkozó elfogadása jelenti, nem pedig az érme fémtartalma.

Kínában a 9. században már **papírpénzt használtak**, ami a 12. századra rendkívül magas árszínvonal-emelkedéshez (**hiperinflációhoz**) vezetett. Az **angol királyok** is éltek a **pénzrontás** lehetőségével: rendszeresen bevonták a forgalomban lévő érmeiket és kisebb fémtartalommal újakat vertek busás hasznót hajtva a kincstárnak. A háborúk, különösen a kereszties hadjáratok jelentős pénzigénnyel és a pénzügyi átutalások őse iránti igénnyel jártak.

A **korai középkor** jellemző problémái az **érmék fémtartalmának folyamatos hígtítása**, illetve ennek szabályozása, továbbá a **nemespénzek kiáramlása**. Nemcsak a pénzkibocsátás, az adózás és a költségvetés ma is ismert formáinak alapvető elvei fogalmazódnak meg, illetve jelennek meg a 14. századra, hanem az **első monetáris elmélet** is. Ezt Nicholas Oresme, a középkor legjelentősebb gazdasági gondolkodója fogalmazta meg *De Origine, Natura, Jura et Mutationibus Monetarum* (Értekezés a pénz eredetéről, természetéről, törvényszerűségeiről és változásairól) című könyvében. Ő írta le először, hogy **a forgalomban lévő nemesfémek (pénz) mennyisége határozza meg a pénz értékét**.

a) 7 mondattömb van.

- b) 1. mondattömb: Az előadás tárgya és célja.
 2. mondattömb: A pénz megjelenése és elterjedése.
 3. mondattömb: A bankok ősei Görögországban.
 4. mondattömb: A pénz a Római Birodalomban; a történelem első inflációja; az ókori pénzügyi rendszer összeomlása.
 5. mondattömb: A kora középkori érmék.

6. mondattömb: Kína és a papírpénz; a hiperinfláció. Az angol királyok pénzrontása.

7. mondattömb: A pénz romlása a korai középkorban; az első monetáris (a pénzértékkel kapcsolatos) elmélet.

c) Mi vezetett a történelem első inflációjához?

A pun háborúk idején a rómaiak sok pénzt vertek, és igen hígtították nemesfém tartalmukat.

d) Mi a modern pénz jellemzője?

Forgalmi értékét nem az érme fémtartalma adja.

9. feladat

a)

A sivatagban

- Tavaly Tunéziában nyaraltam.
- Megérkezésünk után az idegenvezető különböző fakultatív programokat ismerttetett velünk.
- Régóta szerettem volna megnézni a sivatagot és közlrl látni tevéket.
- A szafarit választottam.
- (ez a két mondat felcserélhető – attól függően, hogy következtető vagy magyarázó kötőszót használunk: A szafarit választottam, mivel régóta szerettem volna megnézni a sivatagot és közlrl látni tevéket.)
- Amikor megérkeztünk a beduinok táborához, láttunk egy távozó csoportot.
- A buszból kiszállván megpillantottam a tűző napon fekvő tevéket.
- Megállapítottam, hogy nehéz a sivatag hajóinak az élete.
- Egész nap az ide látogató turistákkal köröznek a nagy melegben.

- Most is igen kevés idejük volt a pihenésre.

Nem használható fel a *Kecskemét, ahol az idegenvezető született, nagyon szép város.* mondat, mivel nincs kapcsolatban a szöveg többi mondatával.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

1. feladat

A beduinok egy sivatagi népcsoport. Nevük az arab bedári: „puszták lakói” szóból ered. A beduinok mind nomád életűek. Sátrakban laknak és vándorolnak a sivatagban. Beduinok laknak Arábiában és Afrikában is.

A szöveg makroszerkezete

FELADATOK

2. feladat

a) Az első mondat a tételmondat:

Minden bölcs, kinek gondolatait megismernem sikerült, arra tanított, hogy élni és írni úgy kell, mintha minden cselekedetünk utolsó lenne az életben, mintha minden leírott mondatunk után a halál tenne pontot.

b) A tételmondat a szöveg közepén helyezkedik el:

Mikor a hatalmasokkal állasz szemközt, gondold mindig arra, kiktől kapták ezek az emberek hatalmukat? S mit is tehetnek ellened? Elvehetik javaidat, szabadságod vagy életedet? És aztán? Parányi mikroba, fertőző baktérium is elveheti életed, mely törekeny és mulandó, mint

a rovarok élete. Nem, a leghatalmasabb úrnak sincs igazi hatalma lelked fölött, s ezért tehetetlen, ha te igazságos vagy, s ő igazságtalan. Csak akkor tehet ellened valamit, ha téged bűnben talál, s ő igazságos. Ezért ne arra gondold, mit mondasz majd a nagy úrnak, hogyan viselkedel: csak arra gondold, hogy szabad vagy, amíg igazságos vagy, s a nagy úr tehetetlen igazságod ellen.

c) Az utolsó mondat a tételmondat:

Erővel olvasni. Néha nagyobb erővel olvasni, mint amilyen erővel az írás készült, melyet olvasol. Áhítattal, szenvedéllyel, figyelemmel és kérlelhetetlenül olvasni. Az író fecseghet; de te olvass szükséztől. Minden szót, egymás után, előre és hátra hallgatódzva a könyvben, látva a nyomokat, melyek a sűrűbe vezetnek, figyelni a titkos jeladásokra, melyeket a könyv írója talán elmulasztott észlelni, mikor előrehaladt műve rengetegében. Soha nem olvasni fitymálva, mellékesen, mint akit egy isteni lakomára hívtak, s csak a villa hegyével turkál az ételekben. Elegánsan olvasni, nagylelkűen. Úgy olvasni, mintha a siralomházban olvasnád az utolsó könyvet, melyet még beadott celládba a porkoláb. Életre-halálra olvasni, mert ez a legnagyobb, az emberi ajánlék. Gondold meg, csak az ember olvas.

3. feladat

b) A 2. c) teljes szerkezetű mondatai:

*Erővel **kell** olvasni. Néha nagyobb erővel **kell** olvasni, mint amilyen erővel az írás készült, melyet olvasol. Áhítattal, szenvedéllyel, figyelemmel és kérlelhetetlenül **szabad/lehet csak** olvasni. Az író fecseghet; de te olvass szükséztől. Minden szót **el kell olvasni**, egymás után, előre és*

*hátra hallgatódzva a könyvben, látva a nyomokat, melyek a sűrűbe vezetnek, figyelni **kell** a titkos jeladásokra, melyeket a könyv írója talán elmulasztott észlelni, mikor előrehaladt műve rengetegében. Soha nem **szabad** olvasni fitymálva, mellékesen, mint akit egy isteni lakomára hívtak, s csak a villa hegyével turkál az ételekben. Elegánsan **kell** olvasni, nagylelkűen. Úgy **kell** olvasni, mintha a siralomházban olvasnád az utolsó könyvet, melyet még beadott celládba a porkoláb. Életre-halálra **kell** olvasni, mert ez a legnagyobb, az emberi ajándék. Gondold meg, csak az ember olvas.*

A szöveg hiányosan sokkal hatásosabb, gondolatébresztőbb, nagyobb felhívó erővel bír. A kitehető állítványok a *szabad* és a *kell*, így állandó ismétlésük egyfajta monotoniságot eredményez, másrészt didaktikus jelleget ad a szövegnek.

5. feladat

A balek tücsök

Élt egyszer valahol egy tücsök. A hangyák felfedezték, hogy a tücsök nagyon szépen tud hegedülni. Arra is rájöttek, hogy zeneszó mellett jobban megy a munka. Megkérték hát a tücsköt, hogy muzsikáljon nekik, amíg ők dolgoznak.

A kis állat igent mondott. Reggeltől estig húzta a hangszerén annak ellenére, hogy időnként már nem érezte az ujjait. Ráadásul éjjel is folytatnia kellett a zenélést, mert hamar ráuntak egy-egy darabra a hallgatói. Megtanult egy csomó Chopint. Felvette a műsorába Beethovent. Csajkovszkijtól is el-sajátított néhány darabot. És persze Mozart sem maradhatott ki a műsorból.

Ezalatt a hangyák az igazak álmát aludták. Reggelenként a mi kis tücskünk irigyen

nézte kipihent társait. Úgy gondolta azonban: fel kell áldoznia magát azért, hogy a boly tagjai vidáman gyűjthessék be a télre valót. Meg ő egyedül van, ezek a rovarok meg százával nyüzsögtek körülötte.

Beköszöntött a tél. A hangyák téli pihe-nőre vonultak, s a muzsikus egyedül maradt. Ekkor jött rá: neki nincs mit ennie, hiszen nem volt ideje a téli tartalékról gondoskodni. Bekopogott hát hangyáék ajtaján. Kérte őket: juttassanak neki is az élelemből. Edd a sajátodat! – mordultak rá a hangyák. – Miért nem dolgoztál a nyáron? Nem lát-tad, mit összerohangáltunk mi addig, amíg te a farönkön ülve szórakoztál?

A zenész döbbenet távozott. Miközben korgó gyomorral az utolsókat rúgta, Chopin egyik mazurkáját dúdolgatta. Hátha meghalni is könnyebb lesz zeneszó mellett.

A tárgyalás tagolható két bekezdésre is, amennyiben a 2. bekezdést az első folytatásának tekintik. Kitehető ugyanis egy mel-lérendelő kötőszó: *és ezalatt a hangyák...*

6. feladat

egyszer: zöngéesség szerinti részleges hasonulás vagy összeolvadás

hangyák: képzés helye szerinti részleges hasonulás

muzsikáljon: jelöletlen teljes hasonulás

érezte: zöngéesség szerinti részleges hasonulás

éjjel: jelölt teljes hasonulás

hallgatói: rövidülés

azonban: képzés helye szerinti részleges hasonulás

nyüzsögtek: zöngéesség szerinti részleges hasonulás

ekkor: jelölt teljes hasonulás

juttassanak: összeolvadás

8. feladat

- a) Janus Pannonius: *Búcsú Váradtól* – a reneszánsz és a humanizmus, valamint a vers születésével kapcsolatos életrajzi adatok.
- b) Csokonai Vitéz Mihály: *A Reményhez* – életrajzi adatok (a Lilla-szerelem), valamint a felvilágosodást kísérő irodalmi irányzatok közül a rokokó és az érzékenység (szentimentalizmus).
- c) Csokonai Vitéz Mihály: *Konstancinápoly* – a felvilágosodás és Voltaire hatása.
- d) Kölcsey Ferenc: *Himnusz* – történelmi háttér és Kölcseynek a magyarságról vallott nézetei.

- e) Petőfi Sándor: *Beszél a fákkal...* – történelmi és életrajzi adatok
- f) Kölcsey Ferenc: *Vanitatum Vanitas* – intertextuális kapcsolat a Bibliával (Salamon könyve), valamint Kölcsey filozófiai nézetei.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

3. feladat

Magyarremete Romániában, Bihar (Bihor) megyében található. Az Árpád-korban, az 1200-as évek elején román stílusban épült a templom.

A SZÖVEGÖSSZETARTÓ ERŐ

A szövegen belül a szövegösszetartó erő szervezi szöveggé a kisebb vagy nagyobb szövegegységeket. A tankönyvben csak a grammatikai és a szemantikai szövegösszetartó erőről van szó. A szakirodalom a szövegösszetartás egyéb eszközeiről is beszél (pragmatikai, kompozicionális, stilisztikai, akusztikai és vizuális).

A globális kohéziót biztosító eszközök

A tankönyvben nem adtuk meg a globális kohézió meghatározását. Többféle definíció is ismert, például:

A globális kohézió a szöveg nagyobb egységeinek szintjén érvényesülő szemantikai, strukturális, stilisztikai és akusztikus eszközök által megvalósuló kapcsolat.

A globális kohézió nagyobb szövegegység belső összefüggése, a cím és a szöveg jelentéskapcsolata.

FELADATOK

1. feladat

- b) A globális kohéziót a versen végigvonuló azonos téma, továbbá a cím és a kulcsszók – melyeket kiemeltünk – biztosítják:

A lelkek temetője

*E föld a lelkek temetője,
Ciprusos, árva temetője,
Sok vér ömlött itt valaha
S maggyilkos méreg lett belőle.*

*Itt azok éltek, kik nem éltek,
A legkülömbek sohse éltek,
Itt meddő a nagy gerjedés
S százszor boldogok a vetéltek.*

*Ez a szomorú magyar róna,
Halálzagú, bús magyar róna,
Hány megölt lélek sikoltott
Bús átkot az egékig róla.*

*Óh, boldogok itt, kik nem éltek,
A legkülömbek sohse éltek,
Itt meddő a nagy gerjedés
S százszor boldogok a vetéltek.*

- c) Ady a *különb* szót m-mel írta, jelölve a képzés helye szerinti részleges hasonulást.

2. feladat

Ady nagyon szerette a hiányos szerkezetű verscímekeket, legtöbb verscíméből hiányzik az állítmány:

*A bűnök kertjében, A cigány a vonójával,
A halál pitvarában, A halottak élén, Fel Kínába,
Haza a fürdőből, Áldásadás a vonaton,
A Maradandóság városában, Lédával a bálban,
A Tisza-parton, Bolyongás Azúr-országban,
El a faluból, Héja-nász az avaron,
A magyar ugaron, A vár fehér asszonya stb.*

8. feladat

A szövegösszefüggést biztosító elemek **hatósugara** szerint **kétféle** kohézióról beszélünk. A **lineáris** kohézió a szövegben való előrehaladást biztosítja, a **globális** kohézió pedig a szöveg **egészére** kiterjed.

HELYESÍRÁS

- a) *Ajtó, ablak bemarásos hő- és hangszigetelése szilikonos tömítéssel eredeti svéd anyagból!*
b) *Ajtó- és ablakzárak cseréje, javítása, hevederzár szerelése.*
c) *Áru- és bútorszállítás, költöztetés, lomtalanítás, szállítmányozás.*

- d) *Asztalos vállal konyhába, szobába és fürdőszobába beépítettszekrény-készítést, elemesbútor-szerelést, ajtó- és ablakpászítást. (Jobb megoldás: vállalja ... beépített szekrény készítését, elemes bútor szerelését.)*
e) *Autófényezés, műanyag nyílászárók festése olcsón.*
f) *Fotózás igényesen! Esküvői, modell- és divatfotózás, erotikus fotók készítése, naptárkészítés saját fotóiddal!*
g) *Gázkészülék-szerelő vállalja „Fég” kazánok, konvektorok, vízmelegítők, gáztűzhelyek javítását.*
h) *Hidegburkoló többéves gyakorlattal igény szerint vállal csempézést, járólapozást, fürdőszobák átalakítását, felújítását alkoholmentesen. (Jobb: Alkoholt nem fogyasztok.)*
i) *Jóslás, átok- és rontáslevétel, szerelemkötés, álomfejtés, energiaátadás, sorselemzés. Vidékre is megyek.*
j) *Kőművesmunka, bontás, átalakítás, családiház-építés, víz- és gázfűtés-szerelő munkák, anyaggal vagy nélküle, ingyenes felméréssel!*
k) *Könyvelést, adótanácsadást vállalunk.*
l) *Kutak fúrása, aknaásás, kútásás, kompresszorozás.*
m) *Lakásszerviz! Kőműves-, festő-, burkolómunkákat, víz-, fűtés-, villany-szerelést, gipszkartonszerelést, ács-, bádogosmunkát, tetőszigetelést, ajtók, ablakok beépítését stb. anyagbeszerzéssel, bútormozgatással, garanciával vállalunk.*

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

A Kanonok sor Nagyváradon van.

A lineáris kohéziót biztosító eszközök I.

A szöveg jelentése

A szöveg jelentéstani összetartói között nem szóltunk a mezőösszefüggésről. A mezőelmélet Saussure rendszerelméletének következményeként alakult ki a nyelvészetben. Amennyiben a nyelv rendszer, maguk a jelek, tehát a szavak is valamiféle rendszert alkotnak. Úgynevezett jelentésmezőkbe sorolhatók, vagyis a nyelv szóképzésében a valóságra való vonatkozás szempontjából bizonyos szavak egy jelentésszintre tartoznak. A következő lecke után található *A balek tücsök* esetében például minden, a zenével kapcsolatos szó egy jelentésmezőbe tartozik: *hegedű, muzsika, zeneszó, hangszer, zenélés, darab, Vivaldi, Beethoven, műsor, szórakozás* stb., így ezek a szavak alkalmasak arra, hogy jelentéstani összetartozást biztosítsanak. Feladatként kiadható az Esterházy-szöveg irodalommal kapcsolatos, tehát egy jelentésmezőbe tartozó szavainak az összegyűjtése.

A szakirodalom a mezőösszefüggés példájára hozza a fajfogalom – nemfogalom alkalmazását, valamint az ellentétes jelentésű szavak és kifejezések használatát is.

A szakirodalom szövegkapcsoló elemként tartja számon a szemantikai hiányt, azaz az ellipszist is, ami a szövegben meg nem jelenő, de odaérthető szavakat, szó szerkezeteket vagy mondatokat jelenti. A tankönyvben csak a hiányos szerkezetű mondatra találhatunk példát, illetve a stilisztikai fejezetben az alakzatoknál szerepel Móricz Zsigmond *Barbárok* című novellájának részlete az ellipszis példájára. Ebből mondatok, szó szerkezetek maradtak el:

„Az asszony meg se szállt, elindult s ment Szögedébe. Harmadnap odaért. Ment a csendbiztoshoz, s mindent előmondott. (Ezután a csendbiztos parancsot adott a pandúroknak: menjenek ki a pusztába.) *Pandúrok mentek ki s őt is vitték, szekéren, lovon.* (A gyilkosság színhelyére érve) *Felásták a sírt, leírták, amit láttak.* (Bizonyítéknak) *Levették a szíjat a hótt juhászról s vissza (mentek) Szögedébe.*”

FELADATOK

1. feladat

A tematikus főneveket kiemeltük. Az egy jelentésmezőbe tartozó egyszerű és összetett szavak, szókapcsolatok, valamint az ismétlés adják a tematikus hálót.

Fogvédő áfonya

Kutatók szerint az **áfonyában** olyan anyag található, amely a **fogszuvasodást** akadályozza, s a tervek szerint az anyagot **fogkrémekhez**, illetve **szájvizetekhez**, fogják adagolni.

Korábban már fény derült arra, hogy az **áfonya** csökkenti a hólyaggyulladás is, s most a **fogászati kutatások** rávilágítottak a gyógyulás mechanizmusára: az **áfonya** megakadályozza, hogy megtapadjanak a kórokozók. A **fogszuvasodást** például úgy akadályozza meg, hogy nem engedi létrejönni a **fogkövet**.

A kutatók egy **fogzománchoz** hasonló anyagot **áfonya** levéllel kentek be, aztán hozzáadták a **fogszuvasodást** előidéző baktériumokat. Ezek a baktériumok cukorral táplálkoznak és a **fogat** elemesztő savat termelnek. Védőbástyájukat, a **fogkövet** enzim segítségével állítják elő élelmiszer-morzszákból, nyálból és savból.

Az **áfonyalé** megakadályozza, hogy az enzimek kifejtsék hatásukat, lefegyverezve a kórokozókat, s a hét hónapig tartó megfigyelés során 80 százalékos hatásfokkal megvédte a **fogakat**.

2. feladat

a) A nagyapám kertjében csak egy **barackfa** van. A **gyümölcsfái** közül ez a kedvence, ezért szeretne még néhányat. Ha újabbakat ültet, a sok **fától** nem látjuk majd az eget.
(metonimikus kapcsolat)

b) **Hétfőn a matematikaóránk** maradt el, mivel a **matektanár** az iskola igazgatója, és igazgatói értekezlet volt. **Kedden a magyartanár** hiányzott, továbbképzésre ment. **Csütörtökön a testnevelő tanárunk** vitte el a kézilabdacsapatot a megyei versenyre. **Pénteken** aztán úgy döntöttem: **én is** távol maradok az iskolától, fejfájásra hivatkozva. Ha tudtam volna, hogy milyen nehéz anyag magyarázatáról maradok le kémiából, nem hosszabbítottam volna meg a hétvégét.
(felsorolás)

c) Rendkívül **boldog** voltam, amikor megkaptam a matekdolgozatomat. **Repestem az örömtől**, amikor kiderült, hogy a legjobbak között vagyok. **Fülig érő szájjal** adtam át a füzetet a szüleimnek, és vártam a dicséretet.
(szinonimák)

3. feladat

a) A népballada a Kőműves Kelemenné, az Ady-vers a Hunn, új legenda („Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolgál,) a Pe-

tőfi-vers pedig a *Föltámadott a tenger* („Habár fölül a gálya, / S alul a víznek árja, / Azért a víz az úr!”)

b) A *cherchez la femme* („keresd a nőt”) ismeretére.

c) A *nő* azonos alakú szó, főnév és ige (9. évfolyamos anyag, jelentéstan).

d) Példák a tanult jelentéstani összetartó erőkre:

- a téma maga, vagyis a nyelv és a költői műalkotás
- az azonos fogalomkörbe (jelentésmezőbe) tartozó szavak (pl.: *író, írás, szöveg, könyv, kritikus, nyelv, mondat* stb.)
- szóismétlések (*író, írás, írja, író, írtam* stb.)

A lineáris kohéziót biztosító eszközök II.

A grammatikai szövegösszetartó eszközök

A grammatikai szövegösszetartó eszközökre azért érdemes két órát szánni, mert csak a névmások, a határozószók, valamint az igei személyragok és birtokos személyragok/jelek átismétlése után lehet eredményes munkát végezni.

Amennyiben a 10. évfolyamon az *Alany toldalékolhatósága* című leckéhez kapcsolódó vita folytán az osztály úgy döntött, hogy a birtokos személyrag elnevezést használja, most igazolva láthatja döntése helyességét. Amennyiben a birtokos személyjelet választotta, igen nehéz megmagyarázni, hogyan töltheti be az egyeztetéskor ugyanazt a szerepet, amit az igei személyrag. Például:

A kis **állat** igent mondott. Reggeltől estig **húzta a hangszerén** annak ellenére, hogy időnként már nem érezte az ujjait.

FELADATOK

1. feladat

a) A jelentéstani összetartozást biztosító eszközöket aláhúztuk, a grammatikaiakat vastagon szedtük.

A jelentéstaniak:
mezőösszefüggés (a zenével kapcsolatos szavak);
nem- és fajfogalom (tücsök – állat, hangyák – rovarok);
felsorolás (a zeneszerzők);
szinonima (hangyák – a boly tagjai);
ismétlés (tücsök, zeneszó, zenélés, zenesz).

A balek tücsök

Élt egyszer valahol **egy** tücsök. A hangyák felfedezték, hogy **a tücsök** nagyon szépen tud hegedülni. És arra is rájöttek, hogy zeneszó mellett jobban megy a munka.

Megkérték hát a tücsköt, hogy muzsikáljon nekik, amíg **ők** dolgoznak. A kis állat igent mondott(Ø). Reggeltől estig húzta a hangszerén annak ellenére, hogy időnként már nem érezte az ujjait. Ráadásul éjjel is folytatnia kellett a zenélést, mert hamar ráuntak egy-egy darabra a hallgatói. Megtanult(Ø) egy csomó Vivaldit. Felvette a műsorába Beethovent, Csajkovszkijtől is elsajátított(Ø) néhány darabot. És persze Mozart sem maradhatott ki a műsorból. **Ezalatt** a hangyák az igazak álmát aludták. Reggelenként a mi kis tücskünk irigyen nézte kipihent társait. Úgy gondolta azonban: fel kell áldoznia **magát** azért, hogy a boly tagjai vidáman gyűjthessék be a télre valót. Meg **ő** egyedül van, ezek a rovarok meg százával nyüzsögtek körülötte.

Beköszöntött a tél. A hangyák téli pihenőre vonultak, s a muzsikus egyedül ma-

radt(Ø). Ekkor jött(Ø) rá: **neki** nincs mit ennie, hiszen nem volt ideje a téli tartalékról gondoskodni. Bekopogott(Ø) hát hangyáék ajtaján. Kérte **őket**: **juttassanak neki** is az élelemből. Edd a sajátodat! – mordultak rá a hangyák. – Miért nem dolgoztál a nyáron? Nem láttad, mit összerohangáltunk **mi** addig, amíg **te** a farönkön ülve szórakoztál?

A zenész döbbenetén távozott(Ø). Miközben korgó gyomorral az utolsókat rúgta, Csajkovszkij egyik keringőjét dúdolgatta. Hátha meghalni is könnyebb lesz zeneszó mellett.

2. feladat

A deiktikus elemeket vastagon szedtük:

HYPPOLIT: Schneider úrral négyszemközt óhajtok beszélni.

SCHNEIDER: Tessék.

HYPPOLIT: A ma esti botrányos események után, avval a táncosnővel, arra az elhatározásra kényszerítetek, hogy levonjam a konzekvenciákat, és a pozíciómat felad-
jam. [...] Elmegyek **innen** rögtön! [...]

SCHNEIDER: Elmegy rögtön? Neem, höhő, neem, neem! **Itt** marad! Kitölti a felmondási idejét! És minden nap végig fogja nézni, hogy én nem szmokingban eszem a vacsorát, hanem ingujjba. **Így!** Hehe! És a libasülthöz hagymát eszem. Minden-
hez. A hagymához is hagymát eszek. A halat pedig késsel fogom enni. Két késsel. A feleségem annyit eszik, amennyit akar. **Ilyen** kövér lesz! Én pedig megint bajuszt növeszték. **Ekkora** bajuszt! Hmhm!

3. feladat

Írd be ceruzával a táblázat megfelelő oszlopába a globális és lineáris kohéziót biztosító eszközöket!

Globális kohézió	Lineáris kohézió	
	Jelentéstani	Grammatikai
cím kulcsszók	metonimikus kapcsolat ismétlés előfeltevés tematikus főnév szinonimák felsorolás	névmások igei személyragok birtokos személyragok/ személyjelek névelő

Hirtelen zaj hallatszott a szavaltokat csendben hallgató tömegben. Néhány rendbontó okozta a zajt. Rendőrök kísérték el a rendbontókat.

A réma mondat élére való kerülése a nyomaték mondat élére kerülését vonzza magával. A második mondatban ez lelkesülést érzet. Kiemeli az esemény fontosságát

azáltal, hogy a legkiválóbb művészek vettek részt az eseményen. A *Hirtelen zaj hallatszott* mondat élére kerülése feszültséget kelt, míg a *csendben hallgató tömeg* után következő *néhány rendbontó* érzékelteti: nem általános elégedetlenségről, csupán néhány „hőbörgőről” van szó. A *rendőrök* kiemelésének is jelentése van: a rendbontók cselekedetének súlyát érzékelteti.

A mondatok szerkesztése, szórendjük alakulása a szövegben

A szakirodalom akkor, amikor a témáról és a rémáról beszél, általában a dialógusok szórendjének alakulását vizsgálja, s ez alapján állapítja meg szórendjüket. A folyamatos szöveg szórendje nem ennyire kötött, amint azt az 56-os ünnepséggel kapcsolatos szövegek is mutatják.

Feladatok

1. feladat

a) *Megkoszorúzták az 56-os hősi halottak emlékművét. A koszorúzást követően az ország legkiválóbb művészei szavaltak. A szavaltokat csendben hallgató tömegben hirtelen zaj hallatszott. A zajt néhány rendbontó okozta. A rendbontókat rendőrök kísérték el.*

Ebben a szövegben a téma szerepel az új mondatok elején, minek következtében tárgyilagos tájékoztatást kapunk.

a) *Megkoszorúzták az 56-os hősi halottak emlékművét. Az ország legkiválóbb művészei szavaltak a koszorúzást követően.*

2. feladat

Egy lehetséges párbeszéd:

- Megkoszorúzták az 56-os hősi halottak emlékművét.
- Úgy hallottam, hogy a koszorúzás előtt a Csokonai Színház művészei szavaltak.
- A koszorúzást követően szavaltak a Csokonai Színház művészei.
- Azt is hallottam, hogy az utca másik oldalán, a presszónál hirtelen zaj támadt.
- A szavaltokat csendben hallgató tömegben hallatszott hirtelen zaj.
- Én azt hallottam, hogy a rendbontók a verekedést okozták.
- A zajt okozta néhány rendbontó.
- Akkor az sem igaz, hogy a részeket kísérték el rendőrök?
- A rendbontókat kísérték el rendőrök.

3. feladat

Mindig a réma kerül a mondat élére, és mögötte (vagy az összetartozó szó szerkezet után) áll – a hangsúlyt is kiemelendő – az ige. A hangsúlyt vastag betűvel szedtük.

a) *Az iskolánk a statisztikai adatok szerint az országban a harmadik helyen áll a tanulmányi versenyeken elért helyezések terén.*

- Az **iskolánk** áll a statisztikai adatok szerint az országban a harmadik helyen a tanulmányi versenyeken elért helyezések terén.
- A **statisztikai** adatok szerint áll az iskolánk az országban a harmadik helyen a tanulmányi versenyeken elért helyezések terén.
- Az **országban** áll a statisztikai adatok szerint az iskolánk a harmadik helyen a tanulmányi versenyeken elért helyezések terén.
- A **harmadik** helyen áll az országban a statisztikai adatok szerint az iskolánk a tanulmányi versenyeken elért helyezések terén.
- A **tanulmányi** versenyeken elért helyezések terén áll a statisztikai adatok szerint az országban az iskolánk a harmadik helyen.
- A **helyezések** terén áll az országban a tanulmányi versenyeken a harmadik helyen az iskolánk a statisztikai adatok szerint.

b) *Ebben az évben a legjobb barátomtól kaptam a születésnapomra a legötletesebb ajándékot.*

- **Ebben** az évben kaptam a legjobb barátomtól a születésnapomra a legötletesebb ajándékot.
- A **legjobb** barátomtól kaptam ebben

az évben a születésnapomra a legötletesebb ajándékot.

- A **születésnapomra** kaptam ebben az évben a legjobb barátomtól a legötletesebb ajándékot.
- A **legötletesebb** ajándékot kaptam ebben az évben a születésnapomra a legjobb barátomtól.
- **Kaptam** a legötletesebb ajándékot ebben az évben a születésnapomra a legjobb barátomtól. (ti. nem kértem)

4. feladat

a) *Az idén kinek a születésnapjáról felejtkeztél el?*

Kinek a születésnapjáról felejtkeztél el az idén?

Az idén a húgomnak a születésnapjáról felejtkeztem el.

b) *Az idén is elfelejtkeztél a húgod névnapjáról?*

Az idén a névnapjáról vagy a születésnapjáról felejtkeztél el a húgodnak?

Az idén a születésnapjáról felejtkeztem el a húgomnak.

c) *Tavaly felejtkeztél el a húgod születésnapjáról?*

Mikor is felejtkeztél el a húgod születésnapjáról?

Az idén felejtkeztem el a húgomnak a születésnapjáról.

HELYESÍRÁS

1. feladat

b) Egy másik csoporttag nevezze meg az írásjelek feladatát a dőlt betűvel szedett mondatokban!

„Az írásjelhasználat szabályai általában nyelvtani viszonyokhoz igazodnak. Az írásjelek tagolják a gondolatokat, tükröl-

zik a különféle szerkezeti egységek egymáshoz kapcsolódását, tehát elkülönítik, illetve összekapcsolják a beszédegységeket: a mondatöböket, a mondatokat, a tagmondatokat és bizonyos esetekben az egyes mondatrészeket is.”

Az első két vessző tagmondatokat választ el, a harmadik tulajdonképpen halmozott állítmányok között található, melyek között választó viszony van (*elkülönítik vagy összekapcsolják a beszédegységeket*), a kettőspont után pedig felsorolás következik, mely magyarázza azt, mit értenek a szerzők beszédegységeken.

„A mondatfajta jelölésén túl – főként előadásra szánt szövegekben – az írásjelek fontos szerepet kapnak a hangzás együttesében, a szöveg akusztikus, melodikus oldalának megkomponálásában is.”

A gondolatjelek között közbeékelés van (ez zárójellel is megoldható lenne), az első vessző után értelmezés található, a második pedig mellérendelő viszonyban álló minőségjelzőket választ el.

„Az írásjelhasználat nagyjából grammatikai alapokon nyugszik ugyan, de összefügg az információ közlési módjára (tömrítés, kiemelés, utólagos hozzátoldás stb.) és az egyes információk hírértékével is (pl. váratlan, meglepő fordulat jelölése).”

A vessző tagmondatokat választ el. A zárójelekben értelmezések találhatók, melyeket felolvasáskor a mélyebb hangfekvés érzékeltet.

2. feladat

- A kötőjelet összetett szavaknál használjuk, és mindig tapad.
- A nagyköötjel két végpont között, illetve szerzők nevei között található, és tapad.
- A gondolatjel vagy közbeékelések, vagy idézetek esetén használatos, és nem tapad.

3. feladat

A kijavított szövegben kiemeltük a jelentéstani kohéziót biztosító eszközöket. A cím rendkívül szellemes, mivel a többjelentésű gáz szóra alapoz.

Az sem gáz, ha nincs gáz?

Utoljára a nyolcvanas években volt példa arra, hogy hazánkban korlátozni kellett a **gázfogyasztást**. A húsz évvel ezelőtti történéseknek most az orosz–ukrán **gázzállítási** vita ad aktualitást, melynek révén (a hét vége óta) máris csökkent a Magyarországra érkező **gáz** mennyisége.

Szükség esetén „nulladik” lépésként azokat a **fogyasztókat** kapcsoljuk le a **gázellátásról**, amelyek képesek a **tüzelőanyagváltásra** – utalt a vészforgatókönyvre Zsuga János, a **MOL Földgázszolgáltató Rt.** vezérigazgatója, hozzátéve, hogy itt olyan **erőművekre** kell például gondolni, amelyek **fűtőolajjal** is üzemelnek. Ha ez nem elég, akkor két lépcsőben a nagyobb ipari és mezőgazdasági vállalkozásoknak kell csökkenteniük a **gázfelhasználásukat**, majd pedig (ha szükséges) valamennyi ipari és mezőgazdasági **fogyasztóra** kiterjeszhető a

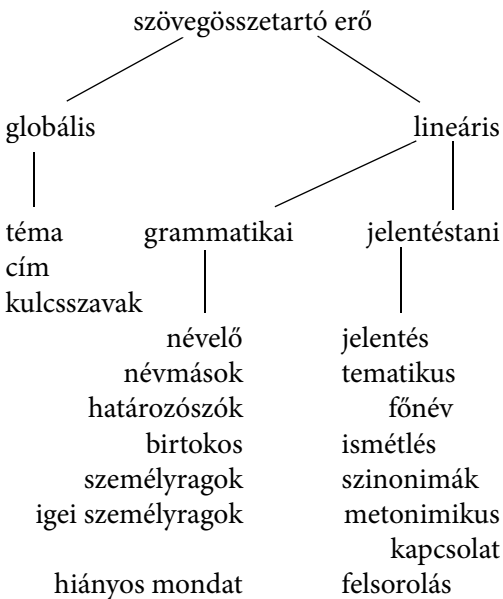
korlátozás. Az ötfokozatú skálán a negyedik lépcső jelenti a kommunális, az ötödik pedig a lakossági **fogyasztókat**.

Ez utóbbi két kört azonban (állítják egybehangzóan szakemberek és kormánypárti politikusok) akkor is képes lenne a rendszer

kiszolgálni, ha Ukrajna felől teljesen elzáródna a **gázcsap**. Erre a föld alatti **tárolókban** meglévő tartalék, valamint a hazai **földgázkitermelés** elegendő fedezetet nyújtana.

ÖSSZEFOGLALÁS

2. feladat

3. feladat

A Vásáry-szöveg mondatai között lévő logikai kapcsolatok:

Tudjuk, minden emberben más és más arányban, potenciálisan ott van minden tulajdonság. (ellentétes: **de**) Egyesek napvilágra kerülnek, mások homályban lapulnak. (ellentétes: **ám**) Lisztnél széles vászonra vetítve, rivaldafényben, lenyűgöző módon nyilvánul meg az emberi tulajdonságok, képességek, különbö-

zőségek elképesztő sokasága – és ezt halljuk zenéjében is. (kapcsolatos: **és**; vagy magyarázó: **ugyanis**) A mai alkalom sugallja: Liszt a mindentudás egyetemes zenei jelensége. (kapcsolatos: **és**) Ez teszi képessé arra, hogy magába szívja és kivetítse előző korok művészetét, saját kora alkotásait, sőt megjósoljon eljövendő stílusokat. (kapcsolatos: **és**) Ez teszi képessé arra, hogy mint előadó- és alkotóművész zongoraátirataiban mintegy műfordítás gyanánt propagáljon szimfonikus zenét, dalt, operát – ily módon válva kora „médiájává”. **Mert** (magyarázó) amit ma a rádió, televízió és hangfelvétel tesz, tette Liszt egy személyben. (magyarázó: **ugyanis**) Ahogy egy-egy szerzőhöz nyúlt, abban megnyilvánul, milyen méltó és tökéletes médiuma volt és médiája lett mindegyikőjüknek.

5. feladat

A grammatikai összetartó eszközöket vas-tag betűvel szedtük, a jelentéstaniakat aláhúztuk.

Volt egyszer **egy szegény ember**. Nem volt **annak** semmije, csak **egy** örökösen zsörtölődő felesége. Azt mondja egyszer **az ember az asszonynak**, hogy ő bizony elmegy szerencsét próbálni a városba. Elege van a **szegénységből**, szeretne végre egy saját házat. Elindult hát. Ment, ment, s egyszerre csak meglátott az út közepén **egy** elakadt **hintót**. **A hintó** mellett **egy** gyönyörű **leány** állt.

Hú, gondolta a szegény ember, ilyen szép fehércselédet még életemben nem láttam! A lány pedig így szólt hozzá:

– Szegény ember! Segíts nekem kihúzni a kocsimat! Megfizetek érte.

Nézte a paraszt a megfeneklett járművet.
Ilyen kocsit nem mindennap lát az ember.

8. feladat

Oldd meg a következő tesztet!

- A) A szöveg minimális egysége
a) a szó.
b) a mondat.
c) a mondattömb.
- B) A mondattömb mondatai között
a) grammatikai kapcsolat van.
b) logikai kapcsolat van.
c) nincs semmilyen kapcsolat.
- C) A tárgyalásban a mondanivaló fő rendezőelve
a) a térbeli vagy az időbeli előrehaladás.
b) az időbeli előrehaladás vagy a logikai menet.
c) a szövegtípustól függően mind a három lehet.
- D) Minden szövegnek tartalmaznia kell
a) mind a három makroszerkezeti részt.
b) legalább egy makroszerkezeti részt.
c) legalább két makroszerkezeti részt.
- E) A kontextus jelentése
a) szövegösszefüggés.
b) két tagmondat közötti kapcsolat.
c) tömbösödés.
- F) A tételmondat
a) a szöveg legelső mondata.
b) a szöveg utolsó mondata.
c) a bekezdés legfontosabb mondata.
- G) Az előfeltevés
a) nyelvi eszközökkel való utalás nyelven kívüli tényezőkre.
b) nyelvi eszközökkel való utalás nyelvtani kategóriákra.
c) grammatikai eszközökkel való utalás jelentéstani kategóriákra.
- H) A jelentéstani kohéziót biztosítják
a) az igei személyragok.
b) a határozószók.
c) a metonimikus kapcsolatok.
- I) A grammatikai kohézió biztosításában szerepük van
a) a rokon értelmű szavaknak.
b) a birtokos személyragoknak/személyjeleknek.
c) a tematikus főneveknek.
- J) Az anafora
a) rámutatást jelent.
b) a szövegben visszautal a már elhangzottakra.
c) a szövegben egy ezután megjelenő elemre utal.
- K) A réma
a) szövegben kívüli elemre utal.
b) egy már ismert közlés.
c) új közlés.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

Száz évvel ezelőtt, 1905. február 23-án egy chicagói ügyvéd – Paul Percy Harris – és 3

barátja elindított egy mozgalmat az emberi értékek, magas etikai normák, a nemzetek közötti jó kapcsolat és béke fontosságának támogatása, illetve hangsúlyozása érdekében.

Az első Rotary Klub megalakulását követően a mozgalom folyamatosan fejlődött, mára közel 1,2 millió tagot számlál.

Az első magyarországi Rotary Klub magja 1925 októberében alakult. A Rotary tevékenysége 1942-től szünetelt Magyarországon. Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltozás lehetőséget teremtett arra, hogy civil szervezetek alakuljanak.

Elkezdődött a Rotary klubok újrászervezése, melynek köszönhetően mára 36 Rotary Klub működik hazánk nagyvárosaiban.

A magyar Rotary klubok elsősorban a fogyatékkal élőket és a tehetséges diákokat támogatják. A feltételeknek megfelelő középiskolások (jó tanulmányi eredmény, nyelvtudás, a meghallgatáson való megfelelés, megfelelő ajánlás) az ifjúsági cseriprogram keretében egy évig külföldön tanulhatnak. Ott befogadó családoknál élnek, és az ottani Rotary klubtól zsebpénzt is kapnak. Cserébe idehaza a családjuknak külföldi diákokat kell fogadni.

A SZÖVEGTÍPUSOK

A szövegtípus a tipológiai lényeges sajátosságok összessége, lényegében elvonatkoztatás eredménye. Természetesen minden szövegtípus magában hordoz egyedi vonásokat is. Szabó Zoltán a következőképp határozta meg a szövegtípus fogalmát:

„...a szövegtípus a feladó és a címzett között meghatározott kapcsolatot feltételező, sajátos beszédhelyzetben születő, megszabott célú, témájú, jellegzetes felépítésű és stílusú hagyományos szövegforma...”

A magyar szövegtipológiai irodalomban Szilágyi N. Sándor a következő szempontokat sorakoztatja fel a szövegek tipizálásához:

- I. Nyelvük szerint: magyar
... nyelvű
a nyelv kora szerint: régi
mai
a nyelvhasználat szabályozottsága szerint: nem normakövető
normakövető

- II. A közlemény közege szerint: szóbeli
írott

- III. A közlemény célja és szerepe szerint:
kapcsolatteremtő
ismeretközlő
érzelemkifejező
felhívó

- IV. A közlemény jellege szerint:
köznapi
poétikai: nem művészi, művészi

- V. A közlemény tárgya szerint:
a tárgy külső: általános tárgyú
sajátos tárgyú: tudományos, műszaki, jogi, hivatalos, filozófiai, egyéb
a tárgy maga a nyelv: metanyelvi

- VI. A beszélő (és a hallgató) társadalmi hovatartozásának kifejeződése szerint:
nem csoportjellegű

FELADATOK

1. feladat

Beszélt	Írott
rögtönzött fogalmazás	átgondolt, szükség esetén javított
ösztönösebb, igénytelenebb szóhasználat és mondat szerkesztés	tudatos, igényes szóhasználat és mondat szerkesztés
szóismétlések vannak benne	szinonimák használata
lazább szerkezetű szövegalkotás	kötött szerkezetű szövegalkotás
befejezetlen, esetleg grammatikailag rosszul szerkesztett mondatok	befejezett, a grammatikai szabályok szerint megszerkesztett mondatok
nem verbális eszközökkel egészül ki	csak igen áttételesen érvényesülnek a nem verbális eszközök
a hallgató visszajelzései alakíthatják	közvetlen visszajelzés nincs

2. feladat

Monológ	Dialógus
a beszélő nem változik	a beszélgetés résztvevői változnak
nincs szituációhoz kötve	szituációhoz kötött
a téma részletes kifejtést igényel	a szituáció ismeretében elhagyások lehetőségek
átgondolt szerkesztés jellemzi	a szerkezet kevésbé átgondolt
választékos	kevésbé választékos
a mondatfonetikai és a nem verbális eszközök kisebb szerepet játszanak	a mondatfonetikai és a nem verbális eszközök jelentős szerepet játszanak

A leíró szövegtípus

FELADATOK

1. feladat

b) Az **öl** régi hosszúságegység. Mára használata főleg a tengerészeti mélységmérésre korlátozódik. Hosszúsága az adott mértékegységrendszerrel függően változó lehet, de többnyire 1,8–1,9 méter, körülbelül akkora távolság, amelyet egy felnőtt ember két karjával átér. Erre utal

a mértékegység magyar neve is. Magyarországon hosszsmérésre az ölt már nem használják, de egy bizonyos méret alatti földterület, például háztáji kert, telek mérésére máig gyakran használják nem hivatalosan a négyszögöl mértékegységet (3,59665 négyzetméter).

A **láb** is régi hosszúság-mértékegység. Magyarországi bevezetésekor a király lábhossza adta a mértéket. A királyi láb 31,26 cm. Nemzetenként változik a centiméterre, illetve méterre való átszá-

mítása. A magyar láb = 0,316081 m és 0,2979 m. A bécsi láb (31,6 cm), az angol (foot) pedig 0,3048 m.

- c) A méllázó szemű, halk szavú hajóbiztosnak köszönhető minden bizonnyal az, hogy „Azon a kis téren pedig [...], van egy két láb széles és öt láb hosszú zöldre festett deszkaláda, abban fekete föld, s ez teleültetve a legszebb dupla szekfűkkel, teljes ibolyákkal. [...] a rács tele van agatva mezeivirág-koszorúkkal, közepén gömbölyű piros üvegben ég egy mécses, s a mellé van feltűzve egy csomó rozmarin és szentelt fűzfabarka.”

5. feladat

A globális és a részletező leírás milyen példáit találjátok Petőfi Sándor *Az alföld* című versében?

Globális leírás:

*zordon Kárpátoknak / Fenyvesekkel
vadregényes tája!
képzetem hegyvölgyedet nem járja.
az alföld tengersík vidékin
a rónák végtelenjét látom.
mosolyogva néz rám a Dunától / A Tiszáig nyúló róna képe.
Délibábos ég alatt kolompól / Kis-Kunságnak száz kövér gulyája;
Messze, hol az ég a földet éri, / A homályból kék gyümölcsfák orma / Néz,
s megettök, mint halvány ködoszlop,
/ Egy-egy város templomának tornya.*

Részletező:

*Deleléskor hosszú gémiú kútnál / Széles vályu kettős ága várja.
A tanyáknál szellők lány ölében /
Ringatózik a kalászos búza,*

S a smaragdnak eleven színével / A környéket vígan koszorúzza.

Idejárnak szomszéd nádasokból / A vadlúdak esti szürkületben,

És ijedve kelnek légi útra, / Hogyha a nád a széltől meglebben.

- c) Az átismételtek alapján elemezték mondattanilag a Petőfi-vers következő sorainak főmondatát:

*„Börtönéből szabadúlt sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom”*

A *szabadúlt* azonos alakú szó; lehet befejezett melléknévi igenév vagy ige. Ennek megfelelően az elemzés a következőképpen alakulhat:

Ha igeként értelmezzük:

Börtönéből szabadúlt sas lelkem,

Ha befejezett melléknévként értelmezzük:

Börtönéből szabadúlt sas lelkem,

A második elemzés a jó. A *lelkem* *sas* metafora adja az idézet predikatív szerkezetét. A kétféle elemzést az teszi lehetővé, hogy Petőfi a *lelkem* szó előtt elhagyta a határozott névelőt. A teljes szerkezet így lenne:

Börtönéből szabadúlt sas a lelkem

8. feladat

Ady Endre írta a *Dal a Piac utcáról* című verset. A cím kapcsán már feladat volt a hiányos Ady-verscímelek keresése, így ennek az információnak is segítenie kell.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

2. feladat

Váró Márton jelenleg Amerikában élő, nemzetközileg elismert magyar szobrászművész. Honlapjának címe:

<http://martonvaro.com/index.pacq>

A honlapon a felső sorban található All Works-re kattintva elérhető az összes munkája. Leírást főleg a Private Work-ben található munkáiról lehet készíteni. Első sorban carrarai márvánnyal dolgozik.

pl.: *látja kéd* stb.), jellemző a hétköznapi szóhasználat és mondatfűzés. A hangvétel – a témától függően – humoros is lehet, és a levél tartalmazhat túlzásokat is. (Itt: a hullámok és az erdélyi hegyek összehasonlítása). Ugyanakkor az írott stílus jegyeit is magán viseli: átgondoltabb, mint a szóbeli közlés, bizonyos fokú választékosság tapasztalható szóhasználatában és szerkezetében.

Ami hiányzik:

- a levél végéről a dátum,
- az aláírás.

Az elbeszélő szövegtípus

FELADATOK

3. feladat

A ma is érvényes formai jegyek:

- A levél elején a megszólítás.
- Az események időrendben való elsorolása.
- Közvetlen hangnem. A levél – mivel a társalgási stílus írott formája – annak jegyeit sokban magán viseli. Könnyed, közvetlen nyelvi eszközöket használ (megszólítások, közvetlen „kiszólások”,

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

Az elbeszélés következő részletéből az tűnik ki, hogy Gorcsev Iván a konyakos italával érte el azt, hogy a professzor elveszítse önkontrollját:

Állítólag úgy kezdődött az egész, hogy a tanár tengeribetegséget kapott a fedélzeten, és Gorcsev felajánlott egy kellemes ízű, maga keverte citromos, konyakos, szódabikarbónás italt, amitől a tanár jobban lett, és megkérdezte a fiút, kicsoda és honnan jön? [...]

RETORIKA

Az érvelő szövegtípus

A kerettanterv önálló témakörként jelöli meg a retorikát. Mi azért nem szakítottuk el a szövegtani fejezettől, mert az érvelő szövegek a szövegfajták szerves folytatását jelentik. A *retorika* fogalmát nem határoztuk meg, feladatként adtuk ki: keressék ki a tanulók az *Értelmező kéziszótárból* a *retorika* és a *szónok* szócikkeket. Itt azért idézzük:

retorika: 1. Szónoklattan. 2. *Isk. rég* Az értekező prózai írásművek szerkezetét és műfaját tárgyaló tantárgy, ill. tankönyv. 3. *vál. pejor is* Hatásosan csoportosított érvek, gondolatok szónoki(as) előadása.

szónok: 1. Az a személy, aki valamely alkalomkor szónoklatot tart. 2. Szónoklatok írásának és előadásának kiváló értője, művésze.

A tankönyvi anyag nem tartalmazza az érvelés Cicero által felvázolt menetét, mely szerint a szónoki beszédnek öt részre kell tagolódnia:

1. propositio (állítás), amikor az állítás bizonyítására vonatkozó érvek lelőhelyeire is utalni kell.
2. *approbatio* (bizonyítás), amikor állítá-sunkat meggyőző és helytálló érvekkel tá-maszjtjuk alá, előkészítve ezzel elfogadását.
3. *adsumptio* (elfogadtatás), ami azt jelen-ti, érvelésünket olyan módon fejtjük ki, hogy ne lehessen kételkedni annak helyes-ségében.
4. *adsumptionis approbatio* (az elfogadta-tás bizonyítása), vagyis annak hangsúlyo-zása, hogy érvelésünket elfogadni ésszerű volt.
5. *complexio* (összefoglalás) az okfejté-sünkéből következők rövid összefoglalás.

FELADATOK

1. feladat

Az *Értelmező kéziszótár* szócikkei:

retorika: fn. 1. *Irod*t Szónoklattan. 2. *Isk rég* Az értekező prózai írásművek szerkezetét és műfajait tárgyaló tantárgy, ill. tankönyv. 3. *vál, pejor is* Hatásosan csoportosított ér-vek, gondolatok szónoki(as) előadása.

szónok: fn. 1. Az a személy, aki valamely alkalomkor szónoklatot tart. 2. Szónokla-tok írásának és előadásának kiváló értője, művésze.

A beszédmű előadása

Wacha Imre a *Szövegelemzés és hangzás-világ* (Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 198.) arról ír, hogy a szöveg megszólaltatása csak akkor lesz adekvát, vagyis a mondanivalóhoz, a szöveghez, a partnerekhez, az elhangzás körülmé-nyeihez illő, ha előtte az előadó elvégzi a szöveggel kapcsolatos szöveg- és szituáció-elemző munkát. Ennek lépéseit a követke-zőképpen adja meg:

- a szöveg olvasásakor a tartalmi lényeg felfogása
- a szöveg szerkezetének vizsgálata
- a szöveg gerincét képező mondatdara-bok összeolvasása
- a szövegmondatok kapcsolatának és szerkezetének elemzése
- a mondatok mikrostruktúrájának bon-colgatása az információs súlyviszo-nyoktól függő hangsúlyozási, hanglejté-si szempontból.

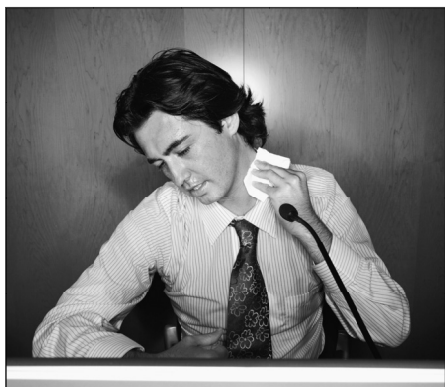
FELADATOK

1. feladat

b)

Az első képen látható előadó kéztámasza, előre hajló teste és arckifejezése arról tanúskodik, hogy akarátát mindenképp át akarja vinni a hallgatóságra. Az érzelmekre kissé erőszakosan akar hatni.

Fontos, hogy az előadó higgyen saját igazában és sikerében. Itt a mozdulatok és az arckifejezés bizonytalanságról, illetve idegességről tanúskodik.

Ez az előadó könnyedén, az őszinteség gesztusával (kifelé fordított tenyér) beszél. Arckifejezése nyugalmat sugároz, szemkontaktust tart a hallgatóival.

3. feladat

S végezetül szeretem a munkát, melyre keményen neveltek rá, s szeretem a könyvtári bogarászásokat s a falujárásokat: az imádkozó, éneklő, Mária siralmait jajongó kegyes mamákat, a templomi harangszóra kiinduló kegyes nenéket.

HELYESÍRÁS

Nevezd meg a vastagon szedett szavak, szókapcsolatok helyesírására vonatkozó szabályt! Amelyik gondot okoz, keresd meg a AkH.-ban!

igekötős igék: *abbahagyta, belegabalyodott, odajött, közzétették, tönkretesz, félbemaradtak, teletöltötte*

két különböző igekötő van: *oda-vissza fújja*

ugyanazon igekötőt ismétljük: *ki-kimaradozik*

határozószók: *oda ült, ahol...; arra menj, amerre, összevissza*

alanyos szerkezet: *belvíz sújtotta; a hófödte*
a kivételek közé tartozik

jelöletlen birtokos jelzős szerkezet: *sífelvonók, motorcsónakverseny* (nem haladja meg a 6 szótagot) *repülőmodell-verseny* (meghaladja a 6 szótagot)

határozós szó szerkezet: *Érvénybe lépett*

a határozós szó szerkezetekből képzett főnevek helyesírása ingadozik: *érvénybelépés, munkába állás*

bonyolult összetétel: *adócsalást* (adóval való csalás), *versenyfelhívást* (versenyre való felhívás)

jelölt tárgyas jelentésmódosulás nélkül: *részt vettem*, jelentésmódosulással: *résztevők*

minőségjelzős, jelentésmódosulással: *nagygyűlésen, faliújságra*

mennyiségjelzős szó szerkezet: *két nap*, ebből képzett főnév: *ötnapos*

anyagnév egyszerű tagokkal: *márványtábla*; az előtag összetett: *műmárvány tábla*

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

1. feladat

Erdélyi Zsuzsanna Kossuth- és Európa-díjas néprajzkutató. Kutatási köre: vallásos néphagyomány, szakrális szövegfolklor, népi Mária-kultusz. A Magyar Néprajzi Lexikonban (mely az interneten is megtalálható) a következőket olvashatjuk róla:

Erdélyi Zsuzsanna (Komárom, 1921–)

Folklorkutató. A bp.-i tudományegyetem bölcsészettudományi karán tanári (1944) és bölcsészdoktori (1945) oklevelet szerzett. A Művelődésügyi Minisztérium népzenei kutatócsoportjának („Lajtha-

csoport”) (1951–), a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályának (1963–71), majd az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának (1971–) munkatársa. Szövegfolklorral, archaikus apokrif népi imádságokkal foglalkozik, a népköltészet szimbolikáját vizsgálja. Cikkei, tanulmányai az Ethnographia, az Irodalomtörténeti Közlemények, az Új Írás c. folyóiratokban jelennek meg. – *F. m. Sopron megyei virrasztóénekek* (társ szerzőkkel, Bp., 1956); *Hegyet hágék, lőtőt lépék* (Kaposvár, 1974; 2. bőv. kiad. Bp., 1976).

Díjai, elismerései:

Népművészeti Európa-díj (Hamburg, 1983), Somogy Megyei Alkotói Díj (1984), a Magyar Köztársaság Babérkoszorúval Ékesített Zászlórendje (1991), Magyar Köztársaság Emlékérem (1992), Március 15. Emlékérem Oklevél (1993), Stephanus-díj (1993), Nagykapos (Szlovákia) díszpolgára (1994), Bethlen Gábor-díj (1996), Pitre-Salomone-díj (Palermo, 1996), Hunyady-díj (1998), Magyar Örökség Díj (1998), Kossuth-díj (2001), Pápai Levél (2001), a Magyar Művészeti Akadémia aranyérme (2001), Belváros-Lipótváros díszpolgára (2002), Prima díj (2005), Ekel (Szlovákia) díszpolgára

2. feladat

A Vigilia (virrasztó) folyóiratot 1935-ben alapította a magyar neokatolikus mozgalom néhány képviselője.

A 9. évfolyamon már feladat volt a *Könyvtárismeret, könyvtárhasználat* fejezetben a folyóiratokkal való ismerkedés, így most elsősorban ismétlésről, illetve az ismeretek bővítéséről van szó.

A SZÓBELI ÉS ÍRÁSBELI ÉRVELÉS SZÖVEGTÍPUSAI

Nyilvános célra, írásos formában készülő szövegek

A nyilvános célra készülő beszédek esetében a következő tényezők a meghatározók:

- a) **Az előadó személyisége.** Itt a tankönyvben is tárgyalt széles körű tudáson túl kiemelhetjük az emberre jellemző tulajdonságokat is. Elsősorban a szavahihetőséget, hiszen egy közismerten megbízhatatlan, sok jellembeli hiányossággal rendelkező személyt a hallgatóság nem vesz komolyan. Az is igen lényeges, hogy megfelelően tudja előadni az összegyűjtött és jól megszerkesztett anyagot, ezért nagyon fontos, hogy a tankönyvben található, a mondatfonetikai eszközök alkalmazását gyakorló feladatokat elvégezzük.
- b) **Az előadás tárgya.** A nyilvános megnyilatkozásoknál mindig el kell dönteni: az adott tárgyat elvállalhatja-e valaki. Mérlegelnie kell: elegendő-e a tudása, megfelelő idő áll-e rendelkezésére (és persze megfelelő képességekkel rendelkezik-e).
- c) **Az előadás témája és célja.** Lényeges az előadónak tisztáznia magában azt, hogy az adott tárgyról mit és miért szándékozik elmondani. Ez határozza meg az anyaggyűjtést és a szerkezetet.
- d) **Az előadás közönsége, helye, légköre.** A hallgatóság várható összetételéről előre tájékozódni kell, hiszen a címzettek általános műveltsége, szakmai tudása (vagy politikai nézetei) befolyásolják a mit és hogyan kérdését. Ugyanígy meghatározó az, hogy az előadás egy hangu-

latos klubban, kényelmes fotelból vagy egy díszteremben, emelvényről hangzik-e el. A hallgatóság összetétele, helye nagyban befolyásolja a légkört is.

e) **Az előadás műfaja,** hiszen például a hozzászólás vagy az ünnepi beszéd szerkezete, szókincse, mondat szerkezetei között lényeges eltérések vannak.

f) **Az előadás módja.** Döntő tényező: szóbeli vagy írásbeli a közlés. A szóbeli megnyilatkozás beszélgetés formájában vagy szónoklatként hangzik-e el.

Fodor Péter ünnepi beszéde kapcsán meg lehet beszélni: a fenti tényezők hogyan befolyásolták a szónokot szónoklata megírásában. Főiskolásoknak, feldíszített teremben, felolvasással mondta el gondolatait.

A **vitával** kapcsolatban már sok, itt is használható tudnivalót elmondtunk 9. évfolyamon a *Tanácsok a vitán alapuló feladatokhoz* című fejezetben, ezért ezt érdemes átismételni: ki a jó vitapartner, milyen hangnemet kell alkalmazni a vélemények ütköztetésekor stb.

FELADATOK

2. feladat

b) Közérthető nyelven íródott. Csak a legszükségesebb szakszavakat használja, s azokat zárójelben meg is magyarázza, vagy a szakszót teszi zárójelbe.

Például:

A víz organoleptikus tulajdonságait (ízét, illatát, színét)

pozitív ionok (kationok) és negatív ionok (anionok)

c) Mi jellemzi a felszín alatti vizeket?

A felszín alatti vizek egy része védett kőzetrétegekben halmozódik fel, a kőzetekből szervesen ionokat old ki, összetételét a tároló kőzet minősége határozza meg. A vízben oldott anyagok módosíthatják a vizek jellemzőit: csökkenthetik az olvadáspontját, és növelhetik a forráspontját, esetenként jelentősen csökkenhet a felületi feszültség, nőhet a sűrűség, megváltozhat a pH-érték, bizonyos anyagok jelenléte pedig csökkentheti vagy éppen jelentősen növelheti más anyagok oldhatóságát. Az ilyen vizek többnyire csak nagyon kis mennyiségű szennyező anyagot tartalmaznak, ugyanakkor a szerkezet számára hasznos pozitív ionok (kationok) és negatív ionok (anionok) nagyobb mennyiségben találhatóak bennük.

d) Miért káros a desztillált víz fogyasztása?

A desztillált víz nagy mennyiségben fogyasztva mérgező: felborítja a szervezet ionegyensúlyát.

e) Sorolj fel néhány kémiai és helyesírási hibát az ásványvízcímkékről!

Például a szén-dioxidot vagy a hidrogén-karbonátot a kötőjeles írásmód helyett egybeírva látjuk, s kalcium helyett kálcium, tizedesvessző helyett pedig tizedespont áll a címkén.

Gyakran a rövidítés nem megfelelő, például a liter rövidítése l, nem pedig lit., és még kevésbé L. Gyakran hibás a vegyjel, a képlet. Találtam például Ma vegyjelet Mg (magnézium) helyett.

Helytelen „lespórolni” az ionok töltését: a vízben nem kalcium (Ca), hanem kalciumion (Ca^{2+}), és nem hidrogén-karbonát (HCO_3), hanem hidrogén-karbonátió (HCO_3^-) van.

A sztöchiometriai számnak alsó, a töltésnek felső indexben kell szerepelnie.

A lítiumiont kétszeres pozitív töltéssel jelölik (Li^{2+}), holott, alkálifém lévén, csak egyszeres töltésű ionként fordul elő (Li^+). Találtam „összes szilárd alkotórész” megnevezést, amelyből az következne, hogy nem szűrték le rendesen a vizet...

HELYESÍRÁS

Írd le a füzetedbe hibátlanul a következő mondatokat!

Tovább bonyolódnak a dolgok. Rajtakap-tam, hogy átvért. Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak. Valamivel majd agyoncsapjuk az időt. Az osztályfőnök azt hitte, félrebeszélék, amikor felülbíráltam az intézkedéseit. Mosogatószivacsot és vízköoldót is vegyél! Neki megy a matematika, nekem nem. Már megint mellébeszélés! Közrefogtuk, hogy kicsikarjuk belőle az igazságot. Ezt még végigcsinálom. Amíg én olvastam, ő végig csinálta a házi feladatát. Takard el őket, ki ne látsszanak! A fogadóóra a tanári szobában vagy a fizikaszertárban lesz. Lélekszakadva rohantam az újságszerkesztő elöl. A páratelt levegő fojtogatta. Nagymértékű átalakítások várhatók. Pellengérré állították a semmirekellőt. A fedett uszoda nyitva tartására vagyok kíváncsi.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

1. feladat

A következő javítási útmutató megtalálható az OKM honlapján: (2005. május; emelt szint)

Lehetséges tartalmi elemek:

- a költemény epigramma, s ez egyszerre jelent megkötött versalakot és műfajiságot;
- az epigramma görög eredetű verses szövegfajta: eredetileg disztichon(ok)ban írott sírfelirat volt (vagyis nem tartozott az énekelt műfajok közé);
- terjedelmét tekintve rövid szöveg, mely két részből áll: egy előkészítő és egy gnómius (általános bölcsességet) megfogalmazó zárásból;
- a feltételes alárendelő mondszerkesztés a magyar felvilágosodás és romantika programverseinek sajátossága;
- a cím a költemény alkalmi jellegére utal;
- Vörösmarty műve egyetlen gondolat kifejtése – miként ünnepelhetjük méltó módon a könyvnyomtatás feltalálóját;
- kiemelhető a vers alkalmi és az alkalmiságon túlmutató jellege: benne Vörösmarty az igazság terjedéséről beszél (a könyv találmányán keresztül): az album, amelyben a mű helyet kap, még nem „*nevedhez méltó emlékjel*”, mert a méltó emlékjel feltételekhez kötött;
- lényeges elem e szellemi-társadalmi feltételek univerzalizmusa.
- Jóllehet a vers a felvilágosodás általános társadalmi vágyait fogalmazza meg, lényeges a szövegben
 - a szív és az ész harmóniája;
 - az emberi egyenlőség eszméje (5–6. sor);

- a szellemi világosság szétterjedésének vágya;
- az egyetemes közmegegyezés óhajtása;
- az igazság mégis idegen ettől a világtól: ha majd eljön, égi adomány lesz.

Megjegyzés az értékelőknek:

Az epigramma a reneszánsz időszakában került közel a poétikákban a szonetthez: e mű is 14 soros, de szerkezetileg 6 + 1 disztichonra tagolódik, vagyis másképp kétosztatú, mint a szonett. Feltűnő a nagyon erős mondattani párhuzamosság az összetartozó sorpárokban (*Majd ha..., S a...*).

Kiegészítés a javítási útmutatóhoz:

A mondszerkesztés szempontjából lényeges, hogy a magyar felvilágosodás programverseire jellemző feltételes alárendelő összetett mondatot úgy alkalmazza Vörösmarty, hogy a két főmondat a két legutolsó mondat. Ezeket előzi meg a 12 mellékmondat. Zseniális mondszerkezet ez: az egyik főmondatnak (*Az lesz csak méltó diadal számodra*) az összes mellékmondat alanyi alárendelése, és a főmondathoz kapcsolatosan mellérendelt másik főmondatnak (*nevedhez Méltó emlékjelt akkoron ad a világ.*) az összes mellékmondat időhatározói alárendelése. Az alárendelő mondatok szórendje eltér a szabályostól: a kötőszót megelőzi a határozószó (*majd*), így nagyobb nyomatékot kap.

A Guttenberg-albumba

¹*Majd ha kifárad az éj² s hazug álmok papjai szűnnek*

³ *S a kitörő napfény nem terem áltudományt;*

⁴ *Majd ha kihull a kard az erőszak durva kezéből*

⁵ *S a szent béke korát nem cudarítja gyilok;*

⁶ *Majd ha baromból s ördögből a népszaroló dúsz*

S a nyomorú pór nép emberiségre javúl;

⁷ *Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról*

⁸ *És áldozni tudó szív nemesíti az észt;*

⁹ *Majd ha tanácsot tart a föld népsége magával*

¹⁰ *És eget ostromló hangokon összekiált,*

¹¹ *S a zajból egy szó válik ki dörögve: „igazság!”*

¹² *S e rég várt követét végre leküldi az ég:*

¹³ *Az lesz csak méltó diadal számodra,*

¹⁴ *nevedhez*

Méltó emlékjelt akkoron ad a világ.

Nyilvános célra készülő, szóban elhangzó szövegek II.

FELADATOK

2. feladat

a) A tételmondatok:

Arra a kérdésre, vajon mi tarthat össze egy közösséget, talán nem tévedünk nagyot, ha azt válaszoljuk: egyebek mellett a közösnek tekintett emlékek.

Személyes példa (érettségi találkozó, családi emlék)

a nemzeti közösségnek is szüksége van arra, hogy emlékezzen, s ezáltal saját korát, önmagát is értelmezze.

Azt, hogy mit tartunk fontosnak, értékesnek, példaszerűnek az elmúlt korok történelmi és kulturális tényeiből, hogy azokat miképpen értelmezzük, a múltat faggató jelen önértése is befolyásolja.

Kiinduló kérdésünk: mi tart össze egy közösséget? – azt is válaszolhatjuk, *ha tagjai között létezik a társadalmi szolidaritás, a közös értékek elismerése, ha tagjai képesek egymás iránt a különbségeket meg nem szüntető méltányos türelemmel viseltetni, ha léteznek közös célok, ha a közösség nem szab gátat az egyéni tehetség kibontakozásának*

A nemzeti szabadelvűség méltán vallhatta, és vallhatja ma is, hogy a szabadság nem csak a „szabadnak lenni valamitől” állapotát jelenti, de a „szabadnak lenni valamire” lehetőségét is.

c) A reformkor és szabadságharc napjainkban is érvényes eszméi:

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a reformkorban alakult ki az a nemzetfogalom, ami – szeretnénk hinni – a mai napig érvényben van...

mi sem érünk kevesebbet, ezért nem is akarhatunk kevesebbet annál, amiért a nyugat-európai nemzetek küzdenek.

különböző társadalmi és kulturális környezetből származó emberek között újra létrejöhet a legfontosabb kérdésekben a közös cselekvés alapját megteremtő egyetértés.

e) Bibó István (1911–1979). Először jogfi-
lozóiával foglalkozott, majd érdeklődé-
se a politika felé fordult, és csatlakozott
a népi mozgalomhoz. Az 1956-os for-
radalom idején a Nagy Imre-kormány
államminisztere volt. A forradalom
leverése után letartóztatták, és élet-
fogytiglani börtönbüntetésre ítélték.
1963-ban amnesztiával szabadult. Ezt
követően élete végéig belső emigráció-

ban él. Szabadulása után sem engedték,
hogy könyvei megjelenjenek, írásait
csak külföldön lehetett kiadni.

Minden lényeges információ megta-
lálható Bibó Istvánról a Mindentudás
Egyetemén a *Realizmus morális alapo-
kon – Bibó István* cikkben.

[http://www.mindentudas.hu/maga-
zin2/20050602realizmus.html](http://www.mindentudas.hu/maga-
zin2/20050602realizmus.html)

ÖSSZEFOGLALÁS

1. feladat

Leíró szövegtípus	Elbeszélő szövegtípus	Érvelő szövegtípus
élőlényekről, használati tárgyokról, tájakról szól részletező leírás globális leírás	eseményről számol be időrendet követ ab ovo kezdés in medias res kezdés	induktív érvelés deduktív érvelés a hallgató akaratára hat

2. feladat

A beszédmű jellemzői	A beszédmű megnevezése
Személyes hangvételű, jókívánságokat tartalmaz	köszöntő
Bizonyítással és cáfolással történő érvelés. Célja a közös vélemény kialakítása	vita
Választott témában tényekre alapozó beszédmű. Érveket használ a hallgatóság meggyőzésére.	előadás
Helyeslést, kiegészítést vagy ellentmondást fogalmaz meg. Célja a tájékoztatás és a befolyásolás.	hozzászólás
Bizonyos időszak alatt lezajlott eseményeket rögzít. Tényeken alapul.	beszámoló
Ünnepélyekre készülő beszédmű. A méltatás mellett az adott esemény óta eltelt időszakot is értékeli.	alkalmi beszéd

2. feladat

a) A Sánta-szöveg első bekezdésének az első mondata a tételmondat:

Sok mindent hagy örökül egyik nemzedék a másakra – de mind között a legfontosabb a nyelv.

A második és harmadik bekezdésben szintén az első a tételmondat:

A nyelvet jól és szépen használni egyike a legnagyobb örömmek.

De nem csupán beteljesít és gyönyörköd-tet a nyelv, hanem szabaddá is tesz.

Az utolsó bekezdés tételmondata:

Ő általa él valamely nemzet.

b) Az első bekezdésben közöl egy állítást, melyet a többiben bizonyít.

c) Érvelő szövegtípus:

- az író célja az olvasóban indulatok felkeltése, véleményének befolyásolása;

- a mű szerkezete: az írás egy kiinduló tételt több oldalról bizonyít.

d) Ábrázold a szövegből kiemelt összetett mondat tagmondatainak viszonyát!

Megérteni akkor kezdünk valamit, amikor beszédünk tárgyává tesszük, a sajátunknak akkor mondhatjuk, amikor megtaláltuk a nevét.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

A Budai Tájvédelmi Körzet fokozottan védett részén, a Kis-Szénás dolomittörmelékes lejtőjén él a világon csak e helyről ismert ritkaság: az aranysárga virágú dolomitlakó len (*Linum dolomiticum*). A pilisi lenként ismert növény eszmei értéke 50.000 forint.

STILISZTIKA

A stílus

A stílus meghatározását a tankönyvben nem adtuk meg. A stílus nyelvészeti meghatározásának legkörültekintőbb, az összes addigi megközelítést magába foglaló változata Péter Mihálytól származik: „...a stílus a tág értelemben vett kontextusnak, azaz a kommunikációs helyzetnek megfelelő (adekvát) nyelvi változat. A jeladó szempontjából e megfelelés bizonyos nyelvi elemek kiválasztásában és összekapcsolásában valósul meg, a jellevő számára a kontextusra vonatkozó járulékos információként [többlet] jelentkezik, magában a szövegben pedig bizonyos elemek előfordulási gyakoriságának, illetve valószínűségének más, hasonló kontextusú szövegek (illetve egy empirikusan megállapított kontextuális norma) gyakorisági értékeihez viszonyított arányaiban. Ha viszont az adott szöveg gyakorisági értékeit egy kontextuálisan nem megfelelő szöveghez (...) hasonlítjuk, akkor a minősítés a deviáns stílusfelfogás („eltérés”) alapján történik.” (Péter 1978, 223.)

A stílusértéket Szathmári István a következőképp határozta meg:

„A stílusérték az a gondolati, érzelmi-hangulati, asszociációs tartalom, amely az illető elemnek, kifejezésnek, mondatnak stb. – a vele azonos fogalmi tartalmú, de semleges, illetve más stílusértékű párjához viszonyítva – a sajátja, mondhatnánk többlete, és amely alkalmas arra, hogy különböző hatást váltson ki.” (Szathmári István, 1994, 22.)

FELADATOK

3. feladat

Sandro Botticelli: *Vénusz születése* (reneszánsz)

A reneszánsz festészetben előtérbe kerül az emberi szépség, a részletekig menő megfigyelés; a táj és az ember összhangja; megjelennek az ókori témák (és a mindennapi élet témái), reálisan ábrázolták a térhatást, tagolták a teret (elő-, közép- és háttér), élénk, gazdag színvilág, éles rajz, a fény- és

árnyékhatár füstszerű átmenete, a sötét és a világos átmenet érzékletes ábrázolása; a mozgás, az érzelmek visszaadása.

Rembrandt: *Jézus a viharos tavon* (barokk)
A barokk festészet a történet, az időben lejátszódó eseményt igyekszik bemutatni; a mozgásban való ábrázolás jellemző; látványossággal fokozza a hatást, ezért gyakran illuzionisztikus a megformálás; gazdag, élénk a színvilága, a fény és árnyék hatását maximálisan kihasználja, kidolgozott részletek jellemzők; eltúlzott, patetikus érzelmeket ábrázol, pátosz és színpadiasság jellemzi.

Zichy Mihály: *A rombolás géniusza* (romantika)

A romantikus festészet a természet és az érzelmek változékonyságának ábrázolására törekszik; gyakoriak a múltból, az egzotikumból, az álomból merített témák; kifejezőmódjuk közelíti a barokk festészetéhez: színesség, a világos és sötét kontrasztja.

5. feladat

a) Karamzin *Szegény Liza* című regénye az érzékenység (szentimentalizmus) jegyeit viseli magán. A dőlt betűkkel szedett részek a belső érzelmi gazdagság kifejezései; az érzelmi állapotot a természet és a környezet érzékelteti; a fájdalom érzése kerül előtérbe; a mondatok szerkezetét felsorolások, halmozások lazítják stb. Gyakorta látogatom meg ezt a helyet, és majdnem mindig itt üdvözlöm a tavaszt. De lejárom ide *borús őszi napokon is, hogy együtt gyászoljak a természettel.*

Félelmetesen süvít a szél az elhagyott monostor falai között, a sírok felett, melyeket benőtt a magas fű, a cellák sötét folyosóin. Az irtatlan kövek romjaira támaszkodva hallgatom ott a múlt mélyébe süllyedt idők nyögését, amely megremegteti és összeszorítja a szívem. Néha bemegyek a cellákba, és magam elé képezem azokat, akik ott éltek – minő bús képek!

b) Kisfaludy Károly: *Mohács* – a romantika alkotása. Felfokozott életerizés, monumentális, víziószerű festői képek, ellentétek, patetikus hangvétel stb.

c) Janus Pannonius: *Siratóének anyjának, Borbálának halálára* humanista alkotás; az ember és az emberi érzelmek mint téma.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

Olvasd el a következő szöveget, majd fogalmazd meg saját szavaiddal: mi a stílusulajdonítás, a célnorma és az elvárásnorma!

A hangok stilisztikája

Egy nyelv hangzását a benne előforduló magánhangzók és mássalhangzók arányán túl egyéb tényezők is befolyásolják. A magyarban például – miután kihalt a zárt *e* – túl sok az *e* hang. Példának lehet hozni Petőfi Sándor *Szeretek, kedvesem!* című versének első sorait:

Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
Szeretem azt a kis
Könnyű termetedet

Érdemes fölhívni a tanulók figyelmét arra, hogy az alakváltozattal rendelkező tövek esetében (*fel – föl; veder – vödör; seper – sör* stb.) használják az *ö* hangot tartalmazó alakot.

Érdekes feladat lehet Weöres Sándor már említett *Hangcsoportok* című írásának összehasonlítása, címük nélkül. A *Puha, forró hangok* már a szöveg fogalma kapcsán előkerült. A másik kettő:

*Vikulili hejriri sziggaga
mukofoki kupukájlili vikufuja
kej rubu lofu-lofu
rudozori klitpipa kejrila.
(Gyors, gyöngyöző, vidám hangok)*

*Khúnai áfháiszthái mengoh
álkén ovái láí!
mánéshgoli kén unnuloj mopi
aljoj ken oszándeszthái!
(Áradó, sugárzó hangok)*

FELADATOK

1. feladat

a) A Verlaine-vers első versszakában (az és kivételével) csak mély magánhangzók fordulnak elő. Fokozza az egyhangúság érzékeltetését az, hogy ezek közül 12 *o* hang. A hangutánzó szavakban az *ng* hangkapcsolatok erősítik a monotonitást, s a képzés helye szerinti igazodás

eredményeképp furcsa zeneiséget adnak a versnek.

A második versszakban a felpattanó zárhangok (13 *g, k, t* és *b*) dominálnak.

A harmadik versszakban a *múlni, hullni, eresszél, holt, fel(kavar)t, szél* szavakban a folyékony *l* hangok és a mély magánhangzók erőtlenséget, szomorúságot fejeznek ki.

b) Arany János *V. László* című balladájának részletében a sziszegő mássalhangzók (*s, sz*), a felpattanó zárhangok (*d, t*) és a pergő *r* idegesítő, nyugtalanító hatást keltenek.

c) Petőfi Sándor *Az alföld* című költeményének részletében a *k, d, b, p, t* felpattanó zárhangok a hanghatást biztosítják.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

a) Lipica Szlovénia déli részén van. Itt alapították az első lipicai ménest a Habsburg uralkodóház számára 1580-ban. A császári udvarnak kívántak itt kiváló, szilárd szervezetű, a pompát, a gazdagságot minden jellegében mutató lovat kitenyészteni. A fajta ősei között vannak kemény természetű hegyi lovak és spanyol-nápolyi ménék is. Magyarországon 1806 óta tenyésztik, ma Szilvásváradon látható a lipicai ménes.

A lipicai ló igen tanulékony, nagyon engedelmes, jó munkakészségű, ellenálló, nem nagy igényű fajta. Sötét szőrrel születik, s az évek múlásával kifehéredik („megőszül”).

A szóképzlet stilisztikai vizsgálata

A stílusárnyalat többféle szempontból minősíthető. A kommunikáció tényezőit figyelembe véve beszélhetünk

- a beszédhelyzetre (választékos, ünnepélyes, patetikus stb.);
- a témára (világos, logikus, eleven, homályos, szemléletes, száraz stb.);
- a közlő és a címzett viszonyára (fesztelen, bizalmas, kedveskedő, családias, durva, közönséges);
- a lelkiállapokra (élénk, kedélyes, tréfás, emelkedett, fennkölt, gúnyos, humoros) utaló hangnemről, hangvételtől.

A feladatokban mindig a mondat jelentése dönti el, melyik szempontból minősítjük a stílusárnyalatot: a közlő és a címzett viszonya, illetve a közlő lelkiállapota lehet a minősítés alapja.

FELADATOK

1. feladat

- A **képviselők** közül néhányan **interpelláltak**. (közömbös)
- A **koporsót honatyák** állták körül. (emelkedett)
- Na, ez az új adó biztosan megint a **honatyák műve!** (gúnyos)
- A **lelkesült** tömeg sokáig éljenezte a **szónokot**. (emelkedett)
- Tüntesd már el a **vigyort az önelégült pofádról!** (durva)

- Persze hogy **kövér**, hiszen a **nagyevők** népes családjába tartozik. (kedélyes)
- Nézd csak, azt a **pityókás** embert alig bírja megtámasztani a kerékpárja! (humoros)
- Megcsinálom, ha **beleroppanok** is! (választékos)
- Megcsinálom, ha **beledöglök** is! (durva)
- Sajnos otthon volt a **házisárcány** is. (humoros, de lehet durva is – a szituációtól függően)
- Olyan **gebe**, hogy az S méretbe is kétszer **belefér!** (sértő)
- Légiesen karcsú** nő lépett be az ajtón. (választékos)

2. feladat semleges

<i>haza</i>	<i>hon</i> (emelkedett)
<i>ígér</i>	<i>kecsegtet</i> (választékos)
<i>beszél</i>	<i>pofázik</i> (durva)
<i>halál</i>	<i>elmúlás</i> (választékos)
<i>bejelent</i>	<i>bejelentést tesz</i> (hivatalos)
<i>elmond</i>	<i>elrebeg</i> (lehet gúnyos vagy választékos, a mondatától függően)
<i>elmegy</i>	<i>elkotródik</i> (durva)
<i>elkér</i>	<i>elkunyerál</i> (lehet kedveskedő)
<i>rossz szagú</i>	<i>büdös</i> (durva)
<i>italozik</i>	<i>tütüzik</i> (humoros)
<i>ellop</i>	<i>elcsór</i> (valószínűleg kedélyes lesz)
<i>tavaszi</i>	<i>kikelet</i> (választékos)
<i>bead</i>	<i>beadványt eszközöl</i> (hivatalos)

3. feladat

Többjelentésű	Azonos alakú	Egyjelentésű
<i>iskola, körte,</i>	<i>nyár, elvadult</i>	<i>íróasztal,</i>
<i>forgat, forrás,</i>	<i>ír, lép, fő</i>	<i>csöcselék,</i>
<i>minisztérium,</i>		<i>balkon,</i>
<i>nyelv, torok,</i>		<i>számítógép,</i>
<i>fogy,</i>		<i>cselekvés,</i>
<i>bak, fészek</i>		<i>fokozódik</i>

4. feladat

forr: 2. szesz es erjedésben van

3. *irod* forrong

4. (Indulat) hevesen kitörni készül

erősít: 1. (Valakinek vagy valaminek) a testi erejét növeli

2. Valakinek a lelkierejét, bátorságát növeli

3. (Építményt) igyekszik tartósabbá tenni

4. Valamit új erővel gyarapít

5. (Kapcsolatot, szövetséget) szorosabbá tesz

6. (Erőbedobását, tempóját) növeli

7. (Tárgyat) valahová rögzít

8. Nyomatékosná tesz

érzékeny mn.: 1. csekély külső ingereket is felfogó

2. Külső hatásokat fokozottan megértő.

3. Finom, gyengéd érzésű

4. Meghatódott, érzelmes

5. Valakit fájdalmasan érintő

keret: 1. Tárgyat körülvevő szerkezet

2. *Nyomda* Szöveget, fényképet körülvevő vonal, szegély

3. (Mű)tárgy háttere, térbeli környezete

4. *Irod.* Kerettörténet

5. *Hiv.* Valamely szempontból meghatározott létszám

6. *Kat.* Katonai (jellegű) alakulat állománya

7. Valamely célra rendelkezésre álló pénzösszeg

5. feladat

mennykő – *ménkü* (népies)

lány – *lyány* (jány) (népies)

kiló – *kila* (népies)

alszik – *aluszik* (archaikus)

műves – *míves* (régies, a labializációs tendencia előtti alak)

este – *estve* (archaikus)

hű – *hív* (archaikus)

megy – *megyen* (népies)

Az állandósult szókapcsolatok stilisztikai vizsgálata

FELADATOK

2. feladat

a) Ez a pali minden hájjal megkent! nagyon ravasz, furfangos, álnok (gúnyos)

b) Amíg beszélt, úgy éreztem, mintha hájjal kengettek volna. nagyon jólestek a szavai (kedélyes)

- c) A szomszéd már megint *felöntött a garatra*.
berúgott (tréfás)
- d) Ez a fiú mindig *vigyorog, mint a fakutya*.
bután, ok nélkül is nevet (gúnyos)
- e) Már *régen a begyemben van!*
neheztelek rá, bosszant (fesztelen)
- f) Ne törődj vele, *több is veszett Mohácsnál!*
nagyobb baj is történt már ennél (kedveskedő)
- g) *Ráncha kellene már szedni* ezt a gyereket!
szigorú fegyelemre szoktatni, megrendszabályozni (családiás)
- h) *Éreztem, mint macska az esőt*.
csak sejtem (tréfás)
- i) Na, ez olyan *lassan készül, mint a Luca széke!*
nagyon lassan készülődik (tréfás)
- j) Olyan *szép, mint egy angyal!* (emelkedett)
- k) Most is azt várja, hogy *a sült galamb a szájába repüljön*.
semmit nem tesz annak érdekében, hogy boldoguljon (gúnyos)
- l) *Úgy örül neki, mint majom a farkának*.
gyerekesen örül valaminek (a szituációtól függően gúnyos vagy humoros)

3. feladat

- a) *A legvastagabb falon is (lehet) találni repedést*.
Semmi sem lehet tökéletes.
- b) *Ki korán kel, aranyat lel*.
A reggeli idő a legalkalmasabb a munkára.
- c) *Nem zörög a haraszt, ha nem fújja a szél*.
Ha már sokat beszélnek valamiről, annak van alapja.
- d) *Ki nyilván sokat dicsér, alattomban gyaláz*.

- Kétszínű emberek szokták szembedi-csérni az embert.
- e) *Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tuzok*.
Többet ér a biztos kevés a bizonytalan soknál.
- f) *Sok lúd disznót győz!*
A gyengébbek is legyőzhetik az erősebbet.
- g) *Az alma nem esik messze a fájától*.
Amilyenek a szülők, olyanok a gyerekek.
- h) *Holló a hollónak nem vájja ki a szemét*.
Az egyformán gondolkodó gonosz emberek nem szoktak egymásnak ártani.
- i) *Vak tyúk is talál szemet*.
Olykor az ostoba, ügyetlen ember is rátalál az igazságra.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

Az elavult vagy elavulófélben lévő szavakat archaizmusoknak nevezzük. Ha egy író vagy költő ezeket használja, archaizál. Keress az előző leckében idézett Kisfaludy- és Berzsenyi-versben archaikus szavakat!

A mondat stilisztikai vizsgálata

FELADATOK

2. feladat

- b)
*Hogy rettenetes, elhiszem,
de így igaz.*

A költő a mellékmondattal indítja a verset. A szabályos mondat szerkezet a következő lenne: Elhiszem, hogy rettenetes, de így

igaz. A szabálytól való eltérés következtében a *rettenetes* sokkal nagyobb nyomatékot kap.

*Mit bánom én, hogy a modernnek
vagy a törvény mit követelnek;*

A *nem bánom* helyett a *mit bánom én* két szempontból is kiemeli a társadalom által elfogadott normák tagadását. Egyrészt mert a társalgási stílusra jellemző, kevésbé választékos, indulatot is kifejező *mit* szerepel, másrészt használja a személyes névmást, ami a költő törvények fölött álló magatartását erősíti.

3. feladat

- a) Nominális stílus – mivel hiányoznak a mondatokból az igék (az utolsó mondatban fordul csak elő a *volt*), az egész állóképszerű.
- b) Verbális stílus. Az igék használata egyben az ellentétet is hangsúlyozza: minden mozgást jelentő ige vagy múlt idejű, vagy a *sem* módosítószóval fordul elő, ami erősíti a hiány kifejezését.

4. feladat

A két versszak egyetlen, a szabályos mondat szerkezettől több ponton is eltérő mondat. Tulajdonképpen az első és a második versszak első sora és az utolsó sor alkot egy alárendelő mondatot. (A főmondat az utolsó mondat.) A többi sor nyelvtanilag nem rendelhető alá a főmondatnak, és a gondolatok sem követik egymást logikusan. Mindez a feldúltságot, izgatottságot, felháborodást, zavarodottságot érzékelteti.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

A télhez cselekvő, cselekvést kifejező, főleg tárgyias igék kapcsolódnak, így a külvilág átalakítása: *felüti műhelyét, gyártja a kínok szórá fegyverét* a télhez kapcsolódik. A *rálép* ugyan nem tárgyias ige, de az emberhez kapcsolódó cselekvő, állapotot kifejező *reszket* és a tárgyatlan *üldögél*, valamint a visszaható ige *összehúzódik* után még inkább kifejezi az ember kiszolgáltatottságát.

STÍLUSRÉTEGEK

A tudományos stílus

FELADATOK

1. feladat

A tudományos stílusban rendkívül fontos a pontos, egyértelmű fogalmazás. Ez az oka annak, hogy Tolcsvai felsorolásokat, értelmezéseket alkalmaz, sok szakszót használ, melyeknek nincs stílusértékük, így csupán a szöveg értelmi mondanivalója a lényeg. A szakszavak egyjelentésűek. Mondatai ténymegállapító, általában többszörösen összetett mondatok. (A tudományos stílusban általában a magyarázó vagy következtető mellérendelés dominál.) Az új fogalom bevezetését (melyet vastagon szedett betűvel ki is emel) annak magyarázata előzi meg.

2. feladat

Mind a két szöveg érzelemmentes és egyjelentésű szakszavakat használ. Ugyanakkor a tankönyv leckéje rövidebb mondatokat és kevesebb szakszót tartalmaz, ezáltal kevésbé tömör, mint a Tolcsvai-szöveg. Példákkal illusztrálja az elméletet, így érthetőbb. Az ismeretlen szakkifejezést zárójelben megmagyarázza.

A szónoki stílus

FELADATOK

1. feladat

Mivel a szónok célja az, hogy hallgatóságát érzelmeire is hatva meggyőzze igazáról, első lépésben személyes élményeket idéz

igaza bizonyítására. Szónoki fogásként rövid felkiáltás követi a bevezető részt: *Éppen ellenkezőleg!* Választékos, ünnepélyes a szóhasználata. Halmazásokkal, rokon értelmű kifejezésekkel fokoz.

A második részben visszatér a kiinduló kérdéshez, s a válaszban az értelemre és érzelemre egyaránt ható, feltételeket tartalmazó felsorolások sokasága követi egymást. Többes szám első személyben fogalmaz (*mi nem voltunk részesei, Kiinduló kérdésiünkre: mi tart össze egy közösséget? – azt is válaszolhatjuk stb.*), ezáltal bevonja a hallgatóságot a közös gondolkodásba, illetve a nézetazonosságot erősíti.

A közérthetőség kedvéért kerül ki az idegen szavakat.

A szépirodalmi stílus

FELADATOK

3. feladat

Az írásnál sok és sokféle összefüggésre lehet ügyelni, szimmetriákra, ismétlődésekre, eposzi állandó jelzőre, a leleményes komplexus, és akkor többnyire kiderül, mondjuk egy értő olvasásnál, ez akár még egy kritikusnál is bekövetkezhet, minden jó kritikus jó olvasó is, de nem minden rovar bogár, hogy rendszerint sokkal több összefüggés, nyelvi játék, mélység és sekélyesség található a szövegben, mint amennyit az író beletett. Egy más szempont szerint ezt úgymint lehet fogalmazni, hogy az rossz jel a munka minőségét illetően, ha csak az van a könyvünkben, amit beletettünk.

4. feladat

A legfontosabb különbség: a felszólító módú, egyes szám 2. személyű igék helyett (önmegszólítás) kijelentő módú, egyes szám 1. személyű igéket használ. Ez az oka annak, hogy a végleges változat sokkal határozottabb. Visszavonhatatlan kijelentéseket, ítéleteket tartalmaz.

habos éggel a tetején.

habzó éggel a tetején.

Te ne alkudj, te legyél boldog!

Nincs alku – én hadd legyek boldog

Mert majd akárki meggyaláz,

Másként akárki meggyaláz

Az első változatnál a boldogság az egyén akaratától függ, a másodikban viszont a külső körülmények függvénye (hadd legyek). A *másként* a *mert majd* helyett a *nincs alku* nyomatékosítja.

Az utolsó versszakban az idézőjel hiányának ugyanaz a funkciója, mint az ige-idők és igemódok megváltoztatásának.

6. feladat

Néhány példa Parti Nagy Lajos eszközeire:

- helyesírási hibák (*autogramgyűjtésről, Ne mond már! különben, fel-alájárlá-lástól*)
- a rossz központozás, a felesleges idézőjelek, felkiáltójelek stb.
- a feleslegesen nagybetűvel írt szavak
- rosszul alkalmazott jelzők (*szép alkalma, vérvörös zavarát*)
(a képzavarok kapcsán még visszatérünk egy feladatban erre a szövegre)

- a nyelvi hibák (*kipótolták felöltő nasholási vágyukat, keze remegtében*)
- az alapvető, iskolában elsajátítandó ismeretek terén tanúsított teljes tudatlanság (*és majdnem a tudatkiesésig „chómába” esett*)

Az alcím, a „habszódia” és a fenti eszközök tökéletesen visszaadják a kedvelt szerelmi történetek csöpögős stílusát és minden irodalmi értéket nélkülöző tartalmát.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

Azt mondtuk, a szépirodalmi stílus jegyei alkotónként is eltérést mutatnak. Hogyan jellemeznéd az alábbi idézetek alapján a költők egyéni stílusát? Felismered-e, kihez tartozhatnak az idézetek?

- Az első idézet Ady *A civódó magyar* című verséből való. Jellegzetes szóhasználata (*civódó magyar, Békétlen Koppány, Táltos-düh, magyar muszáj*), az Adyra jellemző ismétlések, a mondat-szerkezet, a civódó magyarokról vallott nézetei és a saját magyarságának kifejezése elég könnyen felismerhetővé teszik a költőt.
- Petőfi a hasonló témát – hazaszeretetét – a rá jellemző pátosszal és fokozással fejezi ki (*szeretem, hön szeretem*), de egyben – ugyancsak rá jellemző módon – a haladást, a változást sürgeti az ellentétek szembeállításával.

A SZÓKÉPEK

FELADATOK

3. feladat

- a) *Szamar vagy.* – hasonlóság,
- b) Nem akarok *láncokat viselni.* – érintkezés
- c) Melyik *karra* jelentkezel? – hasonlóság
- d) Milyen *tudományággal* foglalkoznál szívesen? – hasonlóság
- e) Biztos *forrásból ered* a hír? – hasonlóság
- f) Ki kell engednem a szoknyám *derekát.* – érintkezés (ez a rész érintkezik a derekkal)
- g) A hajó *orra* egy sziklának csapódott. – hasonlóság
- h) Mikor lesz a *ballagás?* – hasonlóság
- i) Már megint *pirulnom* kellett miattad! – érintkezés (testi jelenség átvitele lelkiállapotra)

A hasonlóságon alapuló szóképek

A teljes metafora kapcsán elmondható, hogy a szóösszetételek is teljes metaforának tekinthetők. Például:

„*Ha nő szegény, az életkönyvből
Nehéz első betűt tanul!*”
(Arany János: Kertben)

A teljes metaforák között gyakori a birto-
kos jelzős szerkezet:

„*Mióta készülök, hogy elmondjam neked
szerelmem rejtett csillagrendszerét.*”
(Radnóti Miklós: Tétova óda)

A metaforák kapcsán elmondtuk, hogy
ezek hiányos eredet-, állapot- vagy ered-

ményhatározós szerkezeteknek is felfogha-
tók. Olyan metaforák is vannak, ahol ezek
a ragok megtalálhatók:

„*Maga a Nap dobna rád
szívárványból koszorút.*”
(Babits Mihály: *Elég a kóstoló*)

„*Kóbor kutyaként jár a szél,...*”
(József Attila: *Külvárosi éj*)

„*kockagödörre alakul a ház,
drótsövénnyel a bútorok,...*”
(Pilinszky János: *Fölrivadva*)

A tankönyvben a melléknévi metaforák
kapcsán nem volt szó azokról az esetekről,
amikor a mondat melléknévvél vagy mel-
léknévi igenévvél kifejezett állapothatáro-
zója képes értelmű:

„*Egy sovány
Akác részegen szítta be a drága
Nappényt.*”
(Tóth Árpád: *Körúti hajnal*)

A grammatikai metafora kapcsán fel lehet
eleveníteni a mondatból tanult alkalmi
szófajváltást, hiszen ezek az esetek is gram-
matikai metaforáknak tekintendők. Ady
Endre *Csák Máté földjén* című versében
például *a szép dolgoknak* esetében történik
szófajváltás:

„*Éhe a kenyérnek, éhe a Szónak,
Éhe a Szépnek hajt titeket.*”

Az igei metaforák kapcsán szükséges
hangsúlyozni azt – elkülönítendő a később
tárgyalandó megszemélyesítéstől –, hogy

ezekben az esetekben a cselekvés nem vonatkoztatható élőlényre.

FELADATOK

2. feladat

a) „*tiszta s szabad,*

Vadba beoltott, nemes rózsaszem.”

A jelzők (*tiszta, szabad*) a rózsaszem viszonylatában metaforák, illetve az *ember rózsaszem* is metafora. A *vadba beoltott* az emberre vonatkoztatva metafora.

b) „**Szabadság csillaga** volt hajdan a **magyar**”

metafora

c) metaforák: *megemésztő tűz; te írja sebemnek; te – tulipánt.*

d) megszemélyesítés: **beszél** a fákkal a **bús szél; beszélget, mond;** a **fák** merengve **rázzák** fejüket

metafora: a fák fejüket rázzák

e) „**Hálót fon az est, a nagy barna pók.**”

metafora

f) metafora: *ezüst derű, leng az ég*

megszemélyesítés: *ráz a nyír*

g) metafora: *patkány – gondolat*

megszemélyesítés: *a gondolat belezabál, szalad*

h) **A folyó oly simán, oly szelíden**

Ballagott le...

Nem akarta, hogy a nap sugára

Megbotolják habjai fodrába’

S ő a föld **legjámborabb folyója.**

megszemélyesítések

i) „**Szent rímet** faragtál, **drága mankót, Bénult lelkeknek** meghitt **gyámolát.**”
metaforák

4. feladat

A vers teljes szövege:

Kuplé a vörös villamosról

avagy abroncs nyolc plusz két pótkerékre

holtvágányra döcögött végül

a kopott vörös villamos

kalauz és vezető nélkül

döcögött holtvágányra végül

a kopott vörös villamos

nem volt rakva virágos néppel

bezzeg amikor érkezett

bíborló színben sok beszéddel

meg volt rakva virágos néppel

bezzeg amikor érkezett

vöröslött de amint utólag

utólag minden kiderül

bíborát nem a pirkadó nap

vértől vereslett, mint utólag

utólag minden kiderül

mint a görög tragédiában

belül történt mi megesett

a színen csak siránkozás van

mint a görög tragédiában

belül történt mi megesett

hát sic tranzit gloria mundi

a dicsőség így múlik el

honnan lehetett volna tudni

hogy sic tranzit gloria mundi

a dicsőség így múlik el

*s itt állunk ismét mint az ujjunk
sok hite volt-nincs nincstelen
a magunk kárán kell tanulnunk
ismét itt állunk, mint az ujjunk
sok hite volt-nincs nincstelen*

*s tülekedünk egymásnak esve
ha jön a volt-már villamos
sárgára avagy zöldre festve
tülekedünk egymásnak esve
ha jön a volt-már villamos*

*félre ne értsd a dalom, testvér
nem sirató csak szomorú
nem szeretném ha lépre mennél
félre ne értsd ismét/lem, testvér
nem sirató csak szomorú*

Mellékdal a pótkerekekre

*de holtvágányra dőcögött-e
vajon a veres villamos
eljárt-e az idő fölötte
és holtvágányra dőcögött-e
vajon a veres villamos*

*s nem lesz-é vajon visszatérte
boldog aki nem éri meg
halomra hálnak miatta s érte
(most is), s ha lenne visszatérte
boldog aki nem éri meg.
(Kányádi Sándor)*

A vörös villamos a kommunizmus eszméjének és gyakorlatának az allegóriája. A szocializmus kezdete, november 7. annak idején boldog örömnép volt, meg volt rakva virágos néppel, bíborló színben és sok beszéddel. Szép pirkadatnak, hajnalnak látszott. A kezdetek után azonban minden átértékelődött: utólag derült ki, hogy nem a hajnal pírja ragyogott rajta, hanem a kion-

tott emberi vértől piroslott. A történelem során megkopott, öreg lett, elhagyta a vezető és a kalauz, már csak dőcögött, végül egy holtvágányra került. Az „utólag minden kiderül” ismétlése túlmutat a szocializmus allegóriáján: régi tanulság (Madách is ezt fogalmazza meg *Az ember tragédiájában*), hogy minden nagy és szép eszme a megvalósítás során elbukik.

A tankönyvben már nem közölt rész a történelem e szakaszának tragédiájáról ír. Értékvesztés történt, mégpedig nem kicsiny, hanem görög tragédiába illő. „Belül történt, mi megesett.” Elvesztettük a hitünket, és ezt nem lehet nem komolyan venni: „a magunk kárán kell tanulnunk”. Nincstelenek lettünk, kifosztottak, és ettől magányosak, akárcsak az ujjunk. Ideológiákra vágyunk, ilyenre-amolyanra, mindegy, „sárgára avagy zöldre festve”, csak legyen valami helyette. Ebben a nagy zűrzavarban, tülekedésben, a sárga és zöld villamosok elfoglalásában észre sem vesszük, hogy nem valami új eszme érkezett, hanem egy „volt-már” villamos, legfeljebb ilyen né vagy olyanná átmázolva. Bármely régi ideál feltámadhat, és újra lelkesítővé válhat, és abban a szellemi és érzelmi vákuumban, amit a kommunizmus eszméjének vörös villamosa hagyott maga után, az emberek nem érnek rá gondolkodni, mérlegelni, megfontolni, merthogy haladni kell.

Az utolsó három versszak legalább négyszer fordít a történeten. „Nem sirató”, mondja aztán mégiscsak: „szomorú”. Aztán: valóban „holtvágányra dőcögött”, valóban „eljárt fölötte az idő”? Korábban egyszer már elhittük, hogy végleg eltűnt a színről, s most kiderül, hogy tetszhalott? Sőt, még az is lehet, hogy nem is járt el fölötte az idő? Lehet, hogy visszatér? Ám mire éppen kommunisztáznánk Kányádi

Sándort, ismét fordít egyet: „boldog, aki nem éri meg”. Így hangzik hát a vörös vilamos története, allegóriája.

(Fenyő D. György: Az allegorikus költészet dicsérete c. cikke alapján. Új forrás, 2005. 1. sz.)

Hasonlóságon és érintkezésen alapuló szóképek

A szinesztézia fölismeréséhez nem árt összegyűjteni az érzeteket, illetve azoknak a lélektanban megállapított sorrendjét: érintés, hő, ízlelés, szaglás, hallás, látás. Minél távolabbi érzeteket kapcsol össze a költő, annál merészebb a kép. József Attila például *Holt vidék* című versében a hőt és a hallást kapcsolja össze:

„Csattogó fagy itt lel mohát...”

FELADATOK

1. feladat

- a) a *szív* és a *kebel* szinekdoché (az egész résszel való helyettesítése)
- b) hasonlat: *munkában élt az ember, mint a hangya*
szinekdochék: *kéz, szellem, ész, szív* (az ember helyett)
metaforák: *működött a szellem, lángolt gondos ész*
- c) metonímia: *vasban* vagyok
- d) szinekdoché: a *magyar* a többes számú *magyarok* helyett áll
- e) szinekdoché: a *mezőkre* és a *határral* a rész használata az egész helyett

2. feladat

Baudelaire a szinesztézia lényegét határozza meg, a különböző érzékelési területek összemosását: *egymásba csendül a szín és a hang s az illat.*

A szinesztéziák a folytatásban:

Vannak gyermeki húst utánozó *friss szagok*,
oboa-édesek, zöldek, mint a szavannák,
s mások, *romlottak, gazdagok*,

melyek a végtelen kapuit nyitogatják,
mint az ámbra, mosusz, tömjén és benzoé:
test s lélek *mámora zeng* bennük ég felé.”

3. feladat

a) „**Szabadság csillaga** volt hajdan a **magyar**, – metafora és szinekdoché
de ma már maga se tudja, hogy mit akar:
talány zaja, csöndje, – metafora
és úgy *támolyog az idők sikátorán*, – metafora
mint átvezetett rab a fogház udvarán – hasonlat
börtönből börtönbe.”
(Babits Mihály: *Petőfi koszorúi*)

b) „S **tömött arany diszét** fejemre lehajtja – metafora
A csónakos virágú, karcsú, szelíd rekettye, – metaforák
Sok, sok ringó virág, száz apró légi sarka. – metafora
S én árva óriásként nézek rájuk, s nehéz – hasonlat
Szívemből míg felér bús ajakamra a sóhaj,
Vihar már nékik az, *váratlan sodru vész*, – metafora
S megreszket az egész **szelíd arany hajóraj.**” – megszemélyesítés, metafora
(Tóth Árpád: *Elégia egy rekettyebokorhoz*)

c) **S a béke** izzadt **homlokát törölvén** – megszemélyesítések
 Meghozni **készült** a legszebb jutalmat,
 Az emberiüdvöt, melyért **fáradott**.
Ünnepre fordult a természet, ami – metafora
 Szép és jeles volt benne, megjelent.
 (Vörösmarty Mihály: Előszó)

d) „A város peremén, ahol élek,
beomló alkonyokon – metafora
mint pici denevérek – hasonlat
puha szárnyakon száll a korom, – metaforák
s lerakódik, mint a guanó, – hasonlat
 keményen, vastagon.

Lelkünkre így ül ez a kor. – hasonlat, megszemélyesítés
És mint nehéz esők – hasonlat és szinestézia
 vastag **rongyai mosogatják** – metafora és megszemélyesítés
 a csorba pléhtetőt –
hiába törli a bú szivüknről – megszemélyesítés, szinekdoché
a rákövesedőt.” – metafora
 (József Attila: A város peremén)

5. feladat

A köznyelvben (és sajnos a sajtó nyelvében is) előfordul, hogy valaki olyan fogalmakat kapcsol össze, amelyek ellentétben állnak egymással, tehát összeegyeztethetetlenek. Ez a képzavar. Gyakran nevetséges hatást kelt.

a) Parti Nagy Lajos szövegében (a *Szépirodalmi stílus* után) keress példákat a képzavarra!

Szíve ekkor akkorát dobant mint a kő,
 majdnem a tudatkiesésig „chómába” esett,
 vérvörös zavarát leplezve
 megbántottságára sem tapadt gyógyír,
 a legkisebb stresszre is fölszakadt,
 kezdte falni a kilométerek sorát,
 magas, ruganyos kinézetű fiatalember,
 Dénes arca alól kiszaladt a „talaj”

b) Milyen szerepe van a képzavaroknak a regényrészletben?

A divatos szerelmi regények szerzőit parodizálva bemutatja azok tehetségtelenségét és műveik minden irodalmi értéket nélkülöző, hatásvadász stílusát.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

Olvasd el a szöveget, majd helyettesítsd be a megfelelő szóképek nevét!

A kétféle szókép, a **metafora** és a **metonímia** néha karöltve jelentkezik (ez is jó kis **metafora**, mi?). Szép példája ennek a kuka „szeméttvödör”.

Ez ugyebár **metonímia**, hiszen a szeméttartály nem hasonlít az autóra, viszont érintkezik vele.

Ez már ugyebár **metafora**, hiszen a különböző szemétyűjtő edények – funkciójukat tekintve – hasonlítanak egymásra.

Egyéb költői eszközök

FELADATOK

1. feladat

a) A versben áthajlások találhatók: (továbbá megszemélyesítések: *az évek jöttek, mentek, elsuhant a hangod*; metaforák:

elfakult arcképed a szívemben, elmosó-
dott a vállaid íve, az élet erdeje)

„Az évek jöttek, mentek, elmaradtál
Emlékeimből lassan, elfakult
Arcképed a szívemben, elmosódott
A válladnak íve, elsuhant
A hangod, és én nem mentem utánad
Az élet egyre mélyebb erdejében.”
(Juhász Gyula: Anna örök)

b) Ismétlések:

„**Szeretlek**, kedvesem
Szeretlek tégedet
Amint embernek csak
Szeretnie lehet.”
(Petőfi Sándor: Szeretlek, kedvesem)

c) A versben az evokáció különböző esz-
közei találhatóak: megidézi Babits Mi-
hály alakját, költészetének különböző
szakaszait azok jellemzői alapján, kettő-
jük élettrajzi adatait.

Az evokáción kívül találhatóunk még
például hasonlatot és megszemélyesíté-
seket: *ahogy az égbolt az unt csillagot ejti
le, világomon, mint üvegen át*; metaforát:
*új álmod madara dalát, magány üvege
stb.*

„**Magad emésztő, szikár alak!**
Én megbántottalak.

Botot faragtál, ábrákkal tele,
beszélt a nyele,
aztán megutad. Így volt?
*S eldobtad, ahogy az égbolt
az unt csillagot ejti le.*
Én fölvettem és rádhuztam vele.

Igy volt?
Sajnálom, kár volt.

Világomon, mint üvegen át
hallgattam új álmod madara dalát.
*Azt hittem, annyi az ének,
amennyi a magány üvegének
vastag tábláin átszüremlik.*

*S hallottam, említ
az a szó isteneket,
kik nem hajolnak ezután neked.*
Pedig
'te' nem szolgálsz többé nekik.

Most már értelek.
**Pörös felek
szemben álltunk, de te szintén
más ügyben, más talaj felett
tanuskodtál, mint én.”**
(József Attila: Magad emésztő...)

d) Halmozás (továbbá metafora: *magyar-
ságom szerelme; szikrát ver*)

„**Magyarságomnak borzasztó,**
Utált és átkozott szerelme
Szikrát ver a köves úton.”
(Ady Endre: Az én hadseregem)

e) Ellentétek:

„**Utált béklyókért esdve futok,**
Gyűlölöm és megáldom az eszem.
De ha feledni kell, emlékezem.”
(Ady Endre: A fiaim sorsa)

2. feladat

a) Vastag álló betűkkel a metaforákat, dőlt
betűvel a megszemélyesítéseket szedtük:

„**De villogó vágányokon**
városba fut a kék fagyon
a sárga éjszaka fénye.
A városban felüti műhelyét,
Gyártja a kínok szóró fegyverét
A merev éjszaka fénye.”
(József Attila: Téli éjszaka)

b) Az ajak-fog hangok (v, f) és a sziszegő hangok (s, sz) és a felpattanó zárhang (k) dominálnak, ami nyugtalanító, idegessítő, félelemkeltő hatást eredményez.

HA SZERETED A KIHÍVÁSOKAT...

1. feladat

Valahogy
ösztoneim ellen acsarkodott
bennem az ész, azok meg ellene...”
(Szabó Lőrinc: Menekülés)

„Költő vagyok, költőileg kell
Végigrohannom az életuton!”
(Petőfi Sándor: Javulási szándék)

„És lám, még öreg sem vagyok,
És már az első bús fagyok
Jöttén itthágya a hangulat.”
(Tóth Árpád: Egy-két sugárnyi félelem)

„csapzott, sárga zászlait
eldobni még nem meri,
hát lengeti a tengeri.”
(Radnóti Miklós: Október)

„Kár elrontani, kár
buta kis életünket, úgys ritka az ünnep...”
(Szabó Lőrinc: Kár)

„S ha győzők, azt is féláljulóba’
Érzem csupán, visszalankadva már,
Hol süppedő ölébe vár
Fekete, tág
Szomorúság.”
(Tóth Árpád: Szomorúság Anteusa)

„Azt szeretem, aki engedi, hogy
legyek nyugodtan az, aki vagyok.”
(Szabó Lőrinc: Magam ügyében)

2. feladat

- Ellentét: *meg akarja tartani – elhagyja;* metafora: *a messzeség az ör.*
- Ellentét: *szépet akar – gyáva kutya; hasonlat: gyáva kutyaként; metafora: a vágyba halok.*

3. feladat

Néhány vers, amelyeknek motívumait idézi József Attila: Dózsa György unokája, A grófi szérűn; A Délibáb üzenete, A Hortobágy poétája, Az öreg Kunné.
Ady „haragvásai”, felidézi továbbá a *Muszáj-Herkules*, a *Mert másokért csatáztam* és a *Fölszállott a páva* című verseket.

A televény titokzatos honában
izgat tovább, nem nyugszik, nem feled.
Ezer holdon kiált és haragjában
szeleket űz a Hortobágy felett.
Szeleket, melyek **úri passzióból**
a begyűjtött kis szénát szétszedik
s a sülyedt falun fölkapják a hóból
Dózsa népének zsuppfedeleit.

Teste a földé. **Földművesé** lelke,
ezért koppan a kapa néhanap.
Sírja három millió **koldus** telke,
hol házat épít, vet majd és arat.
Verse törvény és édes ritmusában
kő hull s a kastély ablaka zörög, –
eke hasit barázdát uj husában,
mert virágzás, mert élet és örök.

ÖSSZEFOGLALÁS

2. feladat

a) „**mint ázott, beteg madár** vergődöm –
hasonlat

nem tudván méltón szólni szépségednek.”
(József Attila: *Leányszépség dicsérete II*)

b) „**Fosztja az ősz a fákat**” – igei metafora
(József Attila: *Judit*)

c) „**E homlok egy egész könyv**” – metafora
(Petőfi Sándor: *Az apostol*)

d) igei metafora: *a szél tépi*; szinesztézia:
barna szél
metafora: az *estharang imáját*.

e) „**Bolond hangszer: sír, nyerít és búg**. –
halmozás és megszemélyesítés

Fusson, akinek nincs bora,
Ez a fekete zongora. – szimbólum
Vak mester tépi, cibálja, – halmozás
Ez az élet melódiája,
Ez a fekete zongora.”

(Ady Endre: *A fekete zongora*)

f) „**Közönyös a világ**... – metonímia
az **élet** egy összezsúfolt **táncterem**, – me-
tafora

Sürög-forog, jön-megy a népség – hal-
mozás

Be és ki, szüntelen.”

(Arany János: *Kertben*)

g) „**Napsugarak zúgása**, amit hallok,
Számban **nevednek jó íze van**,
Szent **menydörgést** néz a két szemem,
Istenem, istenem, istenem...”

(Ady Endre: *Köszönöm, köszönöm,
köszönöm*)

5. feladat

Légy fegyelmezett!

A nyár
ellobbant már.

*A széles, szenes göröngyök felett
egy kevés könnyű **hamu remeg**.*

Csendes vidék.

A lég
finom üvegét

megkarcolja pár hegyes cserjeág.
Szép embertelenség. *Csak egy kis darab
vékony ezüstrongy – valami szalag –
csüng keményen a bokor oldalán,
mert annyi **mosoly, ölelés fönnakad**
a világ ág-bogán.*

*A távolban a **bütykös vén hegyek,**
mint elnehezült kezek,
meg-megrebbenve tartogatják
az alkonyi tüzet,
a **párolgó tanyát,***

völgy **kerek csöndjét, pihegő mohát.**

Hazatér a földműves. Nehéz,

minden **tagja** a földre néz.

Cammog vállán a megrepedt **kapa,**
vérzik a nyele, vérzik a vasa.

Mintha a létből ballagna haza

egyre nehezebb tagjaival,

egyre nehezebb szerszámaival.

7. feladat

a) „Ez a **szomorú magyar róna,**
Halálszagú, bús magyar róna,
Hány meghült lélek sikoltott
Bús átkot az egekig róla.”

(Ady Endre: A lelkek temetője)

b) „Ártatlanok,
csizmák alatt sikongjatok
és mondjátok neki: **Nagyon fáj.**

Ti hű ebek,
kerék alá kerüljetek
a ugassátok neki: **Nagyon fáj.**

Nők, terhetek
viselők, elvetéljetek
és sírjátok neki: **Nagyon fáj.**

Ép emberek,
bukjatok, összetörjetek
s motyogjátok neki: **Nagyon fáj.”**
(József Attila: *Nagyon fáj*)

c) Két gondolatpárhuzam van a versben.
„**Árvalányhaj** a süvegem **bokrétája,**

Árvalány a szerelmem **violája;**

Azt magamnak **kint** a pusztán **szakasz-**
tottam

Ezt magamnak a faluban **választottam.”**

(Petőfi Sándor: *Árvalányhaj a süvegem*
bokrétája...)

8. feladat

„Az a nap, amelyik az **előbb felemlített**
nagy fordulatot **hozta belé** az életembe, ép-
pen a Szent Mihály napjára következő nap
volt, vagyis szeptember harmincadika. De
már azt, hogy szerda volt-e vagy csütörtök,
azt már nem tudnám megmondani, csak **az**
jut jól eszembe, hogy apám **rég nem járt**
volt immár az erdőről haza. Édesanyám
délebed után mindjárt elment egy zsákkal
pityókát ásni, s nekem **jó egy halom** csöves
törökbúzát hagyott hátra, hogy én azt le-
fejtsem, amíg estére **hazajó.”**

9. feladat

Áthajlások:

„Ha tudtam volna régen, **amit**
ma már tudok,
ha tudtam volna, hogy **az élet**
milyen mocsok,

nem füttyörésznék most **az utcán**
ilyen vígan:
valószínűleg **felkötöttem**
volna magam.”

(Szabó Lőrinc: *Különbéke*)

ÉV VÉGI ÖSSZEFOGLALÁS

3. feladat

Vastag betűvel szedtük a grammatikai, aláhúztuk a jelentéstani összetartó erőt biztosító eszközöket. (Egyes szám 3. személyben több esetben a rag hiánya az összetartó erő.)

*Hol volt, hol nem volt, elég az, hogy volt egyszer **egy szegény** ember meg annak **a** felesége. **Fiatalok voltak**, **gyereük** se volt még, **szerették egymást**, **megértették egymást**, de a nagy **szegénység** miatt egyszer-egyszer azért összezördültek.*

Na elég, egyszer **az asszony** előbb került haza a mezőről, mint **a férje**, és azon fött nagyon a feje, mit készítsen vacsorára. Megcsinálta a tüzet, más nem tudott, egy kis leveshez tett föl vizet. Arra gondolt közben, hogy miért is olyan **szegények**, hogy miért nem tudja egyszer meglepni **az urát** egy jó vacsorával.

Amint **ezt** gondolta, hallott valami suhanást **maga** mellett, hát **egy tündér** száll eléje. Meg volt bizony illetődve **a szegény** kis asszony, most látott először **tündért**. Az pedig meg is szólalt, **azt** mondta:

– Na, nem bánom, te **szegény asszony**, legyen három kívánságod, majd meglátom, mennyi eszed lesz magadhoz. – Azzal el is tűnt, ahogyan jött, **a tündér**.

Hát **az asszony** hitt is meg nem is a szemének és a fülének, de azért az első **kívánság** már megszületett a fejében. **Egy** szál **kolbászt** kívánt azzal, hogy úgyse lesz belőle semmi. De abban a pillanatban már szállt is le a kéményből egy lábas, benne a szép szál **kolbász**. Oda kellett csak tenni a tűz fölé a lábast, volt abban zsír is bőven.

(Illyés Gyula: Hetvenhét magyar népmese)

5. feladat

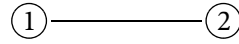
b) A vers négy szerkezeti részre bontható:

1. Az első versszak önmegszólítás és ténymegállapítás, illetve az elrontott élet tudatának elviselésére való felszólítás. Általában a vers elemzői az öngyilkosság felmerülő gondolatát látják a versszakban. Szövegnyelvészeti alapon megállapítható, hogy ezt a 2. szerkezeti rész nem támasztja alá.
2. A 2–4. versszak a *Légy: ami lennél: férfi.* sorhoz kapcsolódik. A szükséges magatartást vázolja föl. Az első szerkezeti részben felvetődő öngyilkosság gondolatát cáfolja a *maradj fölöslegesnek* sor, hiszen a *megmarad valahogyan* jelentésénél fogva éppen a változatlan állapotot hangsúlyozza. Érdekességgéppen elmondható, hogy a vers első változatában az *S ezt az emberiséget, / hisz ember vagy, ne vedd meg.* a következőképpen szerepelt: *s ezt az emberiséget magaddal együtt vedd meg.*
3. Az 5–8. versszak a múlt. Mindaz, ami miatt nincs bocsánat, s ez a szerkezeti rész vezet el az öngyilkosság gondolatához.
4. A 9. versszak az első, a második és a harmadik szerkezeti egységhez is kapcsolódik. Egy másik lehetséges magatartásformát vezet be a *vagy* kötőszó. Szövegszerkezeti szempontból lényeges, hogy ez zárja a verset. A remény számúzheti az öngyilkosság gondolatát.

c) A szöveg fókuszmondata:
 Légy: *ami lennél: férfi.*

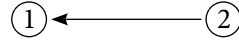
¹Maradj fölöslegesnek,
¹a titkokat ne lesd meg.

d) Az egyes szerkezeti részek összetett mondatainak tagmondatai és a szöveg mondatai között lévő viszonyok:

¹S ezt az emberiséget,
²hisz ember vagy, ¹ne vesd meg.

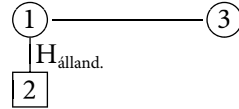
¹Tudod, ²hogyan nincs bocsánat,
³hiába hát a bánat.

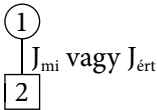
¹Emlékezz, ²hogyan hörögtél,
³s hiába könyörögtél.

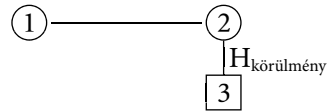
¹Légy: ²ami lennél: ¹férfi.
 A fű kinő utánad.

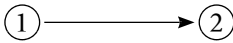
¹Atyát hívtál elesten,
²embert, ²ha nincsen isten.

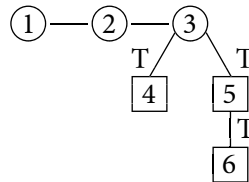
¹A bűn az nem lesz könnyebb,
²hiába hull a könnyed.

¹Hittél a könnyű szóknak,
²fizetett pártfogóknak
³s lásd, ⁴soha, ⁵senki
 nem mondta, ⁶hogy te jó vagy.

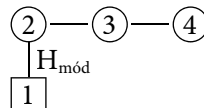
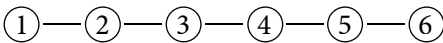

¹Hogy bizonyosság vagy erre,
²legalább azt köszönjed.

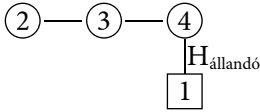

¹Ne vádolj, ²ne fogadkozz,
³ne légy komisz magadhoz,
⁴ne hódolj; ⁵és ne hódíts,
⁶ne csatlakozz a hadhoz.

¹Megcsaltak, ²úgy szerettek
³csaltál ⁴s így nem szerethetsz.

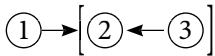

¹Vagy vess el minden elvet,
²s még remélj hű szerelmet,
³hisz mint a kutya hinnél
 abban, ⁴ki bízna benned.

1. Tudod, hogy nincs bocsánat,
hiába hát a bánat.
2. Légy: ami lennél: férfi.
3. A fű kinő utánad.

Az első szerkezeti egységben az első mondatához tömbösödve kapcsolódik a következő második és a magyarázó harmadik mondat:

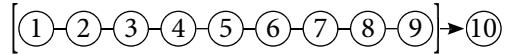
A második és harmadik szerkezeti rész egymással kapcsolatos viszonyban lévő 9 mondata magyarázó viszonyban áll az első szerkezeti résszel:

1. A bűn az nem lesz könnyebb,
hiába hull a könnyed. (és)
2. Hogy bizonyosság vagy erre,
legalább azt köszönjed. (és)
3. Maradj fölöslegesnek,
a titkokat ne lesd meg.
4. S ezt az emberiséget,
hisz ember vagy, ne vesd meg. (és)
5. Emlékezz, hogy hörögtél,
s hiába könyörögtél. (és)
6. Hamis tanúvá lettél
saját igaz pörödnél. (és)
7. Atyát hívtál elesten,
embert, ha nincsen isten.
8. S romlott kölkökre leltél
pszichoanalízisben. (és)

9. Megcsaltak, úgy szerettek
csaltál s így nem szerethetsz.

Az 1. és 9. mondat tömbösödik, mert mind-egyikből következik a 10. mondat tartalma:

10. Most hát a töltött fegyvert
szorítsd üres szívedhez.

A 11. mondat választó viszonyban áll nemcsak a 10. mondattal, hanem az első versszakkal is:

11. *Vagy vess el minden elvet,
s még remélj hű szerelmet,
hisz mint a kutya hinnél
abban, ki bízna benned.*

e) Hogyan szolgálják a logikai kapcsolatok a mondanivalót?

Itt többféle magyarázat is lehet (és van is a szakirodalomban), a befogadótól függően. Szövegszerkesztési szempontból úgy látszik, hogy a 2. és 3. szerkezeti rész – hosszúsága ellenére – kevésbé erőteljes, mint a lezárás: önmeggyőzési kísérletnek tűnik a sérelmek és bűnök felsorakoztatása a sok kapcsolatos viszonynak köszönhetően. Ha kihagyjuk ezt a részt, a vers fő logikai kapcsolata megmarad:

*Tudod, hogy nincs bocsánat,
hiába hát a bánat.
Légy: ami lennél: férfi.
A fű kinő utánad.*

*Vagy vess el minden elvet,
s még remélj hű szerelmet,
hisz mint a kutya hinnél
abban, ki bízna benned.*

f) Az áthajlások:

*S romlott kölkökre leltél
pszichoanalízisben.*

*most hát a töltött fegyvert
szorítsd üres szívedhez*

*hisz mint a kutya hinnél
abban, ki bízna benned.*

8. feladat

Keresd meg a Tóth Árpád-versben a költői képeket és az egyéb költői eszközöket, és nevezd is meg őket!

Hajnali szerenád

*Virrad. Szürkül a város **renyhe pizska**,*
melléknévi metafora

*De túl, az **enyhe**, tiszta **messzeségben***
szinesztézia (hő, látás)

*Új **rajzlapját kifeszíti** az égen*
metafora és megszemélyesítés

***A hajnal**, a nagy **impresszionista**.*
metafora

*Ezüst ónnal **szeszélyes felhőt rajzol**,*
melléknévi metafora és megszemélyesítés

*És **álmodozva pingál enyhekéket**,*
megszemélyesítés és grammatikai metafora (enyhekék eget)

*S ragyogva **tűzi** az isteni képet*
megszemélyesítés

*Az **úrbe a hold**, nagy **rajzszög**, aranyból.*
metafora

***A sötétség**, az éji, **rút csuha**,*
metafora

*Lebomlik a fák törzsén nesztelen,
S **borzong** a jó hüvösben **meztelen***
megszemélyesítés (meztelenül: állapot-
tározóval kifejezett metafora)

***Az erdő**, az örök **buja csuda**:*
metafora (az erdő csuda), melléknévi me-

tafora (buja csuda)

*Most, **mielőtt pompás testét kitarja***
megszemélyesítés

*Mindenkinek, **nyújtózik** hallgatag,*
megszemélyesítés

*S várja, **hogy a vén, dús kéjenc, a Nap***
metafora

***Aranyfésűt tűzzön nagy**, zöld **hajába**.*
metaforák, megszemélyesítés

De itt, a szűk utcák közé bezárva

***A szürke hajnal szennyes és sivár**,*
melléknévi metaforák

*Nagy, **sárga szirmát elhullatta** már*
metafora

A lenge gázláng, az éj bús virága.

metafora (gázláng – virág), melléknévi
metaforák (lenge gázláng, az éj virága, bús
virág)

*Itt-ott mered csak, s furcsán, **beteg***

Lobog** a kétes és **nehéz homályba

(beteg lobog: állapot-
tározóval kifejezett metafora, nehéz homály: szinesztézia)

*Egy-két **borús fa**, mint **faközöld fáklya**,*
metafora és hasonlat

*Mely **vakon leng** a **siket tereken**.*

(vakon leng: állapot-
tározóval kifejezett metafora, melléknévi metafora)

*Annuska, alszol? **bús utcák** során*
melléknévi metafora

***A bús hajnalban** járok egyedül,*
melléknévi metafora

*S **hogy vígasztaljon**, halkan **hegedül***

***Fantáziám**, a **magános cigány**:*

(Fantáziám cigány: metafora, hegedül fan-
táziám: megszemélyesítés)

*Erdőkkel, éggel, **ajkad mosolyával***

***Hangfogózza dalát**, míg ballagok,*
megszemélyesítés és metafora

*Jó volna **most megállni** ablakod*

***Alatt egy édes**, **fájó szerenáddal**.*

szinesztézia (íz és hallás)

***A szívem** adnám oda **hegedűnek**,*

állapothatározóval kifejezett metafora

A szívem, melyből bú és vágy zokog,

Lopjon szivedbe **enyhe bánatot**

megszemélyesítés

És kósza vágyat, mely árván röpülget,

Hogy szűz álmodban, halkán, édesen,

melléknévi metaforák

Nem is sejtve, hogy könny az, amit ejtesz,

Álmodban, mit reggelre elfelejtesz,

Sirasd el az én züllött életem.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	3
Bevezető	4
Magyar nyelv	5
CÉLOK ÉS FELADATOK	5
KULCSKOMPETENCIÁK	8
AJÁNLOTT SZEMPONTOK A TANULÓI TELJESÍTMÉNYEK ÉRTÉKELÉSÉHEZ ...	22
Tanmenet	22
Év eleji ismétlés	28
Szövegtan	31
A SZÖVEG ÉS A KOMMUNIKÁCIÓ – A SZÖVEGET ALAKÍTÓ TÉNYEZŐK	31
A SZÖVEG MIKROSZERKEZETE	33
A SZÖVEG MAKROSZERKEZETE	37
A szövegösszetartó erő	39
A GLOBÁLIS KOHÉZIÓT BIZTOSÍTÓ ESZKÖZÖK	39
A LINEÁRIS KOHÉZIÓT BIZTOSÍTÓ ESZKÖZÖK I.	41
A szöveg jelentése	41
A LINEÁRIS KOHÉZIÓT BIZTOSÍTÓ ESZKÖZÖK II.	42
A grammatikai szövegösszetartó eszközök	42
A MONDATOK SZERKESZTÉSE, SZÖRENDJÜK ALAKULÁSA A SZÖVEGBEN ...	44
Összefoglalás	47
A szövegtípusok	50
A LEÍRÓ SZÖVEGTÍPUS	51
AZ ELBESZÉLŐ SZÖVEGTÍPUS	52
Retorika	53
AZ ÉRVELŐ SZÖVEGTÍPUS	53
A BESZÉDMŰ ELŐADÁSA	54
A szóbeli és írásbeli érvelés szövegtípusai	56
NYILVÁNOS CÉLRA, ÍRÁSOS FORMÁBAN KÉSZÜLŐ SZÖVEGEK	56
NYILVÁNOS CÉLRA KÉSZÜLŐ, SZÓBAN ELHANGZÓ SZÖVEGEK II.	60
Összefoglalás	61
Stilisztika	62
A STÍLUS	62
A HANGOK STILISZTIKÁJA	63
A SZÓKÉSZLET STILISZTIKAI VIZSGÁLATA	65
AZ ÁLLANDÓSULT SZÓKAPCSOLATOK STILISZTIKAI VIZSGÁLATA	66
A MONDAT STILISZTIKAI VIZSGÁLATA	67
Stílusrétegek	69
A TUDOMÁNYOS STÍLUS	69
A SZÓNOKI STÍLUS.....	69
A SZÉPIRODALMI STÍLUS	69

A szóképek	71
A HASONLÓSÁGON ALAPULÓ SZÓKÉPEK	71
HASONLÓSÁGON ÉS ÉRINTKEZÉSEN ALAPULÓ SZÓKÉPEK	74
EGYÉB KÖLTŐI ESZKÖZÖK	75
Összefoglalás	78
Év végi összefoglalás	80